

Lapszámunkat Péreli Zsuzsa kárpitművész munkáinak reprodukcióival illusztráltuk. A felvételeket Szelényi Károly fotóművész készítette, közreműködött Oláh Katalin Kinga.

SZEMHATÁR

- 3 | Finta Éva: *Napfordulók, szakralitások*
- 4 | Lezsák Sándor: *Adventi dramolett*
- 6 | Lőkös István: *Töredék apámról*
- 12 | Miklya Zsolt: *Pályán derül ki; Csillagom, aranyom*
- 13 | Zöldy Pál: *Seregély*
- 17 | Gyórfy Ákos: *(Lele)*
- 18 | Csanda Mária: *Kertvégi patak;*
- 19 | *Hegyi ösvény*
- 21 | Bartusz-Dobosi László: *Exit*
- 24 | Tüskés Anna: *„A fordítás akkor hiteles, ha nem tűnik fordításnak”*
Beszélgetés Schiff Júlia műfordítóval
- 26 | Szentmártoni János: *Ahogy útra keltem*
- 27 | Janusz Szwedó: *Teleki Pál krakkói szobrának ünnepére*
- 29 | Bakos István: *A nagyszőlősi Nagyboldogasszony-szobor avatására*
- 30 | Vári Fábrián László: *A nagyszőlősi Boldogasszony*
- 32 | Tóth László: *Mit vitt, mit hozott?*
- 35 | Árkossy István: *Az nem létezik...*
- 37 | Léka Géza: *Ki hinne nekem; Ujjgyakorlat*
- 38 | Szemadám György: *Kocsmográfiai útmutató*
- 46 | Zsille Gábor: *Falun pihenő pesti költő dala*
- 47 | Pusztay János: *Publicus Covidius nassol Tom(a)iban*
- 48 | Cs. Nagy Ibolya: *„idegen örökre, s örökre otthon...”*

NYITOTT MŰHELY

- 53 | Ekler Andrea: *A magyarság és a magyar kultúra jövőjében bízva*
Beszélgetés Cs. Nagy Ibolya irodalomtörténésszel

KÖNYVSZEMLE

- 63 | Biernaczky Szilárd: *Az epepeia pályafutása hazánkban*
Ritoók Zsigmond: Homéros Magyarországon
- 66 | Szemes Péter: *Zene és csend, csend és zene*
Németh István Péter: Vaslarmából fuvolaszó. Írások Vasadi Péterről
- 68 | Jánosi Zoltán: *Banner Zoltán egyeteme*
Banner Zoltán: A cédrusfa hatalma. Az én magyar művészeti akadémiam
- 70 | Nagy István: *Az olvasáskutató Gereben Ferenc könyvéről*
Gereben Ferenc: Boldogult olvasókoromban. Írások a magyar olvasáskultúráról

MAGYAR NAPLÓ

A Magyar
Írószövetség
lapja

Megjelenik havonta
ISSN 0865291 0

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország
bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél,
a www.posta.hu WEBSHOP-ban
(<https://eshop.posta.hu/storef>),

e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,
telefonon a 06-1-767-8262 számon,
levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető
a Magyar Posta Zrt.-nél: a www.posta.hu

WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storef>),

1900 Budapest,

06-1-767-8262,

hirlapelofizetes@posta.hu

Belföldi előfizetési díjak:

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

**A folyóirat megrendelhető
szerkesztőségünkben is:**

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

Szerkesztőbizottság: Jókai Anna (örökös elnök),
Báger Gusztáv, Erős Kinga, Horváth Antal, Kalász Márton,

Kő Pál, *Salamon Konrád, Szakály Sándor, Vasy Géza*

Újraalapító főszerkesztő: Oláh János

Főszerkesztő: **Jánosi Zoltán**

E-mail: janosizoltan@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7035

Főszerkesztő-helyettes: **Bíró Gergely** (próza)

E-mail: proza@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7031

MUNKATÁRSÁK

Berta Zsolt

(Magyar Napló Könyvesbolt)

Mobil: (70) 421-9580

E-mail: magyarnaplokb@gmail.com

Berta-Havasajjai Matild (ügyintéző)

E-mail: bertahavasajjai@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 410-5784

Bíró Máté (szerkesztő)

E-mail: biromate@magyarnaplo.hu

Bornemissza Ádám (tördelőszerkesztő)

Ekler Andrea (tanulmány)

E-mail: ekler.andreaanna@gmail.com

Mobil: (30) 444-6573

Hambalkó Dalma (szerkesztő, Oláh János szerkesztői ösztöndíjas)

E-mail: hambalkodalma@magyarnaplo.hu

Mirtse Zsuzsa (Könyvszemle)

E-mail: kritika.magyarnaplo@gmail.com

Nemes Attila (Nyitott Műhely, marketing)

E-mail: nemesattila@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 421-7962

Szentmártoni Anikó (szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)

E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7030

Szentmártoni János (ügyvezető)

Zsiga Kristóf (ügyvezető, könyvkiadás)

E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7033

Zsille Gábor (vers)

E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 421-8147

Címlap- és belívterv: **Vincze Judit**

Grafikai kivitelezés: **Oláh Mátyás László**

A címlapon: **Cs. Nagy Ibolya**

(Fotó: Vadócz Dávid)

*Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg,
és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett,
válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk.*

Napfordulók, szakralitások

Az idő mélye, az idő felszíne, az idő maga: nem tér, nem dolog, nem anyag. Mégis ráengedjük életünk, sorsunk kicsiny papírhajóját. Engedjük, vagyis hagyjuk, hogy ott ringjon, lebegjen, billegjen olykor. Mivel: megszülettünk. A születés tehát: küszöb, kezdőpont, origó. A megjelenés, a manifesztálódás, anyagban megnyilvánulás, a térbe lépés egy időkapun át, s ez maga a szakralitás. Kultúrák épültek rá, mégsem állandó, mivel folyamat, amely nem áll meg a dolgok megszületésével. A leopárd-léptű időben átalakulnak emberi és tárgyi dolgaink, szokásainkat átformálják a szükségletek, szakrális dolgaink tartalmi töltete, formai megjelenése, a megtestesülés maga is átalakul. A szokásokból kikopnak szentségeink, szentségeinkből a szokások. Ebben az ambivalenciában keresünk új kifejezési formát felépített értékeinknek. Minden ott hömpölyög a változás-folyamban, s csak a szakralitás maga, újabbnál újabb alakot öltve, örök.

A téli napforduló küszöbén ebben a szakralitásban gondolunk majd egy jászolra és benne a kisedre, Máriára, az Immaculatára, a szeplőtelenre. Ebben a teremtésszimbólumban Ő maga is születik, amikor teremt. A tisztaság, a szeplőtelen fogalma minden születésben ott tündököl, mint jászol fölött a csillag. Az ártatlanság maga a kezdet.

Finta Éva
(1954, Beregszász)
költő, tanár, Sárospatakon
él, József Attila-díjas

A mítoszteremtés az emberiség belső szükséglete. A matériának elkötelezettek sem vonják kétségbe, érzik, egy sugallat által mintha tudnák is, hogy anyagi létezésünk mögött láthatatlanul és nem tapinthatóan ott várakozik, kering, átölel, beburkol minden létezőt az élet misztériumával oltottan valami titokzatos energia, erő, magyarázat, ok-okozati összefüggés, és ez nem az anyag élő lüktetése mindösszesen.

Idén december 21-én pontban 16:58-kor lesz a téli napforduló. Egy vénséges, remete formájú szakállas öregember beáll majd az idő kapujába, és fényt adó lámpáscskáinkat visszacsavarja a majdnem-sötétre, az egyharmadra, hogy mi, földlakók is vegyünk vissza energiáink pazarlásából, mert a születő időnek szüksége lesz a most megtakarított fényességre. Ebben a szakralitásban benne foglaltatik a kised születésén túl minden születés szentsége, a csillagidő végtelen befolyása, mely akaratunktól és programozott okosságainktól független, így annak misztériuma alól sem vonhatjuk ki magunkat. Hajoljunk hát oda a felsíró Élet bölcsőjéhez, és a tündérek, szentek áldásai mellé tegyük oda sajátjainkat is!

Finta Éva

Lezsák Sándor

Lezsák Sándor
(1949, Kispest) költő, tanár,
politikus, Lakiteleken él,
József Attila-díjas

Adventi dramolett

Anna leányom feketében,
én is feketében,
indultunk halottat látni,
édes bátyámat látni,
indultunk Komáromba,
Monostorra, halottat látni,
bátyám házához, halottat látni.

A vírus miatt Szentestére
most nem jöhetett,
a bátyám most nem akart jönni,
nem jött hozzánk Lakitelekre,
ezért csomagot küldtünk,
kóstolót, karácsonyi bejglit,
csomagot küldtünk Szentestére.

A csomag megérkezett,
de hiába csöngetnek, kiabálnak,
a redőny leeresztve,
teli a postaláda,
mondják a szomszédok,
napok óta nem látták,
a boltban sem látták.

Mondja az egyik szomszéd:
– Rá kell törni az ajtót!
Mondja a másik szomszéd:
– Be kell törni az ablakot!
– Halottas ház ez –
mondja a harmadik –,
a telefon hiába csörög.

Mi a 44-es úton megyünk,
fekete autóval megyünk.
A rendőrijárőr is elindult
Komáromból Monostorra,
mi Lakitelekről megyünk
Monostorra, az elnémult
házba, bátyámat látni.

Mondják a telefonba,
most jött ki a járőr,
nagy lehet a baj,
mondják, újra mondják,
készülünk a legrosszabbra.
(Mi a fekete autóban
sötétedünk a legrosszabbra.)

Közben a mobil kihangosítva,
halljuk a csörömpölést,
a rendőrijárőr betörte az ablakot,
előbb az egyik üveg törik,
zúzódik a konyhakövön,
aztán a másik táblaüveg törik,
zúzódik a konyhakövön.

Bemászik a rendőrijárőr:
– A konyhában senki –
mondja a rendőrijárőr.
Ahogy belép a szobába,
felkiált a rendőrijárőr:
– A bácsi a földön!
A földön fekszik a bácsi!

– A bácsi a földön fekszik!
 A karját kicsit fölemeli!
 Mintha köszönne, úgy emeli!
 Él a bácsi, él!
 – Jó napot – suttogja a bácsi.
 – Jó napot – mondja a járőr.
 – Él a bácsi, él!

Lajos bátyám él,
 örvendezünk Anna leányommal,
 és megállunk a nyárjasi
 buszmegállóban,
 a másik telefonon
 szólunk haza Lakitelekre,
 hogy él, Lajos bátyám él!

Aztán élő adásban,
 a kihangosított mobilon
 halljuk, hogy mentő szirénázik.
 Később a doktornő nyugtat
 bennünket: – Közel két napja
 fekszik szinte mozdulatlan,
 étlen-szomjan, fájdalomban.

– Tudatánál van, beszéde
 nem zavaros.
 A szőnyeggel megcsúszott,
 valószínű, hogy combnyaktörés,
 bordái is törhettek, repedtek.
 A fájdalom miatt mozdulni
 sem tudott. Majdnem kiszáradt.

Még időben rátaláltak.
 Visszük a kórházba,
 műteni kell. Nyugodjanak meg,
 minden rendben lesz.
 A vírus miatt maguk
 a kórházba nem jöhetnek.
 Tilos a látogatás.

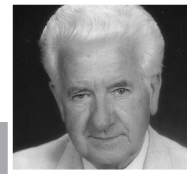
– Anna leányom, forduljunk
 most vissza! Készítsük, küldjük,
 ami szükséges: pizsama, papucs,
 borotva, mobiltelefon. Be kell
 üvegezni, kulcsot is kell
 másolni. Szenteste majd vigasztalom,
 hívom a bátyámat telefonon.

Mondom majd a bátyámnak,
 hogy: – Advent idején,
 hetvenkilenc évesen újra úgy születél,
 hogy a rongyszőnyeggel
 megcsúsztál, mert félreléptél,
 advent idején, hetvenkilenc évesen
 újra így születél.

– Ne mondj ilyeneket –
 feleli majd a bátyám.
 – Ne mondj olyanokat,
 hogy félreléptem,
 mert fáj az oldalam,
 mozdul a lemezes protézis,
 most fáj még a nevetés is.

Lőkös István

Töredék apámról

Lőkös István

(1933, Eger) irodalom-
történész, szlavista, mű-
fordító, a Horvát Hajnalcillag
Érdemrend kitüntetettje

Apám 1895-ben született, és ötvenhét évesen, 1952-ben halt meg. Átélt két világháborút, két úgynevezett forradalmat, volt villanyszerelő, cipész, sofőr és gépész, túlélte egy végzetesnek tűnő balesetet, volt munkanélküli, majd munkavezető, végül boltos – ahogy a váltakozó szociális körülmények hozták.

Gyermek- és ifjúkora a „ferencjózsefi” „boldog békeidőkre” esett, férfikorba lépve a közös hadseregben találta magát: k.u.k. uniformisban az orosz fronton harcolt négy éven át. Háromszor megsebesült, háromszor esett fogságba – mindháromszor szerencsésen megszökött –, végül 1918. november 17-én, leszerelő levéllel a zsebében, hazatérhetett a szülői házba: Putnokra. „Leszerelő levél” élete végéig gondosan őrizte, életútja egy fordulójának becses dokumentumaként. Íme a hivatalos hadügyi szöveg:

„10. honvéd pótzászlóalj Miskolc.

Igazolvány

szkv. Lőkös Dániel János, született 1895-ben. Illetékes Putnok községben, u. a. járásban, Gömör megyében, a leszereléskor a katonai szolgálatból elbocsáttatott. Állandó tartózkodási helye: Putnok. Elbocsáttatott kincstári ruhában. Az illetékes 10 és 30 napi illeték az illetékes község által lesz folyósítva. Miskolc, 1918. november hó 17.

Orvosilag megvizsgáltatott és *egészségesnek* (sic!) találtatott.

Miskolc, 1918. november hó. Aláírás (olvas-hatatlan).”

Hazatérve csukaszürke uniformisát, kardját, csizmáin a sarkantyúját mindaddig viselte, amíg bátyja egy régebbi öltönyét szabó ismerősével „magára agyusztáltatta”, s végre – négy év után – civil polgárként jelenhetett meg szülőhelye utcáin.

Nagyapám, Lőkös Dániel egész Gömör vármegyében népszerű iparos, csizmadia mester volt. Nemes ember, a szuhavölgyi s a vályvölgyi, bikkszögi előnevet viselő család sarja, aki hamar belátta: elsőszülött Zsiga bátyja és három lánytestvére mellett nem sok esélye van a kishemesi birtokosi létforma folytatására, ezért úgy döntött, hogy iparosként építi fel jövője életét. A kor még mindig rangos mesterségét tanulta ki: csizmadia lett. Nemcsak a kuriális kishemesi gazdálkodással szakított, a család házassági tradíciójának is hátat fordítva, nem református, hanem katolikus lányt választott feleségnek. Arája Gleich Mária, egy neves rimaszécsi építőmester, Gleich István legidősebb lánya volt. Sikeres iparos lévén, apósa segítségével kúria méretű és minőségű lakóházat épített Putnokon, a Tompa utca (az egykori csizmadiasor) elején, a református templom szomszédságában, s csak természetes, hogy ősi református ivadékként éveken át volt presbitere a putnoki kálvinista eklézsiának.

Apám s nagyapám múltján, származásán, felmenői életformáján tündövedve egyre nagyobb volt a késztetés, hogy megismerjem a Lőkös nevet viselő család múlt homályából éppen csak felsejlő történetét. Kutakodásaim közben

került kezembe mihályfalvi Forgon Mihály már több mint százéves monográfiája, a *Gömör-Kishont Vármegye nemes családai* több mint fél-ezer oldalas példánya. Forgon maga is Gömör megyei nemes família ivadéka volt, s pesti jogászként érzett indíttatást arra, hogy vármegyéje nemesi családtörténeteinek krónikása legyen. Könyve lapjain rendre felsorakoznak a magyar múlt alakulásában/alakításában meghatározó szerepet játszó Abaffyak, Andrássyak, Ragályiak, Serényiek, Széchyek, Szentmiklósyak, Szent-Iványak, Szontághok históriáját bemutató fejezetek, s persze a tekintetes vármegye népes armalista és kuriális kishnemes családjaié is, amelyek némelyikét aztán a köznemesek sorába emelte a történelem sodrása. A hazafias érzület, a nemzeti függetlenség, a szabad vallásgyakorlás egyaránt jelszavaik voltak, s ha kellett, vérüket is ontották a hazáért. Ott voltak e családok tagjai a Nagyságos Fejedelem seregében, ki fegyverrel, ki közéleti munkával (alispánként, szolgabíróként, esküdtként) vállalta a kurucság iránti szolidaritást. Faggyas Istvántól tudjuk: a zádorfalviak „egyor »felült« nemesekként vonultak Rákóczi zászlaja alá”, s a felkelés idején, „közös vezetés” alatt szálltak hadba Zádorfalva és Alsószuha nemesi felkelői is Rákóczi lobogói alatt. A németellenes harcokban kitűnt az alsószuhai Szuhay Mátyás, kinek vezetése alatt már 1666–67-ben a szuha-völgyi nemesek verték ki a környékről a Putnokról portyázó németeket. 1848–49-ben is ott voltak a szabadságharc oldalán: dédapám, nemes nemzetes idősebb bikk-szögi Lőkös Zsigmond Kossuth ágyúit vontatja ökreivel a Felvidéken.

Apai águnk genealógiájához visszatérve szintiszta a kép. Ükapám, ifj. Lőkös Zsigmond (1804–1837) és Papp Zsuzsanna házasságából két gyermek született: Zsuzsanna (1831. január 25. – 1839. január 30.) és Dániel (1830. március 30. – 1891. február 25.). Dániel dédapám 1856. szeptember 3-án kötött házasságot nemes Jár-

dánházy Eszter (1836. március 26. – 1900. december 9.) református hajadonnal, s frigyükből öt gyermek származott: Zsigmond, Dániel I. (mindössze egy évet élt), Dániel II., Eszter, Borbála, Zsuzsanna. Nagyapám, Dániel II. és a rimaszécsi katolikus lány, Gleich Mária esküvője – az alsószuhai anyakönyv bejegyzése szerint – 1889. november 18-án volt. Úgy tűnik, itt, az alsószuhai kuriális nemesi lakban kezdtek közös életüket, mindaddig, amíg megépült a már említett takaros, sőt akkor az előkelő jelzővel is illelhető putnoki ház. Ott, 1891-től megszülettek a gyermekek: Lajos nagybátyám (1891. május 17.); a mindössze egy esztendő élt Mária (1892. október 8. – 1893. december 25.); a szintén kisgyermekként elhalt László (1894. január 17. – 1898. november 9.); apám, Dániel János (1895. augusztus 25.); utána a szintén az aprószenetek közé jutott Gyula (1897. május 22. – 1899. január 29.); azután idősebb nagynéném, Mária (1898); az egy hónapot élt László (1900. június 17. – 1900. július 22.); ifjabbik nagybátyám, Béla (1907), végül a szülők elkényeztetett kedvence, Sári (1913). Sári születésekor nagyapám már elmúlt ötvenéves, nagyanyám harminchatodik esztendejében járt.

Az 1900 és 1918 közötti évek után balsors sújtotta nagyszüleim életében (négy gyermekük elvesztése, nagybátyám és apám négyesztendő frontszolgálata, a háborús évek általuk is megtapasztalt nélkülözése, a spanyolnátha pusztításai miatti sokk) örömteli változás jött: 1918-ban végre újból együtt lehetett a család. Az öröm persze – Trianonnal – pillanatnyivá zsugorodott, mert nagyanyám szülőföldje, Rimaszécs „elveszített terület”, a „cseh-tót állam” része lett. Testvére, rokonai, gyermek- és lánykorának világa, szülei, nagyszülei nyughelye egyszerre elérhetetlen lett számára.

E familiáris krónikát most már apám sorsára szűkítve katonáskodása, hadifogsága emlékei mentén haladva próbálom folytatni. Néhány tárgyi emlék, egy-két korabeli fénykép, első és

egyben utolsó katonakönyve hivatalos bejegyzései, testvéreitől már felnőtt korban hallott apró emlékfoszlányok – ennyi, ami fizikai mi-voltának: küllemének, arcvonásainak, testalkatának s személyiségének újraépítésében segít. Az első, helyileg és időben egyaránt Putnokhoz köthető emléktöredék egy családi fénykép, amely 1922-ben, Mária nagynéném esküvője napján készült, s amelyen apámat épp olyanak látom, mint majd négy-ötévesen is: fekete haja simára fésülve, oldalt választék, arca sovány, orra alatt a sohasem változtatott Chaplin-bajusz, sötét (sötétkék?) öltönyt visel, tekintete komolyságot tükröz. Ez a küllem az évtizedek múlásával sem változott, az utolsó igazolványképéről ugyanilyen komoly, de már szigorúságot is tükröző férfarc tekint rám. 1952-ben, halálos ágyán is ilyennek láttam. Megjelenése, gesztusai, szüntelen komolysága (nevetni alig-alig láttam), akkurátus, megfontoltságot sejtető mozdulatai, nyelvileg igényes beszéde emlékeim szerint haláláig ugyanolyan maradt. Gyermekkoromban mindez a kortalanság képzetét keltette. Konok ragaszkodása ruhadarabjaihoz – jó minőségű, de már mégiscsak viseltes kalapjához, menekült lengyel tisztektől vásárolt bricsesz nadrágjához, csizmájához, sötétkék öltönyéhez –, azt hiszem, ugyanazon töről, konzervatív mentalitásából fakadt.

Katonaéveit leszolgálva, négyéves harctéri megpróbáltatások, viszontagságok után katonáskodása relikviáit őrizte is, nem is. Gyermekkoromban sarkantyúi a ruhásszekrény fiókjában lapultak, miként FJI monogramos k.u.k. sapkarózsája (sárgarészből készült), s egy, már a hadifogsága egyikének emlékét őrző, fából faragott, mives tükörtartó „1030BKA” (Juzovka) felirattal. Ott voltak kitüntetései is, köztük az I. Ferenc József-emlékérem, a Károly-csapatkereszt, a háromszori Sebesülési Érem, s már a Felvidék és Erdély visszatérése idejéből valók is: a Felvidéki és az Erdélyi Emlékérem. Anyám szöttesei, egyéb textíliái között lapult egy fal-

védő is, „Ázsiai fogságom emlékére” felirattal, amelyet apám „hímzett” hadifogsága idején – igaz: nem a muszka birodalom ázsiai, hanem európai területén, valószínűleg Juzovkában, ahol a leghosszabb ideig raboskodott. Innen származik az az orosz nyelvű igazolás is, amelyet a kórház orvosa állított ki – legális távozását igazolva. Hogy betegként szorult-e kórházi ellátásra, vagy hadifogolyként „foglalkoztatták”, azt a szöveg megfakult, helyenként már olvashatatlan volta miatt nem lehet eldönteni.

Kardja, négyéves szolgálatainak legkedvesebb, hazamenekített relikviája szomorú, méltatlan és megbocsáthatatlan sorsra jutott. A húszas évek elején Dunántúlon élő sógora és húga hívására apám odahagyta Putnokot, és a Balaton-felvidéki Kővágóörsre költözött, egzisztenciát, biztos anyagi jövőt remélve a sógor működtette gabona- és lisztkereskedésben. A kard Putnokon maradt. Nagyapám, akit a boszniai okkupáció (1878) és az annexió (1908) „mozgósításai” sem érintettek, katona tehát sohasem volt, katonai tapasztalatok híján e relikviák iránt semmiféle emóciót, affinitást sem tanúsított. Eszmei értékét nem tudta (talán nem is nagyon akarta) felismerni, ezért fia féltve őrzött fegyverének pengéjéből konyhakést csináltatott. Apám, hazalátogatásakor, elkese-redéssel, indulatát sem fékezve korholta a már hatvanadik évében járó édesapját. Mint később mesélte, dühödten tette bőröndjébe a megcsúfolt, megbecstelenített, csonka szablyát. Putnoktól immár végleg elszakadva, visszautazott Kővágóörsre.

Hadi szolgálata éveiből őrzök egy a harctérről küldött színes levelezőlapot. 1916-ban Breszt-Litovszkban postázta. A képen egy, a várost átszelő folyón átívelő híd újjáépítésén (javításán) műszaki alakulatok (utászok/hidászok) dolgoznak. A levélszöveg szerint a „hidverésnél” jelen volt a putnoki illetőségű ismerős, „Tóth villanyszerelő” is, aki apámnak a lapot ajándékozta. Íme, a szülőknek küldött harctéri

üzenet: „Kedves Szüleim! Itt küldöm ezt a hidat, amin átvonultunk, mikor Breszt-Litovszkot bevettük, az 5-ös szaporók verték a hidat. Tóth villanyszerelő adta a lapot, ő is ott volt, ahol a hidat verték. Tegnap írt. T[isztelettel]. Jancsi.” A tábori postabélyegző szerint, a lapot 1916. február 17-én adta postára.

Háborús emléktárgyai között található egy különlegesség is: egy nyírfakéregből készített alkalmi levelezőlap, amely kiválóan alkalmas volt írásra, csupán a tintaceruza helyett küldőjének más eszközt kellett volna választania. Szüleinek szólt a nyírfakéregre rótt harctéri üzenet is, amely sajnos – az írás helyenkénti megfakulása miatt – csak töredékesen olvasható: „Kedves Szüleim! Tudatom, hogy hálaistennek jól, egészségesen vagyok...” Tábori postai feladási dátum: 1916. április 4.

Hadifogsága emlékét őrzi az a két levelezőlap méretű fénykép, amelyen hadifogolyként áll a juzovkai „fényirda” kisvárosi utcát ábrázoló kulisszái előtt. Jó tartású, egészséges huszonéves fiatalember, bajuszt még nem visel, öltözeke a k.u.k. uniformis (rangjelzés nélkül), s természetesen hiányoznak „harci eszközei” is, sapka sincs a fején, uniformisa karakteres darabja, a lábtekercs viszont jól felismerhető. A másik kép a civilbe öltözött hadifoglyot ábrázolja. Viselőjének „félkabátja” a közös hadseregben s a magyar honvédségnél is viselt háborús csukaszürke, báránnyal bélelt huszármente, természetesen a katonás kellékektől megfosztva. Fején oroszos siltes sapka. Testtartása itt is jó kondíciót sejtet, távolról sem a szibériai lágerek nyomorúságát, viszontagságokkal teli körülményeit idézi. A bolsevikok garázdálkodásainak sincs nyoma, feltehetően azért, mert a térség vélhetően ekkor még a „fehérek” birtokában volt. Erre utal apám szabadulásának szerencsés, különösebb nehézségek nélküli, sikeres volta is. S itt lép be a „történetbe” a nagynénemtől származó családi „oral history” (még százéves korában is visszatérő témája volt), mely

szert kórházi tartózkodása idején apám és a kórház fiatal gyógyszerésznője között kölcsönös szimpátia, szerelem szövődött. Nagynénem története szerint apám a maradni vagy hazatérni dilemmájával birkózott, végül a haza, a szülői ház utáni vágy bizonyult erősebbnek...

1918. november 17-én kelt leszerelő levele nemcsak a négy keserves háborús esztendő történéseit zárta le, a Monarchia iránti, a törvény előírta lojalitást (az állampolgári kötelesség teljesítését) is felülírta. A Károlyi-féle „őszirózsás forradalomként” aposztrofált anarchia heteiről, hónapjairól nemigen beszélt, ha megszólalt is, vélelme tömör és rövid volt: „Ha Tisza Pista életben marad, minden másként történt volna!” Az általa idolnak tartott Mackensen Károlyi általi internálásának híre felháborította. Hitte: ha a legendás német tábornagy biztatást kap, újra Bukarestig úzi az Erdélyt akkor már végigpusztító, jobbára mezítlábás oláh hadakat. Azt nem tudhatta, amit az utókor igen, hogy amikor a Főtra internált Mackensen tábornagyot Károlyi a magyar állam fejeként meglátogatta, Mackensen keményen „helyre tette”: „Életemben sok gróft láttam, de ilyen aljas alakkal, mint maga, még nem találkoztam”.

Azt is ritkán emlegette, hogy a kommün mozgósítási parancsának engedelmességgel ő is jelentkezett a vörös hadseregbe. Hogy ezt nem a bolsevik ideák, lázalmok ígézetében tette, azt haláláig tartó antikommunista érzülete tanúsította. Élete végéig tartó katonás mentalitása, az egyenruha iránti tisztelete, vonzódása, s nem utolsósorban édesanyjának szülőföldje (Rimaszécs) és ottani rokonsága, felmenőinek idegenbe szakadása sok katonatársa mellett őt is a mozgósítási parancs teljesítésére ösztönözte. Nem tudom, hivatalosan mikor kezdődött, s meddig tartott a szolgálata, arra viszont jól emlékszem, hogy egyszer azt mesélte: Stromfeld lemondásának hírére letépte sapkájáról a vörös sapkarózsát, amelyet állomáshelyük lakossága örömmel nyugtázott,

szimpátiájukat e szavakkal kifejezve: „Né, itt a fehér katonal!”

Nagyon előreszaladtam az időben. Visszatérek hát a „békeidőkbe”, hogy megpróbáljam rekonstruálni apám életének első és második évtizedét. Az első húsz esztendőről szinte semmit sem tudok. Apai, anyai nagyszülei Putnoktól távol éltek: az anyai Grósz mama és Grósz papa Rimaszécsben, apai nagyapja s nagyanyja Alsószuhán. Akkor ez a távolság gyalogszerrel legalább egy napi járőföldet jelentett, Rimaszécsbe többet is. Nem tudom, hogyan teltek elemi és ipariskolai évei. Milyen tanuló volt (sajnos iskolai bizonyítványai elkallódtak), szeretett-e iskolába járni, kik voltak iskolatársai, nagyobb diákként barátai, játszópajtásai, apai ágon tősgyökeres reformátusként nagyapámmal s Lajos bátyjával járt-e a vasárnapi istentiszteletekre vagy iskolatársaival közösen, tanítója felügyelete mellett? E múltba vesző évek két emléke mégis fennmaradt: a „Szikszai könyv” (Szikszai György: *Keresztyéni tanítások és imádságok*) egy 1894-ben kiadott példánya, amelyről családunkban – kisgyermekkorom óta – gyakran szó esett, s a *Károli Biblia* 1895-ös edíciójának egy példánya. Utóbbi utolsó üres lapjainak egyikén – nagyapám kézírásával – Lőkös Dániel és Gleich Mária „egybekelésének” és gyermekeik születésének (négy esetben korai halálának) dátumai olvashatók. A *Károli Biblia* e példánya – a kiadás évéből következően – apám születése alkalmával kerülhetett a család birtokába, s vált becses, féltve őrzött ereklyévé, miként a legendás „Szikszai könyv” is.

Ez az a fogódzó, amely – ha csupán résnyire is – ablakot nyithat apám gyermek- és iskoláskorának mindennapjaira. Emlékszem, már kisgyermekkoromban igen sokszor emlegette, hogy a „Szikszai könyvet” majd el kell hozni Putnokról, mert az iskolai hittanórákon s a konfirmációra készülve szükségem lesz rá. (Ugyanezen érvekkel adta kezembe a *Heidelbergi Káté* egy régebbi kiadását is.) A Szikszait végül csak

évek múltán, nagyanyám és Sári nagynéném jóvoltából vehettem kézbe, amikor a putnoki házat eladva Egerbe költöztek. Csupán 1950-ben tehettem végre szerény könyvgyűjteményem polcára a legendássá vált öreg edíciót. [Valójában nem is volt olyan „öreg”, az eredeti kiadás (1785) javított változataként 1894-ben jelent meg.]

Azt persze, hogy a lélek gondozását szolgáló két szakrális kötetnek gyermek-apám hitbéli nevelésében milyen szerep jutott, megint csak homály fedi. E talány megfejtéséhez egyetlen fogódzó kínálkozik: nővérem (aki nálam tíz évvel volt idősebb) putnoki nyári nyaralásainak emléke, amely szintén „oral history”-ként élt a családban. Nagyapa esténként unokáját a nagyszoba asztalához parancsolta, akinek végig kellett hallgatnia a *Bibliából* általa választott igeszakaszt, majd annak a nagyapai értelmezés szerinti magyarázatát. Ennek alapján feltételezem, hogy első elemistává serdülő apám 1901-ben vagy 1902-ben nővéremhez hasonlóan ugyancsak részesülhetett hasonló atyai tanításban. Az igeolvasás e gyakorlata azonban az 1900 és 1906 közötti évek valamelyikében megszakadt. Ugyanis Lőkös Dani bácsi sógorával, a szintén szuhai születésű Lenkey Pállal elindult az Újvilágba szerencsét próbálni. Nincs nyoma annak, hogy melyik esztendőben indultak útnak, s meddig tartott az amerikai kaland. Nagyapám 1944-ben meghalt, gyermekei a háború alatt s az azt követő években – közlekedés híján – nem juthattak el Putnokra. A szovjet megszállás következményeként a szülői ház nagyobbik részét a hatóságok egy újdonsült rendőrnek és családjának „utalták ki”, akik a padláson talált minden éghető anyagot eltűzeltek, köztük a nagyapám utazó ládájában elhelyezett amerikai levelezést is. „Amerikai” kalandjának rekvizitumaiból mára mindössze egy míves, bórdíszítésű utazóláda, valamint egy 5 és egy 1 centes pénzérme maradt.

Kutakodásaimat és töprengéseimet sumházva, ma úgy sejtem: apám ragaszkodásának

titkát a becses családi „örökségnek” tekintett *Károli Bibliához* és a „Szikszai könyvhöz” hajdani iskolás kori emlékeinek, élményeinek mélyrétegei rejtik. Az iskolai évek hittanórái, a vasárnapi istentiszteleteken hallott prédikációk impressziói, a konfirmációra készülő diák stúdiumai, végül a konfirmáció élménye éppúgy táplálhatta ragaszkodását, mint a család, a felmenők alsószuhai protestáns hagyománya. Ez a tradíció nemcsak Alsószuhán, de a Szuhavölgy további református falvaiban is élő valóság volt, Szuhafőtől Alsószuhán át Zádorfalváig. Alsószuhán a Lőkös családban is apáról fiúra szállt...

Apám rendíthetetlen református identitását felnémeti gyermek- és iskolás korom éveiben csak „töredékesen” érzékelttem. A *Miatyánk* megtanítását anyámnak engedte át, a zsoldárokról, a konfirmációról, a református és evangélikus vallásgyakorlás különbségeiről, a református istentisztelet és a katolikus mise másságáról, ha beszélt is, jobbára szűkszavúan, de számomra értelmezhetően. Máig foglalkoztat a kérdés, hogy mivel magyarázható az elemista éveim idejére jellemző rendszeres miselátogatás, a katolikus *Kis Biblia* vizuális és meseszerű kép- és szövegvilága iránti vonzalmam tolerálása? Talán nem tévedek, ha feltételezem, hogy a már-már mítoszi magasságba emelt „Szikszai könyv” folyamatos emlegetése kívánt ennek ellentételezése lenni, s egyben felkészítés annak lélekformáló, hitbeli meggyőződést erősítő „imádságai és tanításai” befo gadására.

De mit is tartalmaz az apám születése előtti évben kiadott (eredetileg 1785-ben Debrecenben megjelent) „öreg Szikszai”, a magyar reformátusság egyik „legismertebb és legkedveltebb” imádságos könyve? Arról a könyv megjelenésének kétszázadik évfordulóján dr. Szőnyi György miskolci lelkész így fogalmazott: „A kötet három szakaszra oszlik. Az első szakaszban minden keresztyénnek szóló tanítások és imádsá-

gok vannak. A hivatásetika, magatartásetika tanításait és a hozzá tartozó imádságokat találjuk a második főrészben.” E második részt a királyért mondandó imádság exponálja, ezt bővíti „a magisztrátusbeli személynek: bírónak és minden tisztviselőnek”, majd a „lelkipásztor-nak” szóló tanítás, majd ezeket követi a „házas férfiaknak”, „házas asszonyoknak”, a „házaságra igyekvő ifjaknak”, a „hajadon leányoknak”, a „keresztyén gazdának”, „szolgának”, „az iskolabeli tanítónak”, a „prókátornak”, az „orvosnak”, a „fegyvert viselő embereknek”, a „nemesnek”, „kalmárnak”, „mesterembernek”, „földművelőnek”, a „szülő- és gyermekágyas asszonynak”, a „magtalan házásoknak” ajánlott imádságok sora. „A könyv harmadik fő szakasza a megpróbáltatásokban és szomorúságban küzdő keresztyéneket segítő tanításokat és imádságokat foglalja magába. Életünk nem »sors«, hanem Istentől kapott rendeltetésünk vállalása.”

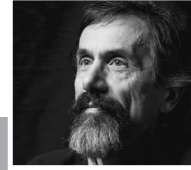
Tehát az életre nevelés, s a beérkezett ember életvitelének könyve az „öreg Szikszai”. Ma már értem, Apám napi atyai lamentációk helyett e hittudós prédikátor intelmei, tanácsai által kívánta keresztyéni irányultságú neveltetésemet megvalósítani.

Gyakran emlegette a predestinációt is, figyelmeztetve a Szikszainál megfogalmazott igazságra: az emberi sors, állapot, létmód „nem történetből, hanem az Isten rendeléséből és akaratjából vagy”. Vagyis: sorsunk eleve elrendeltetett. Hosszú életem során számtalanszor tapasztalhattam, megélhettem igazságát: ennek így kellett történnie. Így kellett történnie, hogy kétéves koromban a gépházban a tüzes vaspadlóra lépve apám közelsége mentett meg a biztos haláltól; hogy 1944-ben a közelemben felrobbanó akna szilánkjai egy karcólást sem ejtettek rajtam; hogy 1956-ban, egy nemzetőri igazoltatáskor a véletlenül elsült géppisztoly sorozatának egyetlen lövedéke se sebesített meg, holott alig egy centiméterrel a lábam mellett csapódtak a földbe...

Miklya Zsolt

Pályán derül ki

Pályán derül ki, hogy egy haldokló
újrálesztése vagy a győzelem a fontos.
Hogy mi a győzelem, pontosabban.
Amíg játszunk, követ elhagyhatatlan
játsszótársunk, a nevet és számot csak a
könnyebb egyeztetetőség miatt viselő.
Észre sem veszed, pedig a nyomodban.
Hol eléd kerül, hol oldalt, hol a hátad mögé,
mindig láb alól indul, a fényforrás ellenében.
Figyelembe veszed, vagy sem, készületlen
talál, és a pályán derül ki, mi a fontosabb.
Újrálesztenek, a játék megy tovább.
Árnyékkod veled marad. Győzni akar,
de csak, hogy játékra inspiráljon.
Lépted alól indít új életet.

Miklya Zsolt
(1960, Csorvás)
költő, író,
Kiskunfélegyházán él

Csillagom, aranyom

Sohasem neveztük nárcisznak.
Mifelénk csillagvirág a neve.
Poéta Nárcisz.
Csillagom, aranyom.
A gyönyörködés aranykora.
Felkapom a fejem a nárciszozásra –
Ha ilyennel találkozol, fuss, menekülj!

Narcissus gyönyörködik.
Isten arcmását látja a patakban.
Gyönyörködése ártatlan, még nem hasonlít,
nem hasonlott meg önmagával.
Bűnbeesése a hasonlat. Poétikája
már nem önmaga, sosem is lesz
többé, csupán egy kép, ami ha
csillaghoz hasonlít, akkor is csak
reflektált. De legalább szép.
Fujjoghatnak a nárciszozók.

Zöldy Pál
(1954, Debrecen)
író,
Sümegeen él

Zöldy Pál

Seregély

Márton fölismerte a nőt, még a cájg ruhája is ugyanaz. Ez az egyik Holló, önála járt, tán két hete. Érdeklődve figyelt. Ringló, a póni egészségesen emelte fájós lábát, szinte a nő kezébe adta. Hát, úgy tűnik, az állatokhoz ért, bólogatott. Másnap már közelebről nézte, hogyan helyezi kezét finoman a ló tornász a póni térdére. Szinte beszélgettek. A nő kérdezgetett, biztatta a lovat. Fucsik Mártonnak szagatni kezdett a dereka. Este alig bírt elaludni. Harmadik nap, a kezelés után már majdnem megszólította a nőt, de inkább továbbra is a lakókocsija előtt gubbasztott, és vodkát szürcsölt. Legközelebb összeszedte magát, és megkérdezte, mikor tené rá az ő derekára is a kezét.

– Én csak állatokkal foglalkozom – nézett rá közönyösen a nő.

- De a múltkor voltam már magánál...
- Nem emlékszem – vont vállat Holló.
- De én igen. Még hánytam is...
- Ez a lényegen nem változtat.
- Nekem viszont mennem kell, vizontlátásra.
- De a derekam...
- Menjen el szakemberhez.

Fucsik Márton nagyon is jól emlékezett. Járt a nőnél. Szörnyű emlék. Régi udvarház, csak tartson balra. Ahogy belépett az ajtón, hátra is hőkölt. Pedig a táblán ott állt: „Két Holló”. Ezt kereste, ide igyekezett. Mióta a cirkusznál dolgozott, megszokta, hogy a világnak „szaga” is van, nem úgy, mint a zenének, de a rothadásnak ez a penetráns büze túltett minden eddigi tapasztalatán. Benn a rendetlenség és káosz ne-

továbbja. A falakon, a szekrények kiegészítéseként szögekkel kivert lécek, amelyen fogók, kalapácsok, szíjak, és még ki tudja, milyen eszközök függtek. Az ablaknál, a munkaasztalnál egy nő ült, kezeslában. Hátra se fordult.

– Rögtön – mondta. – Üljön le!

A nő még papírokat vizsgált az ablaknál, dossziékba csoportosította, majd egy fiókba lökte az egészet. Felkelt, megfordult, és az asztalhoz lépett.

– Szóval maga az – gyújtott egy cigarettára.

Fucsik Márton, mióta a cirkusznál dolgozott, elfogadta, hogy a világ tele van váratlan helyzetekkel, modortalan emberekkel, akikkel nem egyszerű szót érteni, de azért ő eddig egy mondhatni civilizált világban élt. Klarinétművész volt, világot járt utazó, zenetagozat-igazgató. Ez a nap nem az enyém, gondolta, és ugyan fölugrott, de későn, mert maga elé, a földre hányt.

– Nem kellett volna reggel ennem... – törölgette a száját zsebkendőjével. A nő elnyomta a cigarettáját, felállt, hozott egy pohár vizet, majd fogta a személtapátot, söprűt, vödröt, földmosót, és rendbe tette a padlót.

– Jobban van? – érdeklődött. – A kuttyáknak a vágóhídról hozzuk, annak van ez a szaga. Rengeteget esznek. Kopófalkánk is van. Tudja, hatvan kopó. Na, hogy van?

- Nem vagyok jól. És azt hiszem, eltévedtem.
- Nem hinném. Maga a klarinétos, ugye?
- Igen, de maga? Ön kicsoda, és hol vagyok?
- Én? Én vagyok az egyik Holló.
- Jézusmária! – bukott ki Fucsikból.

Visszajöttek a zenészek (falikárpit)

– Ne aggódjon, megoldjuk.
 – Mindenhol ezt mondták... én eltévedtem.
 Jártam laborokban, gyomortükrözésen, specialistáknál, de most egészen biztos, hogy nem jó helyre jöttem.

A nő megütöközött.

– Nem hiszi, hogy megoldjuk a gondját? Ezért nem hozott kalitkát sem?

– Nem. – Fucsik Márton egyáltalán nem emlékezett arra, hogy neki ide kalitkát kellett volna hoznia. – Ne haragudjon. Ez az egész... nézett körbe. – Elmegyek, viszontlátásra. Remélem, nem tartozom, vagy mondja, mennyivel.

– Azt hiszem, tényleg jobb, ha elmegy.

Fucsik boldogan vett mély levegőt, amint kilépett az udvarra. A bűz már el sem ért hozzá. Az utcára érve pedig egészen megnyugodott. Hú, azt a mindenit, most valamit innom kell! Ez egy örült. Komplettrült. De jó, hogy kinn vagyok...

Fucsik Márton klarinétosnak tengeribetegsége volt. Ó, nem, nem az utazástól. A cirkuszi lakókocsi csak az egyik magyarázat lehetett volna a jelenségre, de a panasz már régebbi keletű volt. Apja csellista volt a városi zenekarban, és fiát határozottan a zeneiskolába irányította. Ő is ügyesen haladt, de harmadik évtől nem volt elegendő hangszer, ezért átirányították. A zongorát ijesztően nagy tömegűnek találta, inkább a klarinétot választotta. Középiszkolában megnyerte a korosztályos tehetségkutatót, mehetett a konzervatóriumba. Aztán futószalagon koncertek, turnék. Szólista lett, és gyönyörűen játszott. Járt a világot, végül tanított, de

hamarosan a városi szakiskola zenetagozatát igazgatta. Zenekart alakított, fesztiválokra vitte a fiatalokat, mégis kedvetlen ember volt. Hangszerkészítő tagozatot is indítani akartak, és az előkészítéssel Fucsik tanárukat bízták meg. Valójában akkor kezdődött az ő kálváriája, amikor ellátogatott a hangszerjavító műhelybe. Nem volt ismeretlen ez a világ, de eddig a hangszerére figyelt, ha a javításról volt szó. Most az elveszett otthont látta. A vágyai netovábbját. A helyet, ahol születnek a hangszerek! De úgy érezte, késő. Ez kőintotta fejbe. Menekült. Nem fogja másoknak létrehozni, ami az övé kellett volna legyen. Fucsik Márton klarinétművész ugyanis nem szerette a zenét. Most vált világossá számára, hogy miért iszonyodik a kották láttán. Ő hangszerkészítő akart lenni. Szakácsnak született, és pincéreként robotolt?! Ettől a naptól bizonytalan lett a járása, émelygett a gyomra. Tengeribeteg lett. Ezt viszont

módfelett sok vodkával próbálta orvosolni. Alig volt maradása a zeneiskolában. Aztán elfoglalta a szaxofonos helyét a Karaván cirkusz zenekarában, és azóta velük rója az utakat. Egy reggel viszont arra ébredt, hogy ő vezeti a zenekart. Elborzadt, és okádnia kellett. Megint, megint maga alá gyűri egy szervezet! Mindig, mindig vezető szerepben találta magát, ami azzal járt, hogy elvesztette a szabadságát, amelyre annyira vágyott, mert az általa vezetett zenekar minden figyelmét lekötötte.

Az új helyzetben azzal vigasztalódott, hogy itt a zene egészen más szerepet töltött be. Alkalmazott zene volt, végre nem kellett társadalmi és kulturális eseményként előállítania a muzsikát, hanem egyszerűen a cirkuszi előadás egyik alkotóelemeként. A dobpergés vagy a hirtelen csend súlyt adtak a pillanatnak. Zsonglőrök, akrobaták, idomárok mind kapaszkodónak használták a hangok sorozatát. A manézszban trappoló vagy szökellő állatok számára a hangoktól volt otthonos a produkció.

Fucsik Márton jól viselte az emberek közelségét, de továbbra is folyton émelygett, és gyakran volt hányingere. Sápadt volt, tekintete megtört. Már azt se tudta, reménykedik-e egyáltalán.

A faluban lakott Arnold, a szerelő. Sokat ültek a kocsmában. Arnold szívesen vele tartott, és mivel látta szenvedését, biztatta, hogy menjen el kezelésre, ajánlott is neki valakit. Fucsik végül elment, majd fölkereste Arnoldot, és elpanaszolta, hogy hiába.

– Pedig ez a nő, ez mindent tud – mondta Arnold.

– Az állatokról. Mert ez egy állatorvos.

– Egy rendkívüli állatorvos – bólogatott Szikes Arnold –, higgyen nekem.

Kedd. Az az istálló nap a két Hollónál. Máskor a vidéket járták. Fucsik Márton kedden érkezett. Kopogott, benyitott. A nő kérdően nézett rá.

– Jó napot, doktornő, kérem szeretnék.

– Nem vagyok orvos. Gyógytornász vagyok. Mit óhajt?

– Már voltam itt. Ne haragudjon rám. Úgy érzem, neheztel.

– Az érzéseit most hagyjuk. Miért jött?

– Nagyon szagat a derekam – nyögte ki Fucsik Márton.

A nő hosszan, merőn nézte. Nem szólt, csak nézett. A zenész bajban volt.

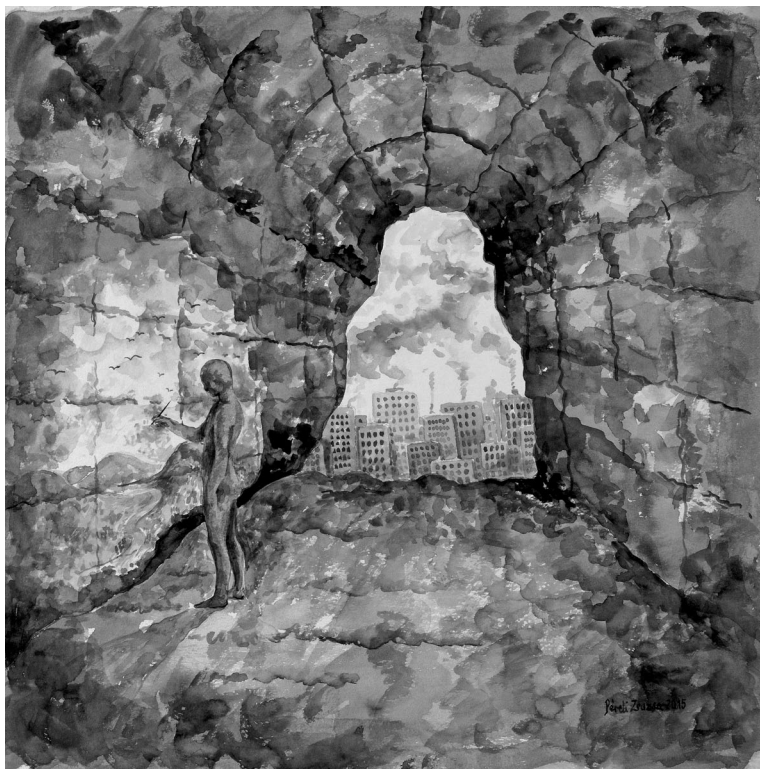
– Legyen szíves, segítsen rajtam... – nyögte.

– Ugye, azt tudja, hogy a dereka rendben van?

– És hogy nem is volt baja?

– Nem? És a szagatás?

– Az nem a dereka. Egy hét múlva várom.

Freskó (akvarell)

A kalitkát hozza!

– Bocsánat, miért?

– Tudja, mi a kalitka? Anélkül ne jöjjön.

– De...

– Madarakat tartanak benne. Madárkalitkát hozzon – nézte vizsgálódva a nő.

– És addig?

– Szerezze meg!

Egy hét múlva megjelent, megszeppenve állt az ajtóban.

– Tessék.

A nő szakértő szemmel méregette. Bólogatott.

– Szóval ezt hozta. Jó. Nyissa ki az ajtaját. Magának a szabadság hiányzik. Most kicsit ismerkedjenek. Vigye haza, és tartsa nyitva az ajtaját. Egy hét múlva várom.

– Na, de...

– Hozza ezt is! Aztán majd mesél.

– Na, de ez nem segít rajtam. Szédülök már egy éve! Azért jöttem, hogy...

– Azt hittem, szaglat a dereka – nézett rá gúnyosan a nő.

– Nem, a tengeribetegségem miatt.

– Na, ott tartunk. Pontosán ott. Egy hét múlva látom, jó?

– És a kalitka?

– Tudja, kik laknak benne? Madarak. Állatok. Jó? Azokhoz értek, és most dolgom van.

Fucsik kifejezéstelen arccal állt. Ez a nő őt nem érti. Nem akarja érteni. Ő nem egészséges! Az egész élete beteg. Úgy gubbaszt a cirkusz zenekarában, mint hajótörött a tutajon. Ő hangszerkészítő akart lenni! És a nő nem érti. Szep-lős! Milyen csontos, sovány. Nem is az esete.

A következő hetet a lakókocsiban töltötte. Nem volt kedve emberek közé menni. A kalitkát nézegette. Úgy érezte, meg fog halni. Zavarta a kalitka nyitott ajtaja. Ha becsukta, mintha megnyugodott volna. Aztán eszébe jutott, hogy a nő mit mondott.

– Kit engedne ki ebből?

Egy hét múlva teljesen értetlenül, de kezében a kalitkával érkezett.

– Nem a derekam? – kérdezte szinte azonnal.

– Hanem?

– A szíve. Azzal van baj. Mondjon egy madarat nekem!

– Milyen madarat?

– Azonnal! Amelyik eszébe jut, elsőnek. Most!

– Seregély. Az, seregély. Táncolnak. Gyönyörűen táncolnak, amikor nem a szőlőt zabálják.

– Jó. Őnáluk van a megoldás. Rendben. Meg akar gyógyulni?

– Igen.

– Na, akkor fogja, vigye. – A nő levett a polc-ról egy mezei fakereplőt, és átadta neki. – Mancini néni adja ezt oda. Tarvágáson lakik, megtalálja.

Fucsik nem értette, de nem kérdezett többet, átvette a kereplőt, és kilépett az ajtón. Tarvágáson megtalálta Mancini néni.

– Nem javította meg? – kérdezte az asszony.

– Nem. Még nem.

– Na, akkor lásson neki. Ott, fenn a dombon lakik az öreg Donát. Ott szemben, ott mindenféle szerszámot megtalál. Mondja, hogy én küldtem. Már tud magáról.

A bogsnárműhelyben neki is látott. És megjavította. Az új kereplőbe már különböző lapátkákat faragott, és a különféle hosszúságú fogaskerekek más-más lapátkákat szólaltattak meg. Gyakran kísérletezett a szőlőhegyen, a seregélyek értették az üzenetet, és gyönyörű táncot jártak az égen, ha hallották Fucsik Márton kereplőjét. És ez csak az első lépés volt. Később a kereplők lemezeit fémből alakította ki, finomított a fogaskeréken, és egész dallamokat tudott megszólaltatni. Zenélő dobozokat faragott, melyekkel először csak *A gladiátorok bevonulását* szólaltatta meg, de később más, csodálatos dallamokat is ki tudott varázsolni a gyönyörűen elkészített, lakkozott dobozokból.

Györfy Ákos
(1976, Vác) költő, újságíró,
Börzsönyligeten él,
József Attila-díjas

Györfy Ákos

(Lele)

Egész áldott nap Béla bácsi kocsmájában ült,
mindig ugyanabban a koszlott vadászpulóverben
és mohazöld munkásnadrágban.

Előtte, az asztalon néhány pohár. Ha nem kérdezték, nem beszélt.
Ült a füstfelhőben, nyammogott a fogatlan szájával,
nézett maga elé.

Kerek történeteket nem is mesélt soha, inkább csak töredékeket.
Belekezdett valamibe, de pár mondat után abbahagyta,
és másról kezdett beszélni. Vagy éppen elhallgatott,
és onnantól aznap már nem lehetett szóra bírni.

Történetei nem kezdődtek el, és nem értek véget.
Olyan volt, mintha álmoképekről beszélne,
amelyekre ő maga sem emlékszik már tisztán.
A Világos-rét közelében erdészház állt gyerekkoromban
– például így kezdett bele,
aztán motyogott még néhány szót
az őszi vadászatokról, meg valami rég halott erdészről,
aki őt szalajtotta le mindig borért, kolbászért a hegyről a boltba.

Valami ősi, elfeledett titokzatosság vette körül,
mint az öreg fákat vagy a mohás, erdőmélyi köveket.
Tudott valamit, amiről nem akart és nem tudott beszélni.
Barázdált, vékony arca mintha egy ajtó lett volna, ami a régi,
eltűnt rengetegekre nyílt. Mint egy kopott bundájú,
öreg hiúz, aki az emberektől távol, érintetlen erdőben él,
mindent látott már, és többé nem kíváncsi semmire.

Néha álmodtam vele.
Láttam, ahogy zsebre dugott kézzel rója a régi cserkelő utakat
a Rigó-rét és a Hegyes-tető között, megáll a szikláknál,
lenéz a Dunára, aztán lassan feloldódik a közelgő alkonyatban.

Csanda Mária

Kertvégi patak

Csanda Mária
(1962, Tapolca)
író, könyvtáros,
Budapesten él

A nagyanya olyan kicsi volt, hogy a gyerek tízévesen már felérte ágaskodás nélkül, amikor pusztit adott érkezéskor. Az aprócska asszony mosolygott, amint meglátta az unokáját, a vékonyka kislányt, de nem teli szájjal, mert fogait már kikezdte az idő, inkább a szemével. Nézését, mosoly-tekintetét felnagyította a több dioptriás szemüveg, amely időnként ferdén állt meg, a fejkendője tartotta, ha lecsúszott az egyik füléről. Szürkehályogot is szedtek már le róla a nyolcvanadik éve felé közeledve, a fia intézte, vitte a kórházba. Büszke volt erre a középső fiára, a kislány édesapjára, aki legtöbbször vitte a hat, felnőttkort megért gyereke közül, tanító lett belőle. Szegények voltak, de arra tellett, hogy családi összefogással mégis tanítassák a jó eszűnek mondott gyereket, akit a többi közül kiemeltek. A fia többször mesélte a családjának, ha a háború előtt születik, papnak adták volna. Ministrált a miséken, és arról álmodozott, hogy lesz majd egy olyan állványa, mint a papnak, aki erről olvasta fel az evangéliumot, és vele is olvastatott fel a szent leckékből a gyülekezetnek.

A nagyanya hálósobájában a duplaágy felett nagyméretű bekeretezett kép függött, a *Krisztus az Olajfák hegyén*. A tanító fia festette, ahogy az olasz festők képeit is albumok alapján. A lánya később kiállításokon is találkozott olyan eredetivel, amelynek hasonmása ott lógott a falon az otthonukban.

Az írások a szerző *Gyengéd novellák* című ciklusának darabjai.

Kis nagyanya megbékélten viselte az élet megpróbáltatásait, és még magától értetődően vallásos volt, ugyanazzal a természetességgel, ahogyan paprikát nevelt, vagy tyúkot ültetett. A vincellér ura megjárta Szibériát, hét évet töltött orosz hadifogságban, és bár visszajött, már jó évtizede meghalt – ezt a nagyapját a kislány unoka már nem ismerhette. Az ágy feletti, Krisztus szenvedését ábrázoló festmény vigyázott az özvegyre, vigasztalta őt.

A fia lehajolt a kicsi, törekeny, fejkendősszszonyhoz, felemelhette volna, mint a pillét. De csak beszélgettek, idős édesanyjában mintha kinyílt volna egy kapu, olyan derűsen vezetgette őket a kertben, sorolta, mi érik, mit kell megkapálni, mi újság a ludakkal, akik csapatostul követték, mint jó gazdájukat.

Két körtefa állt az udvaron, a kislány apja erre a célra faragott fakampóval szedte le a magasra nyúlt ágakról a megérett gyümölcsöt. Különböző fajtájúak voltak, mindegyik finom, a vendégség csemegéje. Vagy karácsonykor kapott a kislány egy zacskó szaloncukrot. Ebédre nem mentek ehhez a nagyanyjához, még vele élt a legkisebb fia a hat gyereke közül, aki csak nem akart megnősülni. A kicsi, törekeny, ám annál erősebb nagyanya legalább nem maradt egyedül. Ezzel a férfit cseperedett legkisebb fiával perlekedett és a szomszédokkal, de csak megbékültek mindig a végén.

Amíg a felnőttek megbeszélték az ügyes-bajos dolgokat és az új történeteket, a kisunoka a kertben bóklászott. Legjobban a patakot szerette. A kert végében csörgedezett a vékonyka

ér, esőzés után megduzzadt, és egy nem túl széles fadeszka ívelt át rajta, számára valóságos híd. Itt nőttek a legnagyobb káposztafejek is, a víz közelében. Nem ér a nevem, káposzta a fejem! – jutott eszébe az ismert mondóka mindig ezekről az óriásfejű káposztákról. A patakon túl fák, az már más rétje, onnan mindig visszafordult. De előbb még figyelte-hallgatta a víz csobogását, nézte a szitakötőket, vízipókokat és a mulatságos békákat. Sosem unatkozott.

Még kaptak a pogácsából, amelyet a férfi szerint a felesége nem tudott olyan ízletesre sütni, mint az anyja, de ebből sosem lett veszekedés,

mert a felesége tudta, hogy mindig lesz olyan dolog, amiben egy anyát ő nem tud lefőzni, ahogyan az ő gyerekeinek is lesz olyan emlékükről, amit majd a párjaik nem tudnak felülmúlni.

Végül elbúcsúztak, a kislány nagyanyja még integetett mosolygósan a zöldre festett kapuból, és egyre kisebb lett, ahogy távolodtak. Eltűnt a kanyarodó után a szemük elől, de nem tűnt el belőle, az unokából. Apró alakja, mosolygó szeme és a hívogató kertvégi patak időnként előbukkantak az emlékezetéből, és felderítettek olyankor is, amikor erre látszólag más oka nem volt.

Hegyi ösvény

Egy vendégházat néztek ki a Bükkben, hogy ott töltik a hétvégét. Hosszú utcán mentek a kaputól felfelé a hegyi faluban, a fiatal nő, a férfi és egy kisgyerek, aki hároméves lehetett. A falu végén kellett folytatódnia a vendégházhoz vezető útnak a térkép szerint. Több kilométert gyalogoltak már, a férfi néha nyakába vette a kisfiút, aki vígan lovacsázott és nézelődött a magasból. Időnként letette a gyereket, aki ilyenkor az anyjával mendegélt kézen fogva. A nő figyelt a kapuk mögött felbukkanó házörző kutyákra, bár azok jobbra csak azért csaholtak, mert végre valaki elhaladt a ház előtt, és lett dolguk arra bóklászó macskák híján is. Azért nem árt az óvatosság, elvégre hegyi faluban még nagyvadak is előfordulhatnak, és a tőlük védő marcona kutyák nem éppen barátságosak.

Amerre elhaladtak, többségében gondozott házak sorjáltak, kiskerttel az udvaron és a ház előtt, színesre mázolt házfalakkal és kapukkal, zöld spalettákkal, muskátlis ablakokkal. Szíverítően hatottak a zenitjén már túljutott Nap fényében, és a délutáni napsütés kellemes meleget árasztott.

Végre elérkeztek a falu végéig, onnan még négy kilométer, bő óra az út a vendégházig, bent az erdőben, egy tündéri völgyben. Már jó egy hónapja elhatározták, hogy itt töltik a hétvégét.

Ahogyan az utolsó házhoz érkeztek a falu végén, az aszfaltozott műút is véget ért. Két földúton lehetett folytatni, illetve egy kitaposott ösvényen. Melyiken induljanak tovább? Egyértelmű útjelzőt nem láttak, csak turistajelzést.

Végre jött egy helybélinek látszó munkásember, talicskával, benne szerszámokkal, megkérdezték. – Van a hosszabb út, de ha az ösvényt választják, negyed óra alatt is odaérhetnek – adta meg az útbaigazítást.

Így elindultak az ösvényen. Bent az erdőben már hűvösebb volt, könnyebben vitték a hátizsákot és azt a pár holmit, amit még bepakoltak. A kisfiú ugyanúgy mendegélt az anyjával, vagy az apja vette a nyakába megint. Az ösvény kiszélesedett, a földút egyre beljebb vitt az erdőbe. Már jó órája haladtak, de a vége még nem látszott, egyre sűrűbben sorakoztak a fák, és mind kevésbé szűrődött át a napfény. Késő délutánra járt, eredetileg úgy számoltak, hogy

még a délután derekán, bőven este előtt elérik a szállást.

De csak nem akartak kikeveredni a rengetegből. Lehet, hogy a falubeli tévútra vezette őket? Vagy nem vették észre, és letértek egy másik elágazáson? A nőt elfogta a szorongás, egyébként is könnyen megijedt. Próbálta megnyugtani a kisfiát, aki valamit megérezhetett, mert egyszerre sírva fakadt. Az apja mögöttük jött, jó tíz méterre elmaradva, ő is azon gondolkodott, hogy eltévedhettek az erdőben, hamarosan sötétedik, mit kéne tennie? Az anya hiába próbálta vigasztalni a kisfiát, a gyerek egyre erősebben sírt. Már egy órája járták az

erdőt úgy, hogy nem látszott, hol érnek ki és mikor.

A gyerek visszaszaladt az apjához. Az apa felvette, beszélt hozzá, hosszasan magyarázott neki valamit. Az anya nem értette, nem hallotta, csak azt tudta, hogy ő is fél. Az apai szavaktól a gyerek egyszerre csak megnyugodott. Egyik kezével a fiát ölében tartva a férfi odament a feleségéhez, kézen fogta, és úgy bandukoltak tovább.

Öt percre rá kiértek a fák közül. Meglátták a völgyet, benne a faerkélyekkel díszes, kétszintes szép vendégházat, csak le kellett sétálniuk hozzá.

Axis Mundi (falikárpit)

Bartusz-Dobosi László
(1971, Siófok)
író, Péccsett él,
Bertha Bulcsu-díjas

Bartusz-Dobosi László

Exit

Miklós fásultan bámult ki a koszos ablakon. Előtte a vonat restijének az asztalán ragacsos összevisszaságban sörösüvegek és pálinkás poharak alkottak ösztönös rendezőelv szerinti tárlatot. Úgy hatottak, mint egy kortárs kiállítás darabjai valami romgalériában. Az ablakon besűrödő kinti fények megcsillantak a poharakon, s ettől szinte szépnek hatottak. A vonat unottan zötykölődött a rozsdás síneken, s a kezek kattogása úgy hatott a zsongó étkezőkocsiban, mint szelíd aláfestő háttérzene a külvárosi jazz-kocsmában.

Kezében ott pulzált az elmaradhatatlan cigaretta. Nikotintól megsárgult remegő ujjbegyei önálló életet éltek: szórakozottan játszadoztak az üveghamutartó szélén. Olykor minden odafigyelés nélkül, s valami őselemi rutinnal lepöc-cintette a cigaretta végén már túl hosszúra nyúlt hamut. A huszonöt darabos mezítlás, piros Symphonia-csomag a maga könnyed s a költészetre emlékeztető lantos grafikájával szinte lebegett az asztalon. A hártavékony papírcsomagoláson keresztül olyan erőteljesen áramlott ki a finom dohányillat, hogy muszáj volt időnként az orrához emelve beleszippan-tania.

Szemei előtt zavaros álmképek követték egymást, amelyekben tűzvörös, majd smaragd-zöld gömböcskék, violaszínben izzó, reszkető korongocskák járták bolond táncukat. A rövid idő alatt elfogyasztott nagy mennyiségű alkoholtól már egymást gázolták gondolatai, melyeket meg sem próbált logikus rendbe szervezni.

A képek összefolytak nedves szemei előtt, s kibogozhatatlan egymásutániségben váltották egymást a valóság és a képzelet filmkockái. Andrea árulásának agyonhasznált hazugságai sziszegtek a fülébe.

Minden asszonyban van valami megfejt-hetetlen, valami elintézetlen. S bár a szakítás közöttük több mint fél éve történt, nem volt képes túllépni rajta. A karácsony csak rontott az egészen. Tavaly ilyenkor még együtt ünne-peltek. Most meg? Napok óta az utcákon kóbo-rolt, vagy kocsmasztalokat támasztott. Ezért is ült most vonatra, hogy még csak egy város-ban se legyenek, s ne kelljen otthon ülnie egye-dül. Csak menni bele az éjszakába. Teljesen mindegy, hova, merre, csak menni, menni jó messzire.

Fejében még a tegnap esti, a Flórián kisven-déglőben izzadó primás hegedűjének gyászos hangja sajdukt végig, ami olyan megfoghatat-lan, névtelen szomorúsággal töltötte el, hogy érezte: okvetlenül történnie kell valaminek, kü-lönben belehal ebbe a körvonalazhatatlan fáj-dalomba.

A Zöldfa kocsmá mellett a Flórián volt még az a menedék, ahova időnként elbújt az embe-rek elől. A kis háromszög alakú tér sarkán állt a döngölt falú, földszintes épület. Füstös terme-inek zsíros viaszosvászon terítővel fedett asz-talaiba időről időre úgy kapaszkodott, mint a hajótörött a roncs egy-egy úszó maradványá-ba. Ha az ember a Szent Flórián-szobor felől közelített a börtönszerűen apró ablakkal,

szűk ajtóval ellátott, régi betyártanyákra emlékeztető kisvendéglőhöz, az alacsony tető mögött, mint két égbe emelt mutatóujj emelkedtek ki a Líceum templom tornyai. Szinte figyelmeztettek az ivóban leselkedő veszélyekre.

A bejárat melletti falon, bekeretezve Takáts Gyula évtizedekkel korábban itt és ennek a helynek a tiszteletére írt verse díszelgett. Miklós kívülről tudta az egészet, mégis kivétel nélkül minden alkalommal megállt előtte, s akár kifelé, akár befelé haladt, újra és újra elolvasta kedvenc sorait. „Dús köpenyed, mint kotlós szárnya / fölöttünk hűsen szétszaladt, / s néma bánatunkat halkán nyeltük / e szentfényű cégér alatt.”

Ugyanezt érezte minden alkalommal. Ezt a néma bánatot, ezt a tehetetlenséget és főként a kilátástalan magányt. Csak nyelte, nyelte hónapok óta, s szinte kéjelegve olvasta fel magának a fájdalmas sorokat. Önkínzásában volt valami évezredes férfibánat, valami vad, elemi önpusztító erő.

Most is, ahogy a vonat elhaladó ablakai előtt sorra maradoztak el a Dunántúl berogyant tetejű falvai, amelyek között homályos csend tanyázott, ugyanezt a bánatot nyelte. A házak között sikló, repedésszerű utcák között életnek semmi nyoma sem látszott, s ez olyan marcangoló sivársággal árasztotta el, ami elviselhetetlennek tűnt. Életkedve olyan kicsinnyé zsugorodott össze, mint a haragos emberek pupillája a veszekedés kirobbanása előtti pillanatban. Úgy érezte, a múltja végérvényesen leteríti a jövőjét.

Egy ismeretlen vasútállomáson hosszan vesztegelt a vonat. Odakint az ívlámpák szűrte, párás fénye halványan derengett a vaskos, iszamos falusi csendbe burkolózott peronon. Este volt, tél. Hideg dézsa köd ömlött szét a tájon. Az állomás épületének csak a körvonalait lehetett kivenni. Egy zölden világító, Exit feliratú táblán akadt meg a szeme. Hirtelen fellobbant benne a vágy, hogy leszálljon, hogy kiszálljon, s nem csak a szerelvényből.

Egy perc múlva már ott állt az idegen település kihalt vasútállomásán a vaskos hóban, fázósan húzta össze magán lenge kabátját, és fáradtan nézett körül. A közöny, mint nagyanyja falusi tisztaszobájának súlyos dunyhája, nyomta a mellkasát.

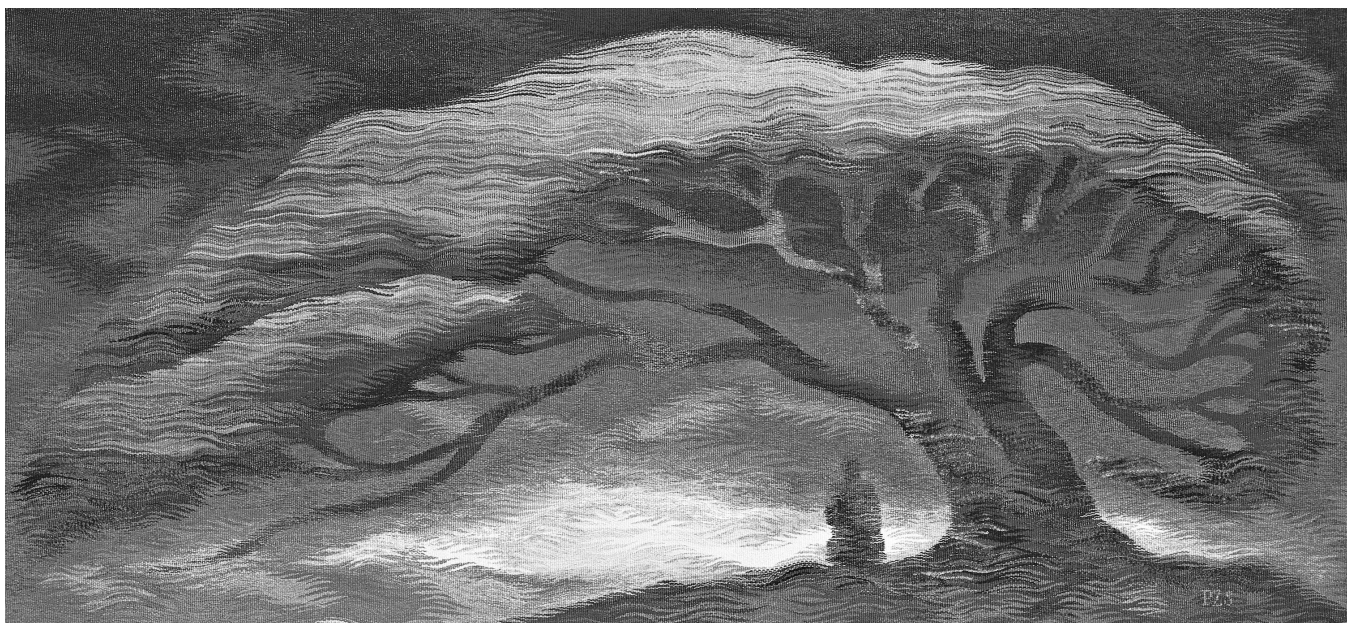
A vonat közben elindult, és a vagonok egyre vadabbul kattogva hagyták el az állomást. Miklós eszelős tekintettel bámulta a kerekeket. Valami moccanó szándék kezdett körvonalazódni lelkében, s lépett egyet a sínek felé.

Az épület sarkánál azonban hirtelen percent egy ajtó, szája támadt a falnak, s a szürke estébe szinte kifröccsent az otthonosság aranysárgája, párálló cigarettafüst és nevető emberek önfeledt zsongása.

Riadtan torpant meg az élet váratlan felbukkanása előtt. Értetlenül bámult a fény felé, amelyből két sejtelmes alak lebegett elő. Nem látta pontosan őket, de mintha egy hatalmas szárny formájú árnyék lebegett volna mögöttük. Elindult feléjük, maga sem tudta pontosan, hogy miért. Ahogy közeledtek egymáshoz, egyre biztosabb volt benne, hogy néhány centivel a hó fölött siklanak, s alakjuk megfoghatatlan módon egybefolyik a köddel. Amikor elhaladtak egymás mellett, nem tudta kivenni az arcukat, de a belőlük áradó, s a régi karácsonyokat idéző fahéjas illat meglágyította görcsbe feszült arcizmait. Egyenesen az ajtó felé tartott.

A kocsmaasztal jó feszültség-levezető, főleg, ha bőséges alkohollal van fedve. A közöny helyét joviális baráti szellem váltja fel, s az asztalközösség tagjait egymás iránti megbecsülés, összetartozás-érzés köti össze.

Miklós eddig egymagába zárva fuldoklott. Itt azonban az idegen emberek befogadó közegében hirtelen tág tér nyílt előtte. Márpedig valahol azt olvasta, hogy a reményhez tér kell. S íme, a halál, amely az imént még a vonatkerekek roppant örvénylésével akarta magába szippantani, most az ujjongó hajnal reményével biztatta. Belemerült ebbe a langymeleg, minden-

Égi-földi ég alatt (falikárpit)

féle felelősségtől mentes, gondtalan közegbe, s úszott az árral. Mindig is élvezte az ismeretlenségben rejlő lehetőségeket, ami most különösen felszabadító erővel hatott rá. Ingujra vetkőzve tömte magába a helyben készített kossonyát egy öklömnyi kenyér serclivel, szegfűszeges forralt bort ivott hozzá műanyagpohárból, számolatlanul pusztította a Symphoniákat, és a maga számára is meglepően sokat beszélt.

Már pirkadt, amikor kilépett az ajtón. A felkelő Nap megvilágította az ég alját, ami a havas tetők felett egészen egyedi zöldes színben pompázott. Zúgott a feje, a gyomra émelygett. A hirtelen fényességben hunyorogva ácsorgott a kihalt peronon. Rettentő hideg volt, kemény mínuszok lehettek. S bár fogalma sem volt róla, hol van, mégis úgy érezte, hogy évezredek választják el attól az embertől, aki tegnap este felszállt a vonatra. Cigaretára gyújtott. A meleg füst átjárta a tüdejét, és végtelen biztonságérzettel töltötte el.

Csendben ballagott a kijárat felé. Maga sem tudta pontosan, hogy merre, csak menni akart.

Minden porcikája kívánta a sétát a roppant hajnali némaságban. Ki akart lépni egy még tágabb térbe. Az ajtó fölött egy halványzölden világító táblára lett figyelmes.

– Exit – olvasta magában. A szája mosolyra húzódott, és abban a pillanatban már tudta, hogy Andrea a múlté.

A falu hálósoba-csendben hallgatta gondolatait. A lába alatt roppanó hó, az orrán kiáramló füst és egy, a távolból idehallatszó kutyaugatás voltak társai. A feje fölött mintha hatalmasan suhogó szárnycsapásokra lett volna figyelmes, de akárhogy forgatta a fejét, nem látott semmit. Eszébe jutott a tegnap esti két fura alak, s fülében Takáts Gyula versének néhány sora visszhangzott: „Kinn almazöld lett az égnek alja. / Hajnal tündére virrogat”.

Felszabadult nevetésben tört ki, és eszelős rohanásba kezdett a térdig érő szűz hóban, amíg lihegve, szuszogva bele nem zuhant az egyik nagyobb kupacba. Hosszú percekig feködött ott mozdulatlanul. December 25-e reggel volt.

„A fordítás akkor hiteles, ha nem tűnik fordításnak”

Schiff Júlia
(1940, Detta)
író, költő, műfordító,
Münchenben él

Beszélgetés Schiff Júlia műfordítóval

2020-ban megjelent Schiff Júlia fordításában Oláh János *Száműzött történetek* című kötete németül (*Verbannte Geschichten: Erzählungen*), idén pedig kétnyelvű (német–magyar) Nemes Nagy Ágnes-antológiája, a *Sonnenwenden/Napfordulók* a Pop Verlagnál Nemes Nagy Ágnes születésének 100. és halálának 30. évfordulója (2021–2022) alkalmából. Ezekről a kötetekről, eddigi alkotói szemléletéről, jövőbeli terveiről kérdeztük.

– Oláh Jánossal személyesen ismerték egymást? Mi ösztönözte, hogy a fordításába fogjon?

– Oláh Jánost, mint annyi magyar író és költőt, akiktől eddig fordítottam, sajnos nem ismertem személyesen. De a Magyar Napló főszerkesztőjének írásait figyelemmel követtem, leveleztem vele, és miután már fordításaim is megjelentek a folyóiratban, megegyeztünk a *Száműzött történetek* németre fordításában.

– Mi alapján választotta ki a fordítandó Oláh-műveket?

– A *Száműzött történetek* című elbeszélésfűzér fordítását maga Oláh János ajánlotta nekem. A népi emlékezet 20. századi megtestesítését tárja itt elénk a szerző, amely az 1956-os forradalommal fejeződik be. Beleolvastam a kötetbe, és azonnal úgy éreztem, ezzel a szöveggel komolyan foglalkoznom kell. Remekműnek tartom a második világháború alatt átvonuló német, majd orosz katonák portréját megfestő *Katonák* című elbeszélést, előtérben a családját védeni igyekvő s ebbe az igyekezetébe belerokkanó nagyapával. De az elbeszélések többsége a kommunista érának a falusi világ mindaddig elhallgatott valóságait (az erő-

szakos kollektivizálást, a rendszer megbízottjainak visszaélését a paraszt jóhiszeműségével, a kialakuló exodust a városba) tükrözi. A szerző kiállását ezért az ügyért nem is lehet eléggé méltányolni. Nagyon örülök, hogy a kötet németországi terjesztése is lehetővé vált. Oláh János verseinek fordítására sajnos nem került már sor.

– Egy irodalmi művet – különösen verset – nem lehet szóról szóra fordítani, különben elveszik a szöveg hatása, ereje. Fordítóként mekkora kihívás Nemes Nagy Ágnes versein dolgozni?

– Óriási kihívás volt számomra. Az objektív költészet jellegzetessége az első személy kiemelése a vers központjából. A lírai „én” másutt van, de talán nincs is jelen. Ellenben a tárgyak, a fogható, látható, tapasztalható tárgyak és helyszínek fontosak a versben, amelyek tartalomhordozóvá válnak. Áttételes személyek jelenléte is megemlítendő, például Ekhnáton, a régi Egyiptom fáraója a névadó ciklusban. A válogatásba kerültek rímes és szabadversek. Egyaránt a nem kötött forma mellett döntöttem, így nagyobb nyelvi szabadságot nyertem, és azt hiszem – még ha ez paradoxon lenne is –,

hogy hívebb maradhattam Nemes Nagy Ágnes poétikájának a hangjához.

– *Mióta fordítja Nemes Nagy Ágnes verseit? Ki és milyen szempontok szerint válogatta a lefordítandó verseket?*

– Nagyon szeretem Nemes Nagy Ágnes verseit. Egy 2018-as antológiában közöltem tőle először néhány versfordításomat. Kapcsolatba kerültem jogutódjával, Kerek Verával, aki igazán nagyvonalúan támogatta a *Napfordulók/Sonnenwenden* című kötet megjelenését.

A megjelent kötetekből válogattam fordításaimat. Lenyűgözött elejétől fogva a mód, ahogy Nemes Nagy Ágnes az 1956-os forradalomról ír akkor, amikor még nem lehetett írni róla. Hamarjában le is fordítottam az Ekhnáton-ciklust, és a neves müncheni Akzente folyóirat lehozta teljes egészében. Ekhnáton, az ókori egyiptomi Napkirály éjszakája tesz tanúságot a szabadságharcról, valamint a négy-soros *Lázár* című vers, ahol a levert forradalom utáni nehéz „feltámadásról” szól. Szerintem Nemes Nagy Ágnes legnagyobb teljesítménye az, hogy eltávolodik a szubjektív élményirodalomtól, és új gondolati keretet nyújt a lírai megszólalásnak. Poétikus nyelvet alkot, amely a névtelennek nevet ad – ez a megismerés új formája, amely az olvasó részéről is receptív szemléletet feltételez.

– *Mitől lesz hiteles a fordítás? Hatással van rá a digitális technológia? Lehet verset nyersfordítás alapján is fordítani?*

– A fordítás akkor hiteles, ha nem tűnik fordításnak. Ha a szerző az új nyelvben újra életre kel mondanivalójával, esetleg dialektikai különlegességével, ha a szöveg „jól olvastatja magát”. Ma a laptopom előtt ülve fordítok, kihasználom a lehetőségeit. Az akadémiai nagyszótár jobb és bal oldalamon, mellettem a szinonima- és a stílus-szótár, kéznél a Google-fordító lehetősége, amivel viszont igencsak fenntartással kell bánni. Nem tudnám viszont elképzelni, hogy nyersfordítás alapján is dolgozhatnék.

Pedig a fordítás nagymesterei is, például Franyó Zoltán így dolgozott. Szerintem ez a fajta fordítás a szerző feltétlen ismeretét előfeltételezi. Olyannyira, hogy szinte magadra veszed annak a bőrét.

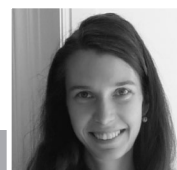
– *Hogyan látja a magyar irodalom helyzetét Németországban? Van-e rá kereslet, van-e a fordításoknak kritikai visszhangjuk?*

– Mostanában az érdeklődés túlnyomóan az eddig kevésbé ismert afrikai irodalom felé fordul. De a magyar irodalom iránt mindig is volt érdeklődés, és mindig voltak jeles fordítói is. Még kritikai visszhangja is van. Például az én 2018-ban megjelent magyar–német *Fénycsóvák/Streiflichter* költészeti antológiámnak több bemutatója is volt német földön, miközben magyar recenzíóval nem is találkoztam.

– *A műfordítói vagy a költői tevékenységét tartja jelentősebbnek?*

– Az utóbbi éveknek nincs saját hozadékuk. Hosszas betegség után tavaly elhunyt drága férjem, Schiff Róbert elvesztése ilyen hatást váltott ki belőlem. Már csak fordítani tudok, és mert neves írókkal, költőkkel foglalkozom, nyilván jelentősebb ez a tevékenységem. De azért a még elfekvő kéziratokat rendezve, egy és más saját munkát elküldtem kiadóhoz: egy vékonyka regényt Bakonyszücsről (*Európa sehol*), arról a kis magyarországi faluról, ahol férjemmel éveken át újtottunk fel egy telepes házat családi nyaralónak, és egy hely-, illetve családtörténeti regényt, a „*Detta, szép tündér*”-t.

Tüskés Anna

Tüskés Anna
(1981, Budapest)
irodalomtörténész,
művészettörténész

Szentmártoni János

Ahogy útra keltem

Ahogy a fák az ősze lépnek,
 úgy indultam én is,
 háttal az égnek.
 Nem hoztam már semmit,
 ami megviselt volna,
 csak a vállamon ülő napfényt,
 s kezemben néhány kotta.
 Tán eléneklek néhány dalt,
 míg a legközelebbi faluba érek,
 s körém lobbantják a kemence tüzét
 csillagot fürkésző, földszagú vének.
 Emelem poharam,
 koccintok velük végül,
 mialatt a történetünk összebékül.
 Nem bántjuk egymást,
 szó szót követ,
 már a lámpás is alszik,
 vackolnám magam, mire szólnak:
 „Az álmodat hagyd itt!”.
 Ódzkodom ettől,
 hiszen álomtalan mire mennék?
 Nem lehetek náluk örökös vendég.
 De aztán megosztozunk
 e furcsa elképzelésen,
 s maguk alá gyúrik feladott énem.
 Kipihelve kelnek, mire virrad,
 s vörös drapériát ölt a színpad,
 csak én hiányzom e szokatlan helyről,
 amit kissé már untam,
 mert a fákkal már ősze léptem,
 s míg ők az álmodat szótték,
 nem voltam tétlen:
 szétpakoltam mindent,
 amiben megegyeztünk,
 s a csípős szélben elindultam.

Szentmártoni János
 (1975, Budapest)
 költő, író,
 Babérkoszorú-díjas

Janusz Szwedo
(1949, Krakkó) filológus-
arabista, a Magyar Érdemrend
középkeresztje kitüntettje

Janusz Szwedo

Teleki Pál krakkói szobrának ünnepére

Gróf Teleki Pál szobrát augusztus 14-én leplezték le Krakkóban. Az államférfi neve – és ezt örömmel tudatosíthatom – mint fogalom is egyre ismertebbé válik lengyel szellemi körökben. Szükséges is, hogy így legyen ez, mert a kiemelkedő lengyelbarát magyar személyiség – s ezt túlzás nélkül mondom – hősiesség magatartása komoly mértékben segítette Lengyelországot és más nyugati országokat 1920-ban a bolsevizmus vad áradatával szemben. Teleki később arra is képes volt, hogy bátran és a beláthatatlan következményekkel is tisztában lévén vágja oda a „nem”-et Hitler arcába, amikor a diktátor Magyarországon keresztülvonulva dél felől akarta megtámadni a lengyeleket. Erkölcsi megfontolásokra hivatkozva gyakorlatilag az öklét rázta felé, s mintha azt kiáltotta volna: „Nem, a Magyar Királyság nem vesz részt a Lengyelország elleni támadásban!” Gróf Csáky István magyar külügyminiszter Teleki kormányában megerősítette: ha a németek fegyveresen behatolnak Magyarországra a Lengyelország elleni hadműveletek során, akkor fegyveres lesz a magyarok válasza is. Teleki Pál ezzel a döntésével Magyarország sorsát is kockáztatni merete Lengyelország védelmében, és ebben rejlik döntésének valódi értéke! Ilyen tette nem volt példa a második világháború előtt. Nézzük meg

Elhangzott Krakkóban, 2021. augusztus 14-én, Teleki Pál 2020. november 4-én állított szobrának hivatalos leleplezése alkalmából.

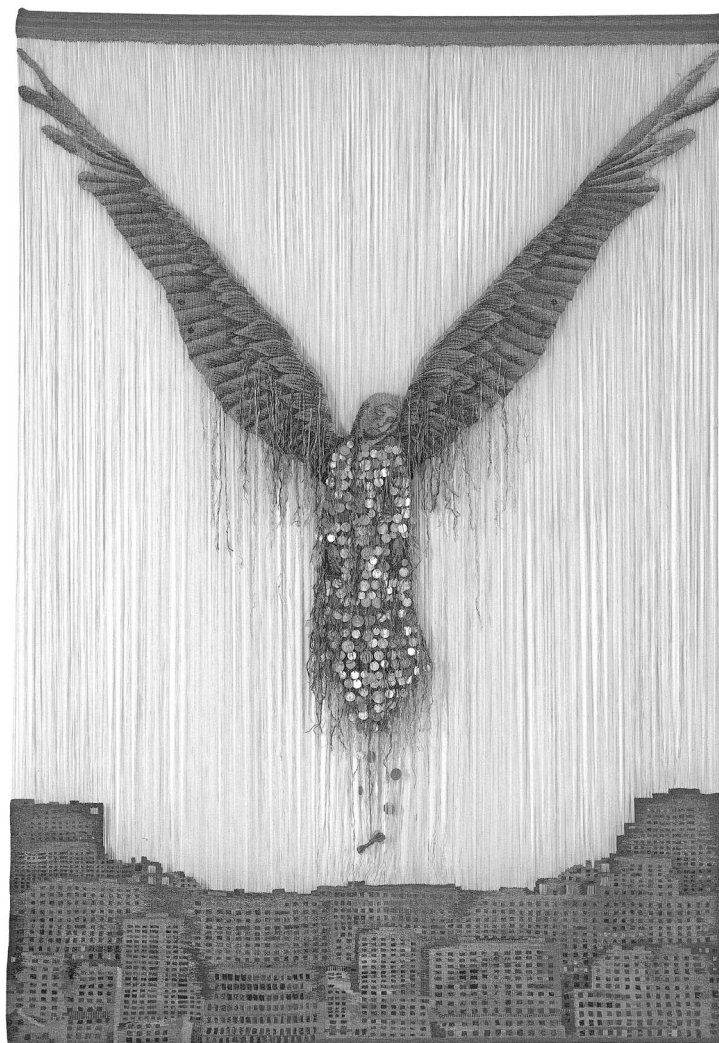
Chamberlaint, Daladiert vagy Mussolinit, hogyan viselkedtek egy évvel korábban Münchenben! Többek között Hitlertől való félelmükben aláírták a szégyenletes „müncheni szerződést”. Vajon igazán félték a háború kitörésétől? Vagy az „európai béke érdekében” írták alá a dokumentumot? Ők mindenekelőtt saját országaiknak érdekeit védték. S ennek tükrében szükséges elemezni gróf Teleki Pál hősiességét. Szembeszegülésének indoka nem lehetett semmilyen magyar–lengyel védelmi szerződés, hiszen ilyen nem is létezett. Ami azonban létezett, az az erkölcs és a hagyományos barátság volt a két nép között, szó szerint tehát (ahogy a magyar miniszterelnök távirati válaszában fejezte ki): „a magyar becsület ügye”. Nem lehet elégszer ismételni: Teleki Pál nem habozott kockáztatni hazája sorsát Lengyelország védelmében, és döntését ebben a magasrendű történelmi összefüggésben kell nézni. Ezért érdemli meg példa nélkül álló cselekedetének örök elismerését.

A független Lengyelország „fel is ébredt”, s elismerte a kétszeres magyar miniszterelnök érdemeit. 2001-ben a Lengyel Köztársasági Érdemrend Csillaggal díszített Parancsnoki Keresztet (a „Magyar Érdemrend középkeresztje a csillaggal” nevű kitüntetés megfelelőjét) adományozta posztumusz a magyar politikusnak. Varsóban és Krakkóban egy-egy utca örökíti meg a becses nevét, 2021 augusztusában pedig szobrának hivatalos leleplezésére

került sor Krakkóban. S azt is tudatosítani kell, hogy egy esztendeje Skierniewice, a Varsótól nem messze fekvő kisváros is emlékművet emelt már Telekinek, annak elismeréseként, hogy (akkor) száz esztendeje, 1920-ban egy hatalmas fegyverrakománnyal ellátott vonatot küldött a bolsevikok ellen harcoló lengyeleknek. A magyar vonat szinte az utolsó pillanatban, mindössze három nappal a döntő varsói csata (1920. augusztus 15.) előtt ért el Skierniewicébe. A Teleki parancsára szállított fegyverek lényeges szerepet játszottak Lengyelország győzelmében. Az emlékmű a skiernie-

wice-i vasútállomás közelében emlékeztet a lengyelek magyar barátjának egyedülálló tetteire.

Bevallom, hogy a magyar ügyekre érzékeny szívem számára mennyire éltetőek a fentiekhez hasonló „szikrák”! Szeretettel kívánám, hogy minél több ilyen magyar jellegű „szikra” szóródjék ki – és egyre szélesebb körökben – a lengyel társadalom rétegeiben. Személyesen pedig nagyon büszke vagyok arra, hogy éppen az én szülővárosom állított szobrot Telekinek, és remélem, hogy más lengyel városok is követik majd Krakkó példáját.

Szegény angyal (falikárpit)

Bakos István
(1943, Bánfa) művelődés-
kutató, közíró, a Bethlen
Gábor Alapítvány kurátora,
Budapesten él

Bakos István

A nagyszőlősi Nagyboldogasszony- szobor avatására

Tisztelt Püspök Úr! Kedves Péter, Ferences Testvérek, zarándokok! Tisztelt Ünneplő közönség!

Engedjék meg, hogy a Bethlen Gábor Alapítvány fennállásának negyvenéves jubileumára emlékezve, kezdeményezőként – közreműködő védnökként –, előljáróban a kárpátaljai szoborállítók 2019-ben választott jelmondatát idézzem: „Messze jövőendővel komolyan vess össze jelenkort; / Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derül!” (Kölcsey Ferenc: *Huszt*, részlet)

Köszönet azoknak, akik e zord időben, a koronavírus-világjárvány karantén-zárványai közepette, a csapatmunkát vállalva, eredményesen hozzájárultak ahhoz, hogy Matl Péter Kárpátaljai Nagyboldogasszony-szobrát ma, Szűz Mária névnapján, e szent helyen ünnepeljük.

Mindenekelőtt az alkotót, Matl Pétert köszöntöm, aki kitartással, tehetséggel megformálva közvetíti szülőföldje népének – nemes márványba faragva – ihletett égi ajándékát, Nagyszőlős Boldogasszonyát. A szobor talapzatát és a terepet fiával együtt készítette elő.

Köszöntöm a szoborállítás helyi szervezőit, mestereit, kiváltképp az őrálló Ferences Misszió testvéreit, valamint Nagyszőlős város támogató vezetőit, résztvevőit, polgárait. Őszinte elismeréssel; ez alkalommal, e helyen megköszö-

Részlet a Nagyszőlősön 2021. szeptember 8-án, a Nagyboldogasszony-szobor avató ünnepségén elhangzott beszédből.

nöm Magyary Rozália és Várhelyi Krisztina áldozatvállalását. Ők intézték a pályázati adminisztrációt és az egyéb szervezési ügyeket, nélkülük ma nem ünnepelehetnénk. Mankovics Tamás, a Magyar a magyarért Alapítvány elnöke, főszervezői munkájaként a szobor talapzatát elkészíttette, engedélyeztetését határidőre megoldotta, s a szobor makettjét több városban bemutatta, amiért köszönet illeti. Hálás köszönettel tartozunk a Miniszterelnökség és a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. nagylelkű pályázati támogatásáért is, amelyre nagy szükség volt a sikeres szoborállításhoz.

Örömmel mutatom föl és ajándékozzuk a jelenlévőknek a *Szíves Kalauz a Kárpátaljai Nagyboldogasszony szoborhoz* című kiadványunkat, amelyet Gy. Szabó András kurátor-védnök szerkesztett. A *Szíves Kalauz* mellett a Bethlen Gábor Alapítvány zarándokcsoportja Nagy Gyula nyomdamérnök ajándékát, a *Kárpátaljai Nagyboldogasszony szobor Emlékkönyvét* is átadja az őrálló Ferences Missziónak.

A *Szíves Kalauz a Nagyboldogasszony-szobor népszerűsítését szolgálja*. Irodalmi-történelmi szemelvényeket, verseket, képeket közlünk benne, jórészt kárpátaljai szerzőktől. Egy-egy fejezet szól a Nagyboldogasszony-kultusról, Kárpátalja táji-történelmi emlékeiről, Nagyszőlősről és Matl Péter alkotói munkásságáról. Közöljük a szoborállítás előzményeit, a közreműködők bemutatását és a – virtuálisan

létezett – szoborbizottság névsorát. A szoborállítás néhány védnökének üzenetét is publikáljuk benne. A fővédnökök közül Lezsák Sándor, az Országgyűlés alelnöke; prof. Dr. Kásler Miklós miniszter úr; valamint Böjte Csaba OFM szerzetes; Juhász Judit anyanyelv-ápoló védnökünk; Korzenszky Richárd, Tihanyi Bencés szerzetes, emeritus perjel és Dr. Béres József vegyész mérnök, a Bethlen Gábor Alapítvány kurátorának üzenete olvasható a *Szíves Kalauzban*.

Hálás vagyok a Bethlen Gábor Alapítvány Márton Áron Emlékérmével kitüntetett Majnek Antal püspök úrnak és a Magyar Örökségdíjas Ferences Misszióknak, hogy Matl Péter szakrális alkotását szeretettel fogadják Nagyszőlősen.

Bizakodva, reménnyel fogadjuk Matl Péter Nagyboldogasszony-szobrának megáldását. Úgy véljük, egy kis kenyér-kovács morzsával Kárpátalján is hozzájárulhattunk az 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus hitünket eltető reményéhez, céljainak valóra váltásához,

a keresztény szolidaritáshoz és nemzetünk lelki megújulásához is.

Végezetül engedjék meg, hogy Rákóczi Ferenc szívhez szóló imájával zárjam köszöntésemet, amely ajándékfüzetünk hátsó borítóján található:

RÁKÓCZI FERENC IMÁJA

A te kezekben van szívünk, Uram,
Döfd át szereteted nyilával,
Gyűjtsd fel a lomhákat,
Vezesd vissza az eltévelyedetteket,
Világítsd meg a vakokat,
Lágyítsd meg a hajthatatlanokat,
Bátorítsd meg a habozókat,
Tanítsd a tudatlanokat,
Gyarapítsd bennünk a hitet,
Gyűjtsd fel a kölcsönös szeretet lángját,
S újra és újra kérlek,
Add, hogy szereteted gyarapodjék,
Hogy ez az isteni láng
Eméssze föl viszálykodásainkat.
Ámen.

Vári Fábrián László

A nagyszőlősi Boldogasszony

Vári Fábrián László
(1951, Tiszaújfaluk) kárpátaljai
költő, író, Mezőváriiban
és Nyíregyházán él,
Kossuth-díjas

Szent István királyunk, amikor halála idejét már közel érezte, a legenda szerint az ég felé fordulva, ezeket mondta: „Ég királynője, e világ jeles újjászervezője, végső könyörgéseimben a szentegyházat a püspökökkel, papokkal, az országot a néppel s az urakkal a te oltalmadra bízom; nekik utolsó Istenhozzádot mondva lelkemet kezébe ajánlom”. A nevezetes felajánlást első

királyunk minden bizonnyal az alattvalók és népe egyetértésével tette. Az országot attól kezdve Regnum Marianumként említik az írók, a Szűzanya neve pedig Patrona Hungariae. Mindez annyira egyértelmű volt, hogy akár igaznak tarthatjuk a feltételezést, mely szerint a magyarságnak már a kereszténység felvétele előtt is volt egy Babbának nevezett, tisztelt és

imádott istenasszonya, aki minden bizonnyal a Szűzanya előképe lehetett, aki után a moldvai magyarok az istenszülő Szűzanyát Babba Mária-ként emlegették, és teszik ezt napjainkban is.

A szokatlanul gazdag magyar Mária-kultusz gyökerei tehát rendkívül szerteágazóak és sokszínűek, olykor pedig egyértelműen apokrif szövegelemlekekből táplálkoznak. A szakírók szerint egy, a szálláskereső Szűzanyáról keletkezett legendaballada azt állítja, hogy Mária szent fiához hasonlóan, ám ebben őt megelőzően képes volt a csodára, hiszen karokat növesztett, és látását is visszaadta a tőle szállást megtagadó gazdag kovács vak, kezetlen lányának. A csodás gyógyulásával szembesülő lány örömeiben e szavakkal fordult apjához: „Látod, atyám, látod, mért nem adtál szállást a szép Szűzmáriának? Ha én tudtam volna, hogy ő Szűzmária, lefektettem volna selyembe, bársonyba.” Igen, ha tudta volna, ha tudtuk volna, de nem tudta, s általában mi sem tudjuk. Ha nem mennyei pompában érkezik, nem ismerjük fel a fáradt, elcsigázott vándorban az istenszülő anyát. Talán természetünknel fogva, talán sűrű tennivalóink által hajtottan, annak ellenére, hogy igen nehéz időket élünk, túlságosan hamar átnézünk egymás fölött, nem vesszük észre, hogy embertársunk a segítségünkre vár. Ő, a Szűzanya ellenben meglátja a hittel járó bajban lévőt, és megadja számára az áhított gyógyulást.

A Mária nevéhez köthető csodás gyógyulásoknak se szeri, se száma, hírük mégis futótűzként terjed a földön, s a csoda helyszíne az egyre élénkebb zarándoklatok által hamarosan kegyhellyé fejlődik úgy Európában, miként a Kárpát-medencében mindenütt. A portugáliai Fatima, a francia Lourdes, az osztrák Mariazell, a lengyel Czestohowa, a magyar Máriapócs, Andocs és Sümeg – mind olyan kiválasztott helyek, ahol a Szent Szűz szobrai, képmásai a nehéz időkben hol könnyeztek, hol vérrel verejtékeztek. A hírre és Mária imadására érkező gyógyíthatatlan betegek itt többnyire felépülnek, a vakok visz-

szanyerik látásukat, mert Mária az igaz hittel, tiszta szívvel érkező rászorulóknak érdem és szükség szerint osztogatja a kegyelmet. E történetek – bármily hihetetlennek tűnnek – hitelesnek tartott tanúvallomások és orvosszakértők által megerősített tényeket mondanak el. Földi ésszel ugyan felfoghatatlanok, de annyit tudunk, hogy mindez a hit ereje által történik, amely képes felfüggeszteni a természet és a fizika tudósai által alaposan körülírt törvényeket.

Elhisszük és elfogadjuk-e mindezt, amikor Matl Péter nemes anyagból készült szobra előtt megállunk? A földből és az általa táplált vegetációból, pontosabban a tulipánalakból felnövő sudár nőalak maga az élet és a fény, akárcsak a kebléből domborodó isteni gyermek. „Ó, élet, ó napfény, ó, édes Jézus, ó, édes Jézus!” – mondja egy századok óta létező betlehemes ének a testileg gyöngye, lelkileg sokszor bizonytalan ember törékeny hitének erősítésére és életerejének táplálására. Pontosan ezt sugározza felénk ez a tiszta formájú Mária-szobor, amely a kemény anyag természete ellenére is képes felmelegíteni környezetét. Sejtelmes, álomból áttűnő arcába nézve hinni tudjuk, hogy maga a Szentlélek mátkája érkezett közénk, aki kiemelt és fölöttébb tisztelt Patrónája lesz ezentúl ennek a földnek is. Az előtte elhaladó – legyen bár magyar, ukrán, vagy bármely más náció gyermeke – fejet és térdet hajtva álljon meg egy rövid párbeszédre, kérdésre, feleletre, aztán úgy menjen tovább, azzal a meggyőződéssel, hogy minden, anyától született ember testvére a másiknak, nem pedig alattvalója. Mert talpunk alatt csak a sokat próbált föld, fölöttünk pedig a sokat látott Mindenható lakozik. Ha ezt be tudjuk tartani, ha életünket minden megélt óráinkban ehhez igazítjuk, a nagyszülősi Boldogasszonynak nem lesz oka a könnyhullatásra. Hófehér arca és makulátlan lelke mindétig értünk fénylő és nyugodt marad zaklatott jelenünkben és a belátható jövő évtizedeiben egyaránt.

Tóth László

Mit vitt, mit hozott?

Széjlegyzetek (részlet)

Tóth László
(1949, Budapest) költő, író,
műfordító, Dunaszerdahelyen
él, József Attila-díjas

Vég(?)

A tegnapi, az Igor Matovič vezette OĽaNo győzelmével végződött szlovákiai parlamenti választások legfontosabb „eredménye” magyar szempontból: a szlovákiai magyarságnak az 1989-es rendszerváltás óta először nem lesz parlamenti képviselője a szlovák törvényhozásban. Amit akár a vég kezdetének is tekinthetnénk... ha ez a „vég” csak most s ezzel kezdődne el... Az igazság azonban, hogy a „visszaszámlálás” már jóval korábban megkezdődött (erre a szlovákiai magyarság lélekszámának a rendszerváltás óta folyamatos, a tízévenkénti népszámlálási statisztikák szerinti drasztikus csökkenése, kultúrájának figyelmeztető felbomlása és atomizálódása erős jelzéseket adott). Vagyis a mostani választási eredmény csak ennek a folyamatnak a része... S nemhogy az alagút végén nem látni már a fényt, hanem mintha a felmorzsolódás, pusztulás visszafordíthatatlanságának látszanának egyre biztosabb jelei... Amibe jobb bele sem gondolni. Bár ha ezt teszszük, az már maga a biztos vég...

(2020. március 1.)

Kívül

Könyvtárammal való „tevés-vevés” közben Restár Sándor barátom *Gályamódosítása* akadt kezembe véletlenül. Erről eszembe jutott, hogy megnézzem az interneten, mikor is halt meg tulajdonképpen, de semmilyen erre vonatkozó

adatot nem találtam; még a Wikipédia szerint is él. (Most már csak abban kell bíznom, hogy a Wikipédia szerint én is örökéletű leszek?) De nem hagyott nyugodni a dolog, és utánanéztem a naplómban, mert úgy emlékeztem, hogy valamelyik közeli évben egy írószövetségi értesítő valóban tudósított arról, hogy meghalt. Meg is találtam egyik, 2018. november 29-i, Sanyinak szentelt feljegyzésemben. Hatvanhét éves volt a halálakor, ő is fiatalabb nálam, és *szélen* élt egész életében, az irodalmi élet periferiáján, de nem úgy az irodalomén. Abban benne volt mindvégig nyakig (illetve az irodalom óbenne), s noha szerintem igen erős tehetség volt, talán csak ahhoz nem volt (elég) ereje (és kitartása), hogy ebből mindent és mindenkit meggyőző *súlyt* csináljon. Vagy csak azokhoz az ostoba küzdelmekhez, harcokhoz (és praktikákhoz?), hogy magát és a verseit, költészetét elfogadtassa. Valami ilyesmire gondolhatott Vasy Géza is, amikor ezt írta róla valahol: „nem irodalmár – par excellence költő”, s amikor „nyelvi játék és személyes sorsköltészet paradox egységében” jelölte ki verseinek lényegét. Amihez talán még annyit lehetne hozzátennem, hogy azok egyszerre jelentették számára a társkeresés és a lázadás terepét is. Azaz, embernek is kicsit társadalmon kívüli alak volt (de semmiképpen nem közösségellenes), s költőnek is az irodalmi életen kívüli poéta maradt. Valószínűleg nehezen fékezhető indulatai is elragadták néha, melyeket mintha a versei sem tudtak volna minden esetben kellőképpen megfegyvelmezni.

Költészete, verseinek láza és lázadása engem a szintén nemzedékemhez tartozó, kegyetlenül korán, harmincnegyedik évében elhunyt hajdani barátom, Verbőczy Antal nonkonformizmusára emlékeztet. Sanyi, anno, fiatalkorunkban, még valamelyik korai kötetemről is írt valamit (talán a Magyar Ifjúságban), kezdetben találkoztunk is néha (ilyenkor általában nagyokat viccelődünk is, legutoljára egy balatonszemese fiatalíró-találkozón az 1980-as évek közepén, talán épp az elhíresült „arctalan nemzedék-vita” szüneteiben), aztán később, évtizedeken át már nem. (Ami mégsem igaz, mert most, hogy e sorok írásakor belelapoztam a *Gályamódosítás*ába, annak „legősibb barátsággal” íródott ajánlása szerint 1997. április 1-jén valahol mégis, amiről mára teljesen megfeledkeztem.) Utolsó könyve is bő másfél évtizede már, hogy megjelent (egy gyermekverskötet volt), több azután már nem. A tragikus azonban az egészben mégis az, hogy nem is hiányzott senkinek. És a végén talán már saját magának sem... *Belső száműzetés*be vonult (mint ahogy egyik versének címével is mondja), mert már beszélgetni sem szeret, s talán nem is tud már – mondja még ugyanitt, szünetlen fojtogatja s megalázza a világot, mely körbeveszi őt, „Hollywood kerítésénél”, s csak lézeng, idegenül tengleng az általános „agyamosásban”. Olvasom gyászjelentésében, hogy a 2000-es évek első évtizedében pszichiátriai betegeknek tartott irodalmi klubfoglalkozásokat. Szomorú viszont – gondolom most –, hogy az ország széles nyilvánossága nem tartott igényt arra, hogy az ő verseit is „irodalmi klubfoglalkozásainak” részévé, mindennapos elemévé tegye. Mert ahogy elnézem nyilvánosságunk (mentális) állapotát, verseinek bőven akadt volna *tennisz*valójuk köreinkben is... Talán hogy – miként Pilinszky Jánosnak ajánlott verse második tételében mondja („ég felé emelt kinyújtott kezek / véres virággal a szájában elrepül a madár / csend van / és mégis – mintha delet harangozná-

nak / Jézus széttépett szívében”) – gyakrabban meghalljuk Jézus szívében a déli harangszót...
(2020. április 19.)

Trianon

Trianon 100. S én is már túl a hetvenen. De Trianon e hetven mögött, életem kiformalódása és alakulása mögött is ott van. Még ha közben talán hetvenszer se gondoltam rá közvetlenül. Hiszen én már beleszülettem a következő nyelveibe, a szüleim szintén, a nagyszüleim pedig nem beszéltek, és az iskolában sem tanulhattam róla – e tekintetben (is) „agymosott” vagyok tehát. De a következő nyelvei, noha csak később kezdtek tudatosodni bennem, egész életpályámat mégis megszabták... Azaz Trianont akkor is magammal cipeltem, amikor nem is tudatosítottam, milyen súlyok görnyesztenek számtalanadszor is átbállagva – oda és vissza, oda és vissza... otthonról haza, hazulról haza..., és így megy ez már hét évtizede – a két Komáromot egymástól elválasztó (illetve eredetileg összekötő) Duna-híd közepénél kijelölt (cseh) szlovák–magyar határon. Vagyis, ha Trianon a számomra nem is közvetlen emlék már, leg-súlyosabb léttapasztalataim egyike, hogy útjaimat valahol ott (is) rajzolták...

(2020. június 4.)

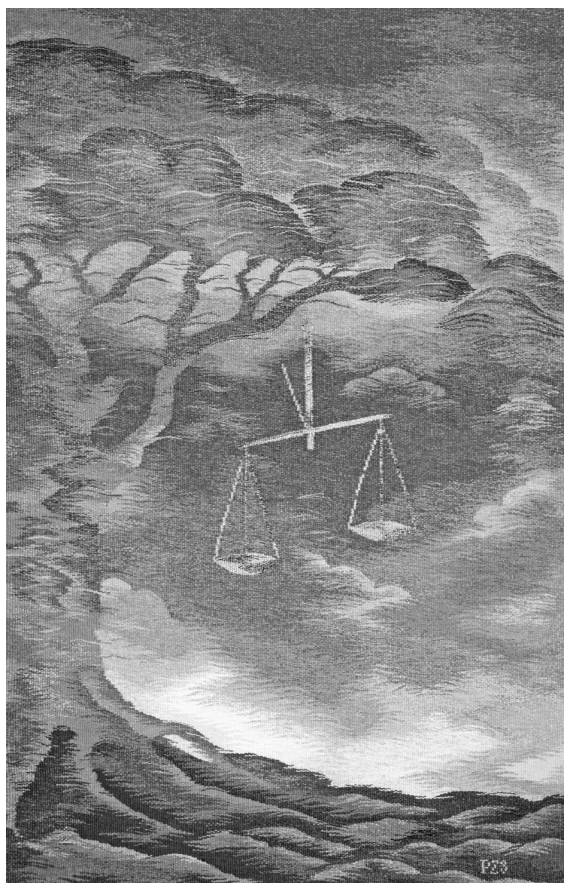
Szemét

Lászlóffy Aladár ginsbergi nyitányú – „Láttam nemzedékem legjobb elméit...” stb. – keserű számvetése, a *Férfiak* még az 1980-as (?) évekből: „Hányan rohadtak el húsz és harminc között. / E kor a férfit vagy szemetet érleli bennünk. / Nemcsak a gyávák úszták meg szárazon, / s nemcsak a hősök tettek valami emlékezeteset. / Húsz és harminc között hányan rohadtak el. / Jobban kell utálnom őket, mint a múlt századot. / Kiszállok menet közben a kortársi liftből, / velük egyazon üvegből ne töltsenek leve-

gőt. / Ezek a fiúk sem bácsinak indultak, aki más fiút / fejet csóválva korhol, s nem izének, aki lapulva / vet ágyat egy kitüntetés összkomfortos / bársonydobozában, de hát / sokan rohadnak el húsz és harminc között, / mert esős a nyár, mert száraz a nyár, / mert könnyű az élet, mert nehéz az élet, / mert nem jön ki nekik, mert kijön nekik, / mert egy leckét sosem felejtenek el, / mert másvalamit tökéletesen elfeledtek, / mert sokan rohadnak el húsz és harminc között.” S közülünk, nemzedékemből, hányan rohadtak – hányan rohadtunk? – el húsz és harminc között... Hányan lettünk „izék” mi? És gyanítom, kicsit szétnézve magam körül, több is ez már, mint gyanakvás. Az erdélyi költő versében felvillanó, a fiaktól keménységet és egyenes tartást követelő férfieszmény napjainkban már avíttnak ható, avultnak tűnő tisz-

tességre intő magatartásminta ugyanis – amit családomban, s a faluban, ahol az 1950–1960-as években felnőttem, még magam is követendő eszményként kaptam – erősen a múlté már, és legtöbbször fel sem merül bennünk, hogy a mi sorainkban mennyi „szemetet” érlelt a kor... Persze, szemetét mindig is volt, botorság lenne az ellenkezőjét állítanom, csak mára épp mintha a szemétről alkotott fogalmaink változtak volna meg... Pontosabban, mintha már más szemüvegen keresztül látnánk „természetes” módon a világot, mely már a szemetet is világunk *természetes* részének láttatja velünk (és bennünk)... Pedig egyáltalán nem biztos, hogy utóbbi éveink, évtizedeink e megmásult (torzító?) optikája javunkat, illetve, lévén mi már elmenőben, gyermekeink és unokáink javát szolgálja... Sőt!... Sőt?...

(2020. június 4.)

Kétség (falikárpit)

Vért

Kodálnál találtam, illetve találta nekem Pintér Lajos barátom, s én csak idemácsolom Görömbei Andrásnak adott interjújából („*Utolsó esély a vers*”, lásd *A vadszedes útjánban*): a paraszti népi kultúra, mondja Kodály, „...részesét fölvertezi minden eshetőségre, és boldog emberré teszi mindaddig, míg abból az életkorból ki nem lép”. Telitalálat ez a megfogalmazás, a magam tapasztalatából (falu-nevelte gyermekkoromból), s anyai nagyszüleim példájából tudom. De milyen kultúrát ad a mostanság születetteknek a mi világunk? És mire vertezi fel gyermekeit? Úgy növeszti meg abszurd mód az egójukat, hogy közben vért – egy mélyben gyökerező kultúra – nélkül hagyja magukra őket, és ügyet sem vet a megvédelmezésükre... Legfőképpen pedig saját maguktól nem védi meg új s újabb nemzetjeinket, legújabb nemzedékeinket... Akik úgy cipelik legfőbb értéknek hitt (hirdeztet/hazudott) szabadságukat, hogy annak súlya majd beleroppannak...

(2020. június 4.)

Árkossy István
(1943, Kolozsvár) festő-
művész, grafikus, Budapesten
él, Arany János-díjas

Árkossy István

Az nem létezik...

Száll a hófehér Pegazus hetedhét országon túl, üveghegyeken át, soha-nem-volt és soha-nem-lesz tündérországok égi magasságai felé; legalábbis így dereng fel nem egy mítoszban, regében és örökéletű legendában a vágató vágyak szárnyaló illúziókkal megtestesített ikonikus eszményképe. Ábránd ő és reménysugár. Pegaszosz, Poszeidón és Medúza gyermeke, a költői és művészi ihlet szimbóluma, a mennyei energiákkal táplált repülő képzelet lebegő, lobogó szabadsága. Kepler éjsötét köpenyére felfeszül égi csillagképének rajzolata, patákkal vetett szikráinak özöne pedig maga a fekete minden-ség fényességmilliárdja. Persze, a képzelet-kényszernek léteznek alternatívái is, hiszen más lelki óhaj az illúzió, és más a földre szállva érzékelhető tapasztalás, ahol mennyei csillogás helyett ott a sár, harsonák égi zengése helyett ott a pokoli hangzavar. Ezért a szárnyasló-motívum nemcsak a karcsú pejparipák tüneményeként parádézhat egy képben, hanem bizony lehet az akár megvezetett igásló is, tépett sörényű, pattanásig feszült ínakkal, testén az élet savának verejtékével. Szárnyai, ha amúgy sem repülhet, idővel elhalnak-elhullnak, elsorvad bennük az izom, megfáradnak a zsigerek; kantár, zabla, hám, gyeplő feszíti testét, lehajtott fejjel „búsul, mint a ló”, és Pegazusról álmodik.

Régi eset hozta elő a fenti képet, bizony régi: ezerkilencszáznolcvanhetet írtunk.

Az irodalmi-művészeti hetilap redakciójában főszerkesztőmnak bejelentettem Magyarországra történő áttelepülésem szándékát.

Kolozsvári hétköznap volt, csikorgó február jégszínű éggel, éppen dél lehetett, mert tisztán visszaemlékszem: megkondult a főtéri Szent Mihály-templom nagyharangja. A kinyilatkozás első pillanatra döbbenetet váltott ki, valósággal berobbant közénk a csend, viszont a hirtelen feszültségben felém irányuló tekintet fokozatosan a megértés lágyabb árnyalataiba hajlott át, hisz valójában nem volt semmi igazán új ebben a bejelentésben – akkoriban – a Nap alatt. De hát azért mégiscsak volt. Majd a csendes oldódásban szóba került az is, hogy eszerint az együtt eltöltött húsz esztendő t hamarosan hátrahagyva, még szerkesztő-grafikus minőségemben jó volna, ha készítenék egy utolsó rajzot lapunk címlapjára, afféle személyes búcsúüzenetként. Ígértem, meglesz. Ám erre, puhatolózva, már az első kérdés-forma is előmerészkedett, mármint, hogy mire gondolok, mi lehetne az ábra, ha netán helyben kibontakozna előttem annak valamilyen tárgyi sugallata. Nem tétovázva válaszoltam, hogy igen, szinte készen látom magam előtt a képet, amelyben a helyzet sajátos jellegére való utalással papírra vetném az áttelepülés vizuális idézetét. Főszerkesztőm arcára a megdöbbenés mélybarázdás vonalrendszere rajzolódott ki, s az aktuálpolitikai helyzet légkörében halkán, de határozottan szótagolta: Az nem létezik... mert, mint mondta, hogyan is reménykedhetnénk a cenzúra árgus tekintettel irányított bonckésének fenytése mellett annak sikerében, hogy ilyen állapotok közt éppen most, központilag

Léka Géza
(1957, Budapest)
költő, író, szerkesztő,
Nagy Gáspár-díjas

Léka Géza

Ki hinne nekem

Utassy József emlékére

Dzsó,
öreg Dzsó, ha tudnád, rámegegyek,
fölhajtok én ott már bármire:
kőre, téglára, aszfaltgyűrődésre,
minden amnéziás hepehupára,

egykori csehónk, a füstös Zalán
előtt, hol ledobja, lerúgja magát
a biciklilánc, csak a puha, zselés
nyereg kushad és lapít alattam.

-----

*Élednek a verseid, Géza! Látom,
hat rád az Öreg... – szólít meg
Zsóka három évtizeden túlról,
de máris cáfol, kiröpi a bicikli:*

hiszen ki hinné el nekem, hogy
egy oktalan cégér oltalma alatt
versek vágóhídja, mészárszéke
állt itt – a Lora pékség helyén.

Ujjgyakorlat

Beköltöznék ebbe a versbe,
vigyen, robogjon, amerre lát.
Három strófája zárva lenne,
nem nyitná egyik a másikat.

Kattognának, mint deres vagon,
ami a télből a nyárba menne.
Jégvirág volnék az ablakon,
azon túl langyos békalencse.

Aztán, mikor már föl sem merül,
hogy élet a Földön még van-e:
villan egy fecske, és megkerül –
na ne, Dzsó bácsi, na ne, na ne...

Utassy József (1941–2010) Kossuth-díjas költő
idén lenne nyolcvanéves.

Szemadám György

Kocsmográfiai útmutató

(Ajánlom ezt az eszme-futtatást Fábíán Zoltán festőművésznek)

Szemadám György
(1947, Budapest) festőmű-
vész, író, Munkácsy-díjas,
Érdemes- és Kiváló Művész

A kocsmát, azaz korcsmát, aminek megnevezése állítólag a szlovák krčma szóból származik, milyenségétől függően, nevezhetjük még csap-
széknek, csárdának, ivónak, italmérésnek, talponállónak, borozónak, sörözőnek, sznob la-
tinsággal tavernának, vagy angolsággal pubnak, humorosan kocsmahivatalnak vagy becsület-
süllyesztőnek, lekezelő fraternizálással krics-
minek, megítélően lebujnak, zugkocsmának vagy bögrecsárdának, végül az utóbbi évtizedek
leleményeként romkocsmának.

Mindenekelőtt le kell szögezni, hogy ezek a vendéglátóipari egységek – mármint az igazi kocsmák, amilyenek a ritka kivételektől el-
tekintve, többnyire már csak vidéken találha-
tók – a közhiedelemmel ellentétben, nem olyan
helyek, ahová elsősorban a lerészegedés ked-
véért járnak a férfiember. Ezek valójában
információs bázisok, alternatív lakossági fóru-
mok és kulturális központok. Mert hiszen hol is
találkozhatna valaki, mintegy véletlenszerűen,
kerületének, városának, falujának azon lakosa-
ival, akikkel megbeszélhet valami fontos vagy
kevésbé fontos dolgot, ha nem a kocsmában.
A kocsmában, ahol kiöntheti a lelkét akár egy
idegennek is, ahol a közélet zajlik, s ami olyan ko-
moly vitafórum, ahol a focitól a politikáig min-
den szóba kerülhet. Nőknél egyébként ugyanezt
a szerepet tölti be a piac vagy a fodrász.

Elsősorban ezért jár hát az ember kocsmába,
s nemcsak azért, amit egy barátom állít, misze-
rint: „Azért járunk kocsmába, hogy ne legyünk
otthon, és mégse legyünk levegőn”.

Egyébként pedig komoly ember minden
olyan helyet, ahol fenti elvárásai teljesülhetnek
és italt mérnek, kocsmának nevez. Még akkor
is, ha azt botor nagyozolásból étteremnek, vagy
kisebbségi érzésből büfének hívják.

Sok esetben már az egyes kocsmák meg-
nevezései – úgymint: „Jobb, mint otthon” (Pá-
kozd), „Gumicsizmás söröző” (Üröm), „Lesz
vigasz söröző” (Vecsés) – is bizalmat keltenek
a messziről jött vándorban.

Feltétlenül meg kell itt említenem egyik
nagyra becsült barátom, Magos András tanítá-
sát, aki bevezetett a kocsmográfia rejtelmibe.
Ő nemcsak nagy tudású egyetemi tanár, de ta-
nárhoz illően igen szigorú is, mert megkülön-
bözteti az általa hiteles helyeknek nevezetteket
azoktól, ahová a lábát sem szabad betennie az
embernek. Egyúttal olyan éles szemű megfigye-
lő, aki már az épületre rátekintve tudja, hogy
az adott kocsmá hiteles hely-e, és ha annak bi-
zonyul, akkor is pontozza őket egy kőbe vésett
kvótarendszer alapján. Szerinte az ideális, száz
pontot kiérdemlő kocsmá – amilyen természe-
tesen nem létezik – a következő ismérvekkel
bír: nyitás hajnali ötkor van, előtte biciklitároló
van, minél több biciklivel, bejárata az épület
sarkán található, amelyhez három, esetleg négy
lépcső vezet fel, a helyiségben pedig hajópadló,
thonet-székek, a falon nagy tükör, a pultnál
pedig kármentő van. Sokat emel a hely pontszá-
mán a hátul beüzemelt tekepálya is. Viszont az
egész erőlködést lerombolja a falon elhelyezett
kitömött madár vagy emlős, esetleg állatbőr,

ami diszkvalifikáláshoz vezet. Az őz- vagy szarvasagancs vitatott státuszú.

Nem hagyhatom említés nélkül azt az esetet, amikor e barátommal betértünk egy kocsmába, ami a Poroszló felé vezető úton, Tiszafüred határában volt. Itt még e széleskörű tapasztalattal felruházott kocsmográfiai mesterem is elámult, mert az csaknem minden elvárásának megfelelt. Valami kifogást azért talált a mellék-helyiségek állapotát szemlélve, s csak ezért nem kapta meg ez a kocsmá az álomhatárt jelentő száz pontot. Egyébként ne is keressék! Lebonították. Sic transit gloria mundi! Azaz: így múlik el a világ dicsősége.

Természetesen a fentiek még nem teszik ott-honosan hitelessé a helyet, mert ehhez a tulajdonos, a csapos, a pincér habitusa is szükségeltetik, akinek fel kell ismernie a jó vendéget a sok rohanó, pökhendi, kötzködő vagy tola-kodó ember között. Egy példát szeretnék csak említeni. Budapesttől vagy százhusz kilométernyire, Dormándon, egy kora reggeli órán betértünk az egyik üzeme-gységbe, ami hiteles helynek tűnt, s ahol a gumicsizmás, svájci-sapkás emberek között igazi házi pálinka illata terjengett. A pultnál álló, kedves és udvarias hölgynek mélyen a szemébe néztem, s tudván, hogy nem kodifikált házi pálinka kiméréséért hatalmas összegekkel, de még a kocsmá be-zárásával is büntethetik, megkérdeztem: „Van-e valami házi jellegű pálinka?”, s a „jellegű” szócskát erősen megnyomtam. „Hogyne lenne” – válaszolta szemrebbenés nélkül. Szóval – gondoltam – ez a kedves asszony nemcsak bátor, de jó emberismerő is, mert látja, hogy nem vagyok valami ellenőr. Csak, hogy rövidre fogjam: megittam a pálinkát (tényleg első osztályú volt), fizettünk és távoztunk. Legalább egy év – de lehet, hogy másfél – telt el, amikor ismét arra jártunk, és betértünk az ismert helyre, csakhogy ezúttal én vezettem, ezért aztán ott szerencsétlenkedtem a pultnál, mondván: „Nem is tudom, mit kérjek.” Mire a kedves asszony: „Mit? Mit? Hát amit nálam szokott.” Hát

ez az! Már egy ilyen mondatért is érdemes kocsmába járni.

Persze a hiteles hely elsősorban a törzsvendégeiről ismerszik meg, s gazdája is törekszik arra, hogy kiszűrje onnan a nemkívánatos elemeket. Egy apajpusztai kocsmá ajtaján például ez olvasható: „Belépés csak tagsági igazolvánnyal!” Mindenki érti a kiírást, annak ellenére is, hogy ilyesféle tagsági igazolvány nem létezik.

A törzsvendégek természetesen régóta ismerik egymást, de ez nem jelenti azt, hogy barátok lennének. Somogybabodon egyszer tanúja voltam egy meghitt jelenetnek. Kánikulai idő volt, s csak egyetlen ember üldögélt nagyfröccse mellett a kocsmá hűsében, ahová köszönés nélkül belépett egy cigány ember, s kopogós léptekkel elhaladt az ott ülő előtt, amikor az megszólalt: „Ezzel a hangos cipővel nem fogsz tudni lopni járni”. Mire a válasz: „Tudom. Amikor hozzád megyek lopni, akkor mindig tornacipőt veszek”. Ennyi! Aztán békésen iszogatták az italukat, s egy idő múlva a cigány ember elment. Kopogva. Ebben valahogy minden benne volt: nyilvánvalóan a két ember régi ismerős, akik megengedhettek maguknak némi csipkelődést is a másikkal szemben, s úgy vélték, hogy köszönés helyett ez is megteszi.

Egyébként jó, ha szem előtt tartjuk, hogy a komoly törzsközön-séggel bíró kocsmákban az ismeretlenül betérő embernek nem ajánlatos beszélgetést kezdeményezni, a szigorúbb helyeken pedig még nézelődni sem nagyon. („Ne nézzél! Mit néző?” – ripakodtak rá egy angyalföldi kocsmában az egyik barátomra.) Miért? Mert a férfi-szemérem, meg az óvatosság („én nem láttalak téged, te sem láttál engem”) így kívánja. Rendszeresen találkozhatnak a kocsmában olyan emberek, akik már évek óta ismerik egymást látásból, köszönnek is a másikkal, de szót még sosem váltottak. Ám ha valami rejtélyes módon kiderül valakiről valami – például a foglalkozása, börtönviselt múltja, vagy esetleg látta valaki az illetőt a televízióban – az már felkelti az érdeklődést, s ettől

kezdve óvatos kérdésekkel kóstolgatják, beszélgetést kezdeményeznek velem, majd lassanként, szinte észrevétlenül a törzsközönség tagjává válhat.

De, hogy az ezzel kapcsolatos személyes élményeimről is szóljak: eddigi életem során három kocsmá világába nyertem beavatást, még ha törzsközönségük tagja nem is lettem.

Valamikor a hetvenes évek elején ismerkedtem meg a Nyugati pályaudvar közelében lévő Nyugat étteremmel, miután akkoriban onnan nem messze, a Vörösmarty utcában laktam, s az egyik legrégebbi barátommal, Homoródi Andrással ott szoktunk találkozgatni.

Lassanként rájöttünk, hogy az éjszaka ketőtől nyitva tartó hely igazából este tíz-tizenegy óra után válik érdekessé – úgymond: hiteles helyé –, amikor mindig történik valami. Ilyenkor kezdődött a „műsor”, s ettől kezdve úgy érezhettük, hogy színházban vagyunk. Nem elsősorban az *Éjjeli menedékhely* előadására gondolok – pedig ez szó szerint az volt! –, hanem a néha vígjátékot, máskor meg drámát játszó színházakéra.

Egyébként önkiszolgáló étteremként funkcionált az üzemegység, ahol zárásig lehetett enni (már amiből akkorra maradt még valami), italokat csak mellékesen árultak, de éjszakánként már az utóbbi felhozatal határozta meg elsősorban a közönség összetételét.

Ide aztán a téli éjszakákon, a kalandvágyó duhajok, szociál-ivók és alkoholisták mellé a környékbeli hajléktalanok is behúzódtak. Utóbbiak természetesen nem elsősorban a fogyasztás, hanem a meleg miatt. Tiszteletre méltó módon ezt soha senki nem kifogásolta. Néha egy-egy rendőr is be-benézett, de a hajléktalanokat ők sem zaklatták.

Barátommal kezdetben persze tapasztalatlanok voltunk. Beszélgetés közben néha elengedtük fröccsös poharunkat, s amikor érte nyúltunk, már üresnek találtuk azt. Mellettünk pedig békésen szunyókálni látszott egy-egy hajléktalan.

A rendes, italokat fogyasztó – vagy nem fogyasztó, hanem alvó – emberek asztaloknál ülhetek, de azoknak, akik enni akartak, be kellett érniük olyan asztalszerű tákolmányokkal, amelyeknek hosszú, de keskeny lapja csaknem mellig ért. Étkezni meglehetősen kényelmetlen volt rajtuk, de éppen ezek voltak azok, amelyek lehetőséget biztosítottak egy zseniális sportolónak arra, hogy kibontakoztathassa képességeit.

Bejárt ugyanis a Nyugatba egy sakk-fenomen, aki mindig hozta magával a sakk-készletét, és – nem túlzás! – megújítója lett ennek az ősi játéknak. Mindig pénzben játszott, de nem akárhogy! Az említett asztalok olyan keskenyek voltak, hogy arra már nem fért rá a viaszosváson tábla egyik sora, s így arra kényszerült az óvatlan kihívó, hogy nem nyolcszor-nyolcas, hanem hétszer-nyolcas táblán kell játszania a Mesterrel, aki éppen erre a szokatlan kihívásra készülve dolgozta ki taktikáját, s így szinte mindig nyert.

A Nyugatban néha mi is ettünk, s ilyenkor többnyire odajött hozzánk egy-egy ember, aki kért belőle. Néha adtunk. Egyszer a barátom éppen lencsefőzeléket evett, amiből kiemelkedt egy gusztustalannak tűnő szalonnabőr, amit ő szemlátomást kerüldtet. Akkor odalépett hozzá egy segítőkész ember, és ezt kérdezte: „Ezt nem eszi meg?” Mire a barátom: „Nem. Vegye ki!” Ő kézzel kivette, jó étvágygal befalta, barátom pedig nyugodtan befejezte az étkezést.

Volt a hajléktalanok közt egy idős, szemüveges, vékony kis ember, aki állandóan kereszt-rejtvényt fejtett, és amikor beszélgetésbe elegedtünk vele, kiderült, hogy Ernő bácsiban egy intelligens emberre akadtunk a sok emberi roncs között. Soha nem kérdeztük meg, hogy miként jutott erre a szomorú sorsra, de néha meghívtuk egy-egy fröccsre, és egyszer-egyszer nagyobb tétel lóhúst juttattam neki az állatkereti oroszlánokéból (akkoriban állatápolóként dolgoztam a budapesti Állatkertben). Sőt! Amikor kórházba került (az idősebb hajléktalanok

télire mindig igyekeztek kórházba kerülni), még ott is meglátogattuk.

Aztán évekkkel később a Margit körútra költöztem, s lakásomtól egy saroknyira volt a környék szolid gyöngyszeme, a Mecsek eszpresszó, ami vitán felül állóan hiteles hely volt, már csak azért is, mert nonstop nyitva tartással üzemelt. Eleinte főleg csak biliárdozni jártam ide, de aztán megismerkedtem ott néhány figyelemre méltó emberrel, s egy idő múlva már az ő kedvükért is be-benéztem.

Ott volt például egy nagyon izmos, jóképű, igen szelíd és kedves cigány fiatalember, aki hosszú, fekete hajával olyan volt, mint egy indián, s aki egyszer pironkodva vallotta meg nekem, hogy foglalkozására nézve pénzbehajtó. Nem faggattam ki e kalandos hivatás részleteiről, de ettől kezdve egy kis távolságtartással voltam irányában.

De egy másik indián-kalandom is volt a Mecsekben, ugyanis egy alkalommal, Cseh Tamással – azaz Füst a Szemében főnökkel – tértünk be ide, amikor egy sánta, cigány fiatalember – akit korábban már többször meghívtam egy-egy pohár sörre – telepedett az asztalunkhoz, s látva az új vendéget, hosszan részletezni kezdte árvaságra jutásának történetét, szomorú gyermekkorát, illetve nyomorúságos életét. Egy darabig hallgattuk, miközben a számlánkra fogyasztott, mígnem Tamásnál betelt a pohár. „Jó! Elég! Látjuk, hogy mozgássérült vagy, hogy cigány vagy, és most már azt is tudjuk, hogy árva vagy, de ne hivalkodj itt nekünk a halmozottan hátrányos helyzetteddel! Takarodj az asztalunktól!” – horkant fel.

Egyszer felbukkant a Mecsekben egy akár még csinosnak is mondható lány, aki ettől kezdve beköltözött oda. Naphosszat ugyanabban a sarokban ült, és ott is aludt. Az egyik kedves pultosnő azt állította, hogy valami bandával jött, de azok – talán fizetségképpen – otthagyták, netán ottfelejtették. A lány kissé értelmi fogyatékos lehetett, mert szemmel látható beletörődéssel, nyugodtan fogadta sorsát. A törzs-

vendégek etették, vagy meghívták egy-egy sörre, a pultosnő pedig néha elvitte a lakására, hogy meg tudjon fürödni. Aztán egy-két hónap múlva eltűnt. A pultosnő elmondása szerint jött egy társaság, és „hozzájuk csapódott”. Szerinte megvették. Vajon kitől?

Ezzel a pultosnővel egyébként barátság alakult ki köztünk (no, nem „olyan”!), s előfordult olyan eset is, hogy a Mecsek előtt elhaladva, éppen a Fény utcai piacra igyekeztem, amikor kijött utánam az utcára, és rám kiabált: „Hova mész, Gyuri? Hát már be se jössz? Pedig hoztam neked jó házi pálinkát, ami nem olyan vacak, mint amit itt szoktál inni.” Miután zenés helyről van szó, egyszer még táncoltunk is a Mecsek előtt, a Kisrókus utcában.

Mindebből kiderülhet, hogy éjszakánként nagy élet zajlott itt a nyolcvanas években, s ha valami vendégségből jöttünk hazafelé, akkor a napot mintegy lezárva, kötelességszerűen betértünk a Mecsekbe.

Egy ilyen alkalommal Kő Pál szobrászművésszel – más néven Pataki Lajossal, Maczky Leventével, barátoknak Lujossal – (öt is fél éve temettük) és mongol szobrász barátunkkal, Den Barsboldttal tértünk be, s ahogyan az már lenni szokott, kávéval rendeltünk, az asztal alatt pedig ott volt egy általunk odacsempészett üveg whisky, hogy legyen valami íze is a kávénak.

Den természetesen kitűnt a Mecsek vendégei közül, már csak azért is, mert szürke pamutkesztyűt viselt, amelyekre egy-egy nagy, ötágú vörös csillag volt hímezve, ami egyáltalán nem politikai meggyőződésére, hanem inkább provokációra való hajlamára utalt.

A kellemes félhomályt egyszerre csak fényár hasította szét. Civil ruhás rendőrök gyűjtötták fel a villanyokat. „Razzia. Mindenki készítse ki a személyi igazolványát!” – hangzott az utasítás. Én már riadtan nyúltam is a belső zsebembe, de Lujos és Den nem mozdult. Amikor pedig az egyik rendőr az asztalunkhoz lépett, és megismételte a felszólítást, Lujos a következő megdöbbentő választ találta mondani: „Nem látja,

hogy élő klasszikusok vagyunk?” Megdermedt bennem a vér, ám csodák csodájára a civil ruhás közeg látta! Látta, hogy élő klasszikusok vagyunk, s nem igazoltatott bennünket, hanem továbbment. Utóbb úgy gondolom, hogy Den fizimiskája és a kesztyűin látható vörös csillagok bizonytalanították el.

Már a rendszerváltás után történt, hogy egy késő éjszakai órán nagyobb társasággal tértünk be a Mecsekbe, s köztünk volt Katona Tamás történész is, aki március tizenötödikével kapcsolatban rendszeresen megjelent a televízió képernyőjén, s az említett időszakban államtitkár volt az Antall-kormányban. Az egyik szomszédos ház házfelügyelője kis idő múlva felismerte, ami egyáltalán nem volt nehéz, mert Tamásnak igen karakteres arca, hosszú ősz haja és dús, ősz bajusza volt, s asztalunkhoz lépve megkérdezte, hogy ő valóban ő-e. Az igenlő válaszra eltűnt, majd kis idő múlva megjelent vagy fél tucat emberrel, akik között többen szemlátomást már az ágyból ugorhattak ki, mert csak egy fürdőköpenyt vettek fel a pizzamájukra. Azért jöttek, hogy egy-egy fényképet készíthessenek magukról a nagy ember társaságában. Tamás nem ellenkezett, a vakuk villogtak, egyre több ember gyűlt körénk, és a Mecsek közönsége elkönnyvelhette, hogy igazi nagy emberekkel is találkozhatnak törzshelyükön (pedig az „élő klasszikusokról” – lévén, hogy inkognitóban voltak – még nem is tudtak).

Aztán Pestre, a Jókai utcába költöztünk a családommal, s ugyanebben az utcában fedeztem fel a Kinizsi sörözőt, ami tőlünk vagy száz méterre volt. Csak mellékesen jegyzem meg, hogy kis idő múlva a Mecsek bezárt, amiből azt a következtetést vontam le, hogy korábban valószínűleg csak miattam volt nyitva.

A Kinizsi sörözőben tett első látogatásom benyomásaiból egy avatatlan ember arra következtetett volna, hogy oda a lábát se tegye be többé, de tapasztalt ember lévén, én úgy ítélem meg, hogy ez egy hibátlan szellemiségű, figyelmet érdemlő hely.

A dolog ugyanis úgy történt, hogy egy televíziós munkatársammal – aki korábban már fogyasztathatót valamit, mert erősen felszabdultnak tűnt – betértünk a viszonylag kis alapterületű, dohányfüstös, ismeretlen sörözőbe, ami tömve volt emberekkel, ám nekünk azért sikerült a pult mellett helyet és két korsó sört szerezni. Egy idő múlva látom ám, hogy kissé ittas barátom erősen szemez egy nem túl fiatal nővel, aki a pult túlsó oldalán ül. Egyébként mifelénk ezt a nőtipust lefutott kékharisnyúnak nevezik. Ez még nem lett volna baj, de barátom elkövette azt a hibát, hogy megpróbálta magához inteni a nőt. Ekkor már gyorsan követtek egymást az események. Amint a nő barátja kezdett felemelkedni a székéről, s én is így tettem, egy másodperc alatt mindkettőnk erős karok fogtak le hátulról, úgy, hogy mozdulni se tudtunk. Egy percig kimerevedett a kép, s ezzel a jelenet véget is ért. Csak néma figyelemztetést kaptunk. A nő barátja visszaült a székére, fogvatartóink elengedtek minket, s az úri közönség megrovó pillantásai közepette barátom szégyenkezve elnézést kért. A kocsmában pár percnyi csönd után folyt tovább a megszokott élet.

A magam részéről én ebből a kis incidensből azt a következtetést vontam le, hogy nem lehet rossz hely az, ahol még így működik a csapat-szellem és a szolidaritás, arról nem is beszélve, hogy ellenfeleink a lovagiasságról és a felesleges erőszak kerüléséről is tanúbizonyságot tettek. Elvégre ilyen helyeken kevesebbért is vertek már agyon embereket.

Szememben a hely másik vonzerejét annak enteriőrje képezte, mert ezt csak valami őrült – esetleg dadaista – belsőépítész tervezhette, aki ráadásul a maga módján még igényes is volt. A kocsmapult és a megnevezhetetlen, de asztalként funkcionáló, dobozszerű képződmények oldalai pazarlóan gazdag vörösrézborítást kaptak, ami azért volt praktikus, mert ez az üveggel fedett „asztallap” széleinél kis kiemelkedést képezett, s így az nemcsak hideg, de

kényelmetlen is volt, hisz a letámaszkodó ember alkarját nyomta. Ezek a képződmények aféle üvegezett tárlók voltak, amelyeket, jobb híján, kavicsokkal szórtak tele. Ezt egészítette ki a fa tartószerkezet, s hogy rácsodálkozhassunk az anyagfelhasználás gazdagságára, a falon műanyag lámpaburák voltak. Ilyen bátran (vagy vakon?) használta az ismeretlen mester a vörösréz, az üveg, a kő, a fa és a műanyag együttesét. Ez eleinte nemcsak elképesztett, de szinte fizikai fájdalmat éreztem a látványtól, egy idő múlva azonban megszoktam, valahogy úgy, amint azt egy vízvezeték-szerelő mondta egy barátomnak, amikor az felrótta neki, hogy egy kerti csapot ferdén hegesztett a helyére: „Majd megszokja a szem.”

A Kinizsi főnöke – úgynevezett Laci – derűs és szorgalmas ember volt, amilyennek egy kocsmárosnak lennie is kell, hisz Krúdy Gyula is ezt írja *Álmoskönyvében*: „Kocsmáros: mindig egy vidámság képe”. Ez az ember valóban együtt élt a vendégeivel, bár ennek néha az lett az ára, hogy estére már megfáradt, s ilyenkor a pultra borulva aludt, ami egyébként semmi zavart nem okozott a kiszolgálásban, mert egy-egy önkéntes – többnyire egy taxisofőr – átvette tőle a csapolás gondját, kiszolgálta a vevőket, és a pénzt be is tette a kasszába.

Évek múltával a főnök meghalt, s húszas éveit vége felé járó, erős testalkatú fia, Lacika vette át a bolt vezetését, aki az apjához hasonlóan (az alma nem esik messze a fájától) néha el-elfáradt. Ezért aztán az üzemegység nyitása és zárása is meglehetősen bizonytalanra vált. Lacika egyszer-egyszer az egész éjszakát a kocsmában töltötte, ahol az összetolt székekre fekve, igen kényelmetlen körülmények közt aludt, s ezért akár már hajnali öttől fogadóképesnek mutatkozott, máskor meg még reggel tíz órákor sem volt ott. Zárás pedig gyakorlatilag akkor volt, amikor Lacika és a törzsvendégek megunták egymást.

Lacika váltótársa egy intelligens külsejű, szemüveges, délvidéki fiatalember – Tibi – volt,

aki a háború és a katonaság elől menekült hazánkba, s akit a 2004-es szégyenletes népszavazás másnapján sírni láttam.

Egy reggel, amikor beléptem a Kinizsibe, hatalmas betondarabok torlaszolták el utamat, s mintha a pult sem úgy állt volna, mint régen. „Miféle átépítésekbe fogtatok bele?” – kérdeztem Tibitől. Ám ő elmondta, hogy másról van szó, s ekkor előadott egy olyan valószínűtlen történetet, amiről nekem rögtön a régen látott *Olsen és bandája* című dán vígjáték-sorozat jutott az eszembe.

Ehhez a történethez az is hozzátartozik, hogy a Kinizsi mellett egy bundákkal zsúfolt kis szőrmebolt volt, aminek bejáratát éjszakánként vasredőny védte.

Az történet, hogy elszánt betörők – akik minimum hárman lehettek – a Jókai utca Kinizsi söröző oldalán lévő pincesoron áthatolva be akartak törni a szőrmeboltba úgy, hogy alulról, a bolt járófelületét áttörve, felmászni a résen, és így szerzik meg a nagy értékű bundákat. Tibi szerint valami általa olajemelőnek nevezett szerkezetet kellett lecipelniük a pincébe, mert csak azzal lehet áttörni a vastag betont. Végül ez sikerült is nekik, csak hogy elmérték a távoltságot, s így nem a szőrmeboltba, hanem a Kinizsi sörözőbe jutottak. Elképzelttem magamban az elsőnek felmászó betörő arcát, amikor rá kellett jönnie, hogy féléjszakányi, emberpróbáló munka után abban a sörözőben köt ki, amit az utca felől csak üveglakok védtek, s egy téglala is elég lett volna a betöréshez. A kocsmából mindössze némi cigarettát, talán egy-két üveg italt vittek el, meg az ott lévő telefonkészülékben található aprópénzt, ami nem lehetett több néhány száz forintnál.

Lacika később vegyes érzelmekkel nézte a pult egyik felét is kissé megemelő brutális behatolás nyomait, s ezt mondta: „Kicsit sajnálom ezeket a balfékeket, és nem sajnálom tőlük azt, amit elvittek. Egy ekkora munka után ez volt a legkevesebb, amit megérdemelték.”

A padozatot aztán néhány nap múlva viszszebetonozták, és a pultot is a helyére tették, a kiszolgálás pedig közben zavartalanul működött. Nem csináltak nagy ügyet az egészből.

A törzsvendégek a Kinizsit egyszerűen csak napköziként tartották számon, s szinte mindegyikük naponta megfordult itt, esetleg többször is.

A Kinizsinek nevezett napközi „arcaként”, vagyis reklámmemberként lehetett volna számon tartani azt a kerek arcú, mosolygós, szemüveges építésszt – helyesebben: volt építésszt –, aki gyakorlatilag az egész napját az utcára néző üvegablak előtti helyen töltötte, és soha meg nem valósuló építmények rajz-vázlatait készíttette. A vodkát de-cinként itta, egy-egy korsó sör kíséretében, közben pedig piros Marlborót szívott. (Körülbelül akkor halt meg, amikor a Kinizsit bezárták.)

Egy alkalommal ide beszéltünk meg találkát Szakolczay Lajos művészeti író barátommal, s miután ő teljesen járatlan a kocsmográfia tudományában, ámultan nézte a vele szemben ülő embert, aki éppen napi első adagját vette magához, s közben rágyújtott. Lajos akkor elkövette a legnagyobb hibát, amit ember egy ilyen helyen elkövethet. Megkérdezte a vele szemben ülő embertől a következőket: „Ne haragudj, de érdekelné, hogy hányat iszol meg ebből egy nap? Hogy bírod ezt? És egyáltalán: miből telik neked erre?” Kedvem lett volna letagadni, hogy Lajos velem van, de hála Istennek a kérdezett finom úriember látta,

hogy dilettánszal van dolga, ezért elengedte füle mellett a kérdést, s csak legyintett egyet rá.

Alapvetően tudni kell ugyanis, hogy egy kocsmában csaknem minden elképzelhető: éneklés, tánc, üvöltözés, köztözködés, verekedés, hányás, talán még szexuális aktus is, de ilyen kérdésnek végképp nincs helye.

Másik állandó törzsvendég a fent említett taxis volt, aki vel egy idő után üzleti kapcsolatba léptem. Ő szállított néha erre-arra, és a képeimet is elvitte különböző kiállításokra, meg onnan vissza, s letette őket a Kinizsibe. Együttműködéséért mindig megfizettem, de borralalót soha sem fogadott el, csak esténként fizethettem neki egy-egy sört. Egyébként idővel a Kinizsi afféle postafiókom lett, mert

azokat a csomagküldeményeket, amelyek nem fértek volna be a postaládába, ide küldtettem.

Aztán ott volt még a Kinizsiben egy szumóbirkózóhoz hasonló testalkatú, szemüveges, rövidre vágott, fekete hajú, szemüveges ember, aki állítólag az önkormányzat egyik kisebbségi képviselője volt. Egy alkalommal arról kezdtem panaszkodni, hogy a környéken sok az autópás, mire ő megkérdezte az autóm rendszámát. Megmondtam, s az én autómat valóban nem lopták el. Ezzel kapcsolatban mesélte el, hogy egyszer ő is rajtakapott egy autótolvajt, aki éppen az ő kocsiját igyekezett kinyitni, mire elkapta, leütötte, majd berakta a csomagtartóba az illetőt, hogy átadja a rendőröknek. „Aztán – mesélte felháborodottan – tudod, mi lett?

Lakók jegyzéke (falikárpit)

A zsaruk még engem vittek el személyi szabadság megsértéséért.”

Egyszer az irántam való rokonszenvét így nyilvánította ki: „Ha itt a kocsmában, vagy valahol a kerületben valaki kötözködni próbálna veled, mondd meg neki, hogy az Apa barátja vagy.” Ha jól belegondolok, még a Keresztapánál is nagyobb tekintélyt jelent az, ha valakit Apának neveznek.

Apa meglehetősen szélsőséges, jobboldali nézeteket képviselt, s politikailag is igen tájékozott ember volt, mindemellett pedig olyan tapasztalatokkal is rendelkezett, amivel a törzsközönség többsége nem. Erre utalt az eset, amikor nyáron betért a kocsmába egy régen látott ismerőse, akitől megkérdezte: „Nagyon sápadt vagy. Mennyit ültél?” „Másfelet” – hangzott a válasz. „Az semmi” – legyintett rá ő.

A törzsközönséghez tartozott még egy fel-tűnően intelligens arcú értelmiségi, akiről aztán kiderült, hogy jogász és egyetemi tanár. A rendszerváltást követően aztán magától értetődően kerültek szóba olyan aktuális politikai kérdések, amelyekben csak ez az ember tudta kimondani a végső szót. Egyszer aztán azt javasolta, hogy kerítsünk egy alkalmat, amikor ő egy előadás keretében rávilágíthatna alkotmányos berendezkedésünk új sajátosságaira.

Így történt. A Kinizsiben – ami persze nyitva tartott (semmi zártkörű rendezvény!), s fogadta, illetve kiszolgálta az újonnan érkezőket – egy szombat délelőtt, a teljes törzsközönség, azaz vagy tizenöt ember jelenléte mellett, ez az egyetemi tanár tartott egy legalább háromnegyed órás, egyetemi szintű előadást a fenti témáról.

Képzeld el a látványt annak az embernek a szemével, aki csak egy korsó sörért lép be ebbe a tagadhatatlanul lerobbant kis kocsmába, ahol tiszteletteljes csöndben hallgatják az italaik mellett üldögélő emberek egy vékony, ősz hajú férfi előadását, aki kezében halomnyi papírral,

éppen valamiféle alaptörvényről beszél. A betérő nyilván azt gondolhatta, hogy vagy ő boldult meg, vagy a bent ülők egy elmeegógyintézet ápolójai.

Én is tartottam itt nemsokára előadást arról, hogy miért is voltak olyan gyanúsak az előző rendszer urainak a magánkezdeményezések, és *A Pál utcai fiúk* Rácz tanár ura miért is mondhatta, hogy „...világosan megmondtam, hogy semmiféle egyesület alapítását nem tűröm meg.”

Aztán a szép emléké Kinizsi bezárt, s én ettől kezdve nem jártam a környékbeli sörözők egyikébe se. Pedig három ilyen is volt a Jókai utca azon rövidke részén, ami a Podmaniczky utcától a Jókai térig húzódik. Közülük az egyik éppen a házunk alatt. Úgy ítélt meg, hogy ezek nem hiteles helyek.

Másfél évvel ezelőtt Csillaghegyre költötünk, ahol véletlenül összetalálkoztam Fábrián Zoltán képzőművész kollégámmal, aki rögtön beinvitált a Mátyás Sarok sörözőbe, ami első látásra is hiteles helynek tűnt.

Amikor néhány nap múlva újra beléptem ide, köszöntésemet az ott ülő emberek már így viszonozták: „Tiszteletem, művész úr!” Hiába! Ez már majdnem vidék, ahol a hírek – éppen a kocsmának köszönhetően – gyorsan terjednek. A pultosnő pedig rendelésem után azonnal informált: „A Zoli ott ül hátul.” Mert ennek az üzemegységnek elöl is van egy kis terasza, hátul meg egy nagyobb. Zoli elmesélte, hogy bográcsozni szoktak ott. Tájékoztattott arról is, hogy a törzsvendégek a helyet művelődési központnak vagy háznak nevezik, s miután bemutatott ott egy fizikusnak és egy matematikusnak, nem kétlem, hogy a megnevezés találó.

Kis ideje a járványveszély miatt bezárták a művelődési központot. Őszintén szólva: alig várom, hogy kinyisson. Mert, ahogy a régi rómaiak mondták, vagy kellett volna mondaniuk: „Navigare et kocsmázni necesse est”.

Zsille Gábor

Falun pihenő pesti költő dala

Lakiteleki dallamra

Milyen kár, hogy növénytanból
sosem voltam nagyon penge,
pedig akkor száz méterről
tudnám, hogy ez kutyabenge.

Most viszont csak azért tudom,
hogy ez milyen csuda bokor,
mert egy tábla áll mellette.
Ó, én filosz, ó, én botor!

Egyszerűség virít bennem,
rózsa, szegfű, levendula,
nékem az író nem Jules Verne,
hanem csak úgy Verne Gyula.

Halványlila gőzöm sincsen,
hogyan néz ki a bojtorján,
ám egy kopott csoportfotón
rögtön látom: az ott Torgyán.

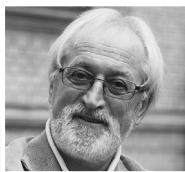
Szűk elmémbe egybeolvad
a repkény és a borostyán –
falun lakva, attól tartok,
fennakadnék minden rostán.

A kertészeti szakkönyvből
jó, ha nyolc-tíz növényt tudok,
ilyen cserje, olyan virág:
sötét vagyok, mint egy tulok.

És akkor az állatvilág
szóba is kerülhet legott –
abban a témában szintén
súlyosan retardált vagyok.

Zsille Gábor
(1972, Budapest) költő,
műfordító, József Attila-díjas,
Térey-ösztöndíjas

Pusstay János
(1948, Szombathely)
nyelvész, műfordító, egyetemi
tanár, Prima Primissima-díjas

Pusstay János

Publicus Covidius nassol Tom(a)iban

Részlet

I. Arma virumque cano – Ellőhang

Vegyszert s vírust énekelek már második éve,
rémült szórakozásból róva a szót a papírra,
vagy veregetve a billentyűit laptopuszomnak,
vésteli hónapokat csak próbálgatva feledni,
Vergiltól elorozva, s félig meghamisítva
írtam a kezdő époszi sort kis művem elé.
Vegyszert és koronás főt dallok második éve,
melytől retteg az orbis, retteg tőle az urbs is.
Vakcinainfót olvasván, s hallgatva naponta
töprengek, hogy a vakcina mért vak, mért nem látó,
mondja a nép, hogy lel szemet vak tyúk is, ha szerencsés,
intézd, fortuna, úgy, hogy a vakcina ölje a vírust,
oly cina kéne, mi lát, és nem pedig olly, ami vak,
s elpusztítja a gatz, mielőtt az engemet ölne.
Hordom a maszkot, még ha magam vagyok is csak a házban,
alkoholos folyadékkal tisztítom külsőleg
két kezem, és belsőmre iszom jó bort meg a sört.
Bégyürözött koronás főként a covid ide hozzánk,
telnek az addig üres heverőhelyek bent a spítáiban.
Maszkamulatságot rendeznek szerte a Földön,
bárhova nézel, két szem villan a maszka alól csak,
álarcot vesz a doctor, és ugyanúgy van a nővér,
senki se sejti, ki rejtezik egy-egy maszka mögött.
Elfedi orrát, száját néember, férfi az utcán,
mintha seregben járnák bankrablók a világot.
Maszkot hord mindenki, míg el nem fogy levegője,
és mikor elfogy, az embert nyomban a gépre csatolják.
Jócskán változik létünk a vírus uralta világban,
mind, akik megtehetik, csigaként begubóznak a házba.
Visszahuzódó életről szól ím ez a könyv is,
önként választottam a házas, kerti karantént.
Csak tudomást ne szerezzen a vészről a laptopuszom,
hordom a maszkot, hogy be ne kapcsoljon virusirtót.
Irtón bántana, hogy csak az irtást művelné, és
így akadályozná opuszomnak megszületését!

Cs. Nagy Ibolya

„idegen örökre, s örökre otthon...”

Gondolatok Nagy Gábor *Hosszú záridő* című kötetéről

Cs. Nagy Ibolya

(1946, Budapest) irodalom-történész, kritikus, szerkesztő, József Attila-díjas

Már a címre pillantva sejtheti a komolyabb szakmai tudással nem rendelkező olvasó, hogy gyors fotótechnikai kutatás vár rá. Mert azt evidensnek fogadhatja el, hogy a teret és az időt lehet fényképezni, de hogyan másképp, mint megállt, megállított pillanatként? Mit kaphat ez a fotópillanat a *hosszú záridőtől*? Azt olvassuk: a pillanatfelvételek vízesésein „vadul tajtékozó vízfodrok és milliószámmra szétszóródó cseppek” láthatók, vagy ellenkezőleg, a víztükör „fémes csillogással” állni látszik. A hosszú exponálási idő ugyanakkor „megszabadít a képzajtól”, a vízfelület szinte „légiessé, túlvilágivá” válik. A hosszú záridő mellett a „csillogok mintha körkörösön mozognának az égbolton”, s valóban, hiszen alattuk elmozdul a glóbusz, a hosszú záridő használati leírása önmagában költészet.

A cím feltörhető fotó-kódja szerint a poézis emlékképei, a szavakkal megjeleníthető, verbális pillanatok is megkapják, megkaphatják ezt a fuvallatnyi, virtuális időtöbbletet, amely az emlékekből is kitörli a zavaró fölösleget, miközben mégis fölizsítja a bennük addig láthatatlant. A poézis képein, Nagy Gábor új verseiben sem csak a felszikkázó emlékek szerteguruló vízcseppjei maradnak, de nem is nem álló csillogok halmazai ezek a „képzaj” s utólagos „fényfestés” nélküli mondatok: a *hosszú záridő* révén (nevezzük ezt az emlékezés idejének?) fölerősödnek a múlt eredendő, de rejtett tartalmi. Nagy Gábor poézisének emlékképei a tíz-tizenhat sorokban – egy vers hosszabb valamicskét

a hetvenhat versoldal hetvenhat verséből – csak annyi, de éppen elegendő ráadásidőt kapnak, hogy a felidézett kép ne szürreális vízió legyen emlékek fotópillanataiként, ne is lírai fikció, hanem a képek megmaradjanak egy valahai kisfiú líra nyelvén elmesélhető valóságélményeként. Hogy az olvasói tapasztalás szerint ki mondható legyen a – feltételezett – alkotói cél: életútvallomások a versek, a szenzibilis gyermeki látás tükörcserepei. S mindez a kötött, a költő által igen jól ismert és szeretett versformákat félretéve, a lírai beszéd szabad sodrásában megjelenítve: a verstani rímkötelmeket, a metrum *kalickáit* itt mindenütt fölváltja az erős vizualitású, a mondatritmus hullámain gördülő, szabálytalan szerkezetű versbeszéd.

Hol vannak már a *Lélekvesztő* (1999) petrarcai sestinái, melyek „rigorózus”, konok alkalmazásával meghökkentette a költő az olvasóit és a kritikussait egyaránt? A „kötött sorszámok”, a „még kötöttebb, (agyonszabályozott), bonyolult rímképlet”¹? Figyelemreméltó a hajdani versformához, a poézis egzotikussá vált csodabogarához, utóbb már nem a megszeghetetlen formaszabályokhoz, inkább a rím- és metrumjátékokkal lazábbra kötött verseléshez olyannyira vonzó, kiemelkedő verstani tudású költő vallomása. Úgy mondja: „a metrum várt vagy váratlan lassítása-gyorsítása, egyetlen szakaszon belüli megfordítása, nőrim

1 Pécsi Györgyi: *A formával megkötött reménytelenség*, Hittel, 2000/5.

rímeltetése hímrímmel, nyolcszótagos soré hétszótagossal, a rím kiemelt poétikai funkcióba helyezése, ironikus hatása, enjambement és tiszta rím disszonanciája stb. Én ebben a játékos *íróadásban* jól érzem magam, hosszú időre semmi sem tudott elcsábítani ebből. Úgy látszik, ebben találok meg leginkább azt, amit mondani szeretnék, ami számomra mondható – vagyis ez mond ki engem leginkább, a formának ez a látszólag konzervatív-klasszikus, valójában örök, mert mindig vissza-visszatérő, újra és újra föléledő kultusza”.² (S nincs okunk kétségbe vonni, hogy holtig tart e poétikai szerelem, némi verstani hűtlenségből – a *Hosszú záridő*ből például, még ha kötetnyi is – a „félrelépés” aligha lesz, de miért is lenne végérvényes válás.) A rím- és ritmusszabály, a kötött *forma-kalicka* mellé azután Nagy Gábor pályakezdésekor másféle, önkéntes poétikai, műfaji kaloda is társult: a szerepverseké. A költemények jelentékeny része valamiféle maszkvers, szerepvers, a költő monográfia-alanyává lett Baka István szelleműje is feltűnik ebben, aki szerint akkor volt a *legszemélyesebb, amikor álarc mögé bújt*. Ám a *szerep* célja, főképpen az eredmény, minden egyéni ok-okozati szempontokon, a rejtekezés személyes alkotói indokain túl, a *magánvilág* eltüntetése, az én-világ másra és máshová hátrítása – ez Nagy Gábor lírájában sem történt másképp. Hosszú volna a névsor, már csak a magyar irodalom tájairól való is, s most nem ide kíváncskozó, hogy Bakától, Weöres Sándortól, Esterházy Pétertől Király Lászlóig, Bogdán Lászlótól Kovács András Ferencig ki öltött s főképpen miért, költői (prózai) játékként vagy valamilyen kényszerből szerzői maszkot magára.

Nagy Gábor eme legújabb, vékonyka (kísérleti?), elegánsan finom mívű emlékezőkönyvének megidézett lírai hőse azonban valóságos „alak”, s valóságos (sokak szemében nem kevés-

bé egzotikus) terepen jár-kél: a falusi, nagyszülői-dédszülői családi porta, környezet az emlékezés terepe, nagymama és nagypapa, Öregmama és Öregpapa otthona. S a versfűzér, az epikus versciklus igen életszerű alaptörténete: a nyári, bármikori, többnyire vakációs, a bálttal közös otlétek, a *jó levegőre, jó kosztra* vissza-hazaküldött városi gyermek szabad garázdálkodása abban a *rezervátumszerűen* védett és biztonságos közegben.

S a tereptárgyak, a verstárgyak?

Minden. A vaskos-meleg *Dunyha*, amely alatt sokáig együtt aludtak Öregmamával, míg „papa meg a rossz heverőn”; az állatok, állatkák, a megmászható fák; az öregszülék mondatai, gesztusai; a *Szomszédság*, az *Utazás*, a *Bazár*, a *Galambdúc*, a *Házipálinka*, a *Pajta*, a *Szerelem*, a *Disznóölés*, a *Szerszámos műhely*, a *Kovács*, a *Piros láda*, a *Kaptár*, a *Sárgarépa*. A kurta címek sem kibontandó rejtvények, mindegyikük az, amit jelölnek: hely, tárgy, esemény, látvány. Ez a világ a gyermek valóságos, földi mikrokozmosza, a történetek fölött nem feszül lebontandó, metaforikus boltozat. Ez a körben forgó, lenti csillagvilág megannyi elmesélhető, akár kronológiai láncná is fűzhető, valóságos *esemény*. Nagy Gábor meghagyta az örömet, a humort, a csodálkozást, a kíváncsiságot, a „gonoszságot”, a félelmet önmaguk érzelmi, szemléleti, hangulati nagyságrendjében; a képzelet kapuit nem tárta tágasabbra annál, mint amit a gyermeki fantázia befoghat-befogott: suhintásnyi ráadásal a jelen költői vízióiból. (E miatt sem érdeemes, holott kínálkozna, például Kosztolányira, s *A szegény kisgyermek panasza*ira hivatkoznunk: ott a kettős látószög, a gyermek és a felnőtt nézőpontjainak folytatólagos egybekapcsolása leplezetlen szerepjáték.) A versek hangszíne, a hangnemi tónus talán a kötet egyetlen, már évtizedekre elnyújtott *záridejű* versében billen csak át az emlékezés kordában tartottan elégitikus, a humort is megcsillantó beszédmódjából a leplezetlen veszteségtudat megrendültségébe.

2 *Sebhelyek a versen. Beszélgetés Nagy Gáborral*. Hittel, 2000/11. (Papp Endre)

„Két évtized múltán / lopakodó indiánként leskelődöm / a kerítés résein, kívül rekedve / a sápadtarcúak távcsővel / körbepásztázott rezervátumán, / ahol a bennszülött / idegen örökre, s örökre otthon...” (*Udvar*). A költő két időt szorít egyetlen képbe: a kerítés egyszerre visszatartható, elzáró határ a leselkedő gyermek, és kívül rekesztő gát a visszarévedő felnőtt számára; egyszerre jelképe a biztonságnak, s a már örökre eltűnt idővel együtt, a hiányának. S erre, a kötetnek szinte prologus-státusú versére rímel a zárlat *Diófája*: a „megroskadt trágya-domb”, hogy „nincsenek tyúkok”, kaszálatlan a „fű, a lapi”, a *tétován toporgó* nagypapa portréja, a *tehetetlenség* és a *csalódottság* – a már végleg elenyészett *rezervátum* rajza. A kötet utolsó képe is a megsemmisülésé: egy „lábam mellett széttaposott, / sároszöld dióburok”. Amelyhez, a véghez hozzátartozott az öregszerű halála is: az *anyaföldbe megnyugvással* alászálló Vince öregapáé (*Közel a százhoz*), s nagymamáé, akit „Csernobil után”, „különösen rapid lefolyás” vitt el; meg öregmamáé, aki még holtában is megbotránkoztatta a fél falut: „*fiatalka lelkész nő búcsúztatta*” (*Temetés*). S hozzá a tudás: nem örök, csak *öröknek hitt* minden, még a tükrös szekrényben felvillanó „szilvafa püspöklilája” is (*Tükrös szekrény*).

Az emlékezőkönyv tájképe a két verssel bekeretezhető múlt idő, a költemények a *kerítésen* belüli, még ép világrészeiről mesélnek.

A versek azoknak a nyaraknak, a múltnak, a gyermeklétnek olyan élményeit idézik föl, amelyek nélkül, a megtartott, erős emlékek nélkül sivárabb, üresebb (örömtelenebb, talán bizonytalanabb is?) volna a felnőtt lélek. A versfüzér: jelenetek a gyermekkorból. Ahogy a tehenek húzta szekérről leugró kisfiú *lassan* tovább *üget*, s a „ganéváját Mississippijén” *átugratva, pipaszár lábain* birtokba veszi az udvart. Nem felejtődött az sem, s teszi a verset a nyugalom, a békesség megragadó, Arany János verspasztelljeit is földidéző, lírai realista életké-

pévé, ahogy az utat ismerő, „ösztokelés” nélkül, lassan ballagó tehének farka „lépésre legyez”. A *Tejcsarnok* zárlata, a máig elhallatszó koccánások: „hazafelé egy-egy göröngy / megugrasztotta az üres / kannákon a fedőt”. A *Borsófejtés* háttérképén ott a *tarka macska*, aki, míg a „zöld ikraszemek / úgy potyogtak a bádog vödörbe / mint puha csecsemőkoponyák”, „lehunyt szemekkel / falta a tulipán fehér szirmait”. A halomlás, a családi történet is tovább él: hogy a „*Kerál-hegy szőlőpincéiben bujdosott / nagypapa a második világégés / végóráiban, itt metszette / a bíbor otellót és a hálás nohát*”; s az emlékezetbe vésődött: miként *rebbennek szét* öregmama rikoltására a pajta deszkarésein át szemmel tartott, a meggyet, cseresznyét *dézmáláló zöldikék*, s „vérrel pettyezett csőrükről / le-lepottyan a hadizsákmány”. Ott vannak a *Búcsú*, a *bucusu* „kikent-kifent” alakjai, ahogy „Minden irányból gyöttek a népek”; meg a kerti nyugágy, s fölötte „kecskecsöcsű szilva ragacsos / nedve puhítja, roskasztja / a lánccal lezárt ke-rekes kút léceit”. A *Budi* „nyikorgó ajtajú” *fatákolmánya*, a „deszkarések villanófényeivel”, a *színeit szertehintő, magát kellett nyár* olyan *leenyűgöző* élmény volt, hogy – grafikaként – egyenesen a könyv címlapjára került, talán a profán, köznapi és a már-már szakrális lehetséges együttvalóságának jelképeként. A vasárnapi „áldozat”: egy-egy „földre pottyantott tojás”, melyre „gyakorlott kannibálok”-ként csaptak le a tyúkok, a „sarkukban / tipródó, méltóságában ingadozó / kakassal”. Hogy is felejtődhetne, ahogy a *Nagybakertben* „naptól elvakítva, *kölökvellával*” ott „hadonászott”, *győjtött* ő is; meg hogy a *favágítón* gubbasztó Öregpapa mellé le lehetett *kuporodni*, és „oldalának dőlni, akár egy pulikölyök, / elfészkelődni meleg istállószagában.” Volt *szerelem* is, a megözvegyült nagypapa új társa, az „*olyan süket, de olyan...*” Klári néni szívéből fakadó, mert „aszúként, Béres-cseppenként szür-csölte / nagypám minden elejtett szavát”. S volt, a már kiskamasz érzékeit felbolygató

élmény, mert a „süket Klári néninek”, „úgy cice-
rélték a mellei, mint szőlőkacsok / a hajnali dérben.”

Mikro-traumák sokasága is feltűnik a versekben. Viszont nem készítenek arra, hogy mélylélektani magyarázatot keressen rájuk az olvasó. Hogy komolyabban elmélyedjen a fogalom akár legegyszerűbb magyarázatában is, például Juliet Mitchellében³. A kötet sorai közt megbújó egyik félmondat pedig e tekintetben akár árulkodónak is tűnhet: a „némaságra idomított kisfiú” kettős jelzője. S ami mögötte felsejlik: a hallgatagságra, zárkózottságra kényszerítő, erős egyéniségű, minden *utolsó* szót uraló Öregmama, s a *veszekedő* szülők említése. De csak elszabadult értelmezői önkénnyel mondhatnánk, hogy a felnőtt életére is kiható traumáról értesültünk az *Uzsonna* című versből. Úgy érzékeljük a versekből, hogy bár Nagy Gábor kisfiújának traumatikus élményei nem hullottak ki nyomtalanul az emlékezetből, föltehetően nem okoztak számára az *emberi szenvedés normális mértékét meghaladó lelki sérüléseket*, ezek a tapasztalatszerzési traumák, az érés-nevelődés, a normalitás rendje szerint valónak tetszenek. Példák sokaságát említhetjük, lapozva előre-hátra a kötetben. Hogy a *dunna* nemcsak kellemesen hús volt, de félelmet ébresztően hatalmas is, ráborulva a „szuszt is kiszorította” a gyermekből, s nem segített az „ablakon átzuhogó mindennél / feketébb, eleven” sötétség megszeretésében sem. S kevés volt ahhoz, hogy a *vinnyogó* kisfiú ne hallja alatta az „oldalára / kényszerített hízó” sírását (*Disznóölés*). A *tikok elnyiszált nyakát*, a „térd közötti verdesését” a gyermek *nézni se bírta* (*Búzával tűzdelt*); számára felkavaró látvány volt a halál: ahogy a csúzival nyakon talált csirke a „budi és a tyúkól / közötti szűk részbe bújt / lassan kimúlni” (*Csúzli*). Halál, trauma, meghökkenítő és érthetetlen volt a bátytal közös bűn is, hogy a május végi hőségben a *katrochan* csipogó naposcsibéket a mar-

hák *jéghideg* itatóvizével meglocsolták: „csak a csibék égnék dobott / csillagtalpát látom, didergő éjszakák / rejtjeleit hártypapíron, / míg rám nem szakad az álom” (*Napos csibék*). S riasztó a másik aggodalom, hogy „melengetni” tudja-e a dühös Öregmama előtt a titkot: vajon hová ellett „*az a rossebes / anyamacska, a fene tart meg annyi kölköt*”. S hogy – hiszen az életük végét jelentené – az *aprófa-tömbök pókháló-homályát* föl ne gyűjtsák a „macskakölyök-szemek” (*Fásssín*). Megrettenti a *bátyja ötletére*, de közösen elkövetett csíny következménye, ahogy a *cseresnyepaprikával* megetetett tejelő tehének kínjukban „csak fújták a buborékokat, / csurgatták nyálukat”, s a két fiún kívül senki sem tudta, Öregmama pedig sohasem tudta meg, „*má meg miért bög ez a rossebes tehen, miért?*”

Költői képek, lírai gyöngyszemek pazar tárháza a kötet: a szüretelés előtti ribizlifürtök, mint „megannyi / párzó bodobács”; a pince mohos kövein „kaszáspókok titkosírása”; Öregmama kibontott kontya, mint „sűrű, kenderszálas zuhatag omlott / a derekáig”. A tölgyfatuskón üdögélő-faragó dédpapa, mint „közönyös tuskógomba”; s a termőhely-magasság pompás vizuális különbségtételével is: az apa piros Ladáját bámulók, mint a „kíváncsiság *fűzfagéva* taplógombái” tapadnak, könyökölnek a kerítésekre. A hasonlatok, a nyelv szókészlete is a megidézett környezet természeti képvilágából valók. A realista, tárgyi látványelemet egy másik képi szintre, másik vizuális mezőre emeli át a költő, de a szövegformáló eljárás is abból a valóságos képvilágból merít, nincs az alapképet megsemmisítő, idegen képvilágú absztrakció. A versek mindeközben még nyelvjárási stúdiomot is kínálnak, illetve: éppen nem azt. Mert nem nyelvjárási gyűjtőmunka oktatóanyagát olvassuk, hanem, a költői beszédbe szöttek, a táj, a falu, az öregszülék élő, beszélt nyelvének sajátos szóalakjait, nyelvi fordulatait: a költőnek ehhez a megidézett tájnyelvhez is személyes köze van, *magánvilágának* elmesélendő ré-

3 Trauma, felismerés és a nyelv helye. Thalassa, 1999/2–3.

sze, s hogy ne volna éppen ez, mesterségének eszköze, az anyanyelv.

Ekler Andrea jegyzi meg, hogy a már a harmadik verseskötényben (*Átok, balzsam*, 2003) feltűnő szakítás, a maszkok, szerepek elhagyása a poézis hangsúlyait az emberi lét-történetek, a létkérdések felé tolja, tágasabbá válnak a tematikai és szemléleti keretek, az a könyv ép-penséggel „útjelző” értékű.⁴ Útjelző, talán még inkább, a *Hosszú záridő* is. Mert a metafizikai létkérdések, a transzcendens, belső utazások után (*Angyalaid mind repülni tudnak*, 2011), s a szerelem-élmény érzelmi, esztétikai tájait (*Héthatár*, 2012), a „szerelemzés gyönyörű birodalmát”, a „kesergő szerelem” poklait is megjárva (Jánosi Zoltán), a költő végleg felnyitja, már nemcsak résnyi utat kínálva, a *tapasztalati én magánvilágát elzáró* (Márkus Béla) korlátokat. A *Hosszú záridő*ben a személyes életút egy kiszakított stációjába visszaforgatott idő, a gyerekkember látásmódja, érzelmi, indulati, intellektuális állapotrajza, az eszmélődő kiskamasz életrajzának eseménytörténete lett a fővállaltan egyetlen líra-élmény, a költő versalany és verstárgy egyszerre. A kötet a kezdetek világa, mely egyúttal, valamiképpen a költői eszmélődés kezdete is lehetett.

Biografikus költészet?

Amellyel (egy irodalmi példát idézzünk fel csupán) annyit küszködött, teoretikusan is, a sepsiszentgyörgyi költőtárs, a nemrég elhunyt Bogdán László? Hogy megteremthető-e a líra nyelvén az életrajz, az életút, a sorskép; hogy lehet-e egyszerre mindezt valóság-hűen tükröző, és a fölötti tájakon is pásztázó a poézis; hogy létezik-e egyáltalán biografikus költészet? „Nem tudom megcsinálni” – látta be Bogdán – „a saját eltékozolt életem játékkockáiból és sivár, vagy éppen tündökletes helyszínein, életem fő- és mellékszereplőivel”. S bár életrajzának tényei átszivárognak a verseibe, nála, Nagy Gábor

lírájának tematikai időrendjével ellentétes csillagforgásként, költészetében (s prózájában) épp akkor, (talán emiatt is) „jött az én útvesztője, a szerepek”. Hogy Nagy Gábor vívott-e önmagával, jobb kifejezés híján: emlékezés-szemléleti küzdelmeket, lírapoétikai csatákat, nem tudhatjuk. Az átgondoltan egységes struktúrájú, tartalmaikban, az ábrázolási eszközök, a hang tónusát meghatározó esztétikai minőségek alkalmazásában is hasonló igénnyel megkomponált versek alapján úgy tűnhet fel az olvasónak: a költő bízott a gyermeki, tehát korlátozott érvényességű, tapasztalati élmények eredendő valóságerejében. Emellett az épp ebből az érvényességi hiányból következő, poétikus *tajtékokban*, a látásmódban eleve ott rejtőző költészetben, talán éppen abban, amelyben Bogdán László nem bízott. S nem törekedett arra, hogy a voltat, a gyermeki szemlélet látvány- és értelmezési világát mindenestől átszűrje a felnőtt tudás- és képzeletvilágán; a valahai élményt beengedje a felnőtt ember korrekciós igyekezetének útvesztőibe.

Eltöprenghetünk azon is: szándéka szerint folytatandó, folytatható, műfajteremtő lesz-e Nagy Gábor költészetében a *Hosszú záridő* emlékező lírája? Az állítható: különleges esztétikumú, megkapó olvasói élmény a kötet, s befogadói nyereségként említhető az is, hogy az olvasóját a maga gyermekkorára felé kalauzoló költő zsilipkaput nyithat az olvasók akár homályba tűnt magánemlékei előtt is.

Ne hagyjuk elismerő szó nélkül a könyv gondos küllemét, könyvészeti szépségét sem (könyvtervező, borítóterv: Jánosi Nikolett), s az illusztrátor, Török Béla grafikáit, tusképeit. Az ábrák úgy hajznak a gyermekrajzok amorf elnagyoltságára, hogy közben mindig van bennük valami rejtőzködő, de eligazító jel, egy tus-mozdulat, értelmezési ikon. Vegyük példaként a *napos csibék* szörnyű halálát illusztráló vonalak kusza, alakatlan gomolygását és a belőlük kivillanó, meredt *csillagtalpakat*.

4 Ekler Andrea: „Útjelzők”, Bárka, 2004/5.

A magyarság és a magyar kultúra jövőjében bízva

Beszélgetés Cs. Nagy Ibolya irodalomtörténésszel

Fotó: Vadócz Dávid

Irodalomtörténészként, szerkesztőként, kritikusként határozott létszemléletéhez, értékrendjéhez hűen, elhivatottan végzi munkáját az anyaországi és a határon túli magyar kultúra megismertetéséért és védelméért.

– Több könyv, általad szerkesztett kötet, számos tanulmány, kritika, interjú, tudósítás, esszé, a kultúra több területén értékmentő, értékőrző közéleti tevékenységed ellenére, szerénységedre vallóan viszonylag kevés információ található rólad. Honnan, milyen szellemi környezetből érkezted a Kossuth Egyetemre? Miért éppen oda, és miért magyar–néprajz–népművelés szakokra?

– Anyai ágon pécsváradi (meg zengővárkonyi, császtai), tehát a Mecsek környéki, apai ágon alföldi, kisújszállási paraszti környezetből valók a felmenőim, a dédszülőkhöz biztosan. A szüleim Pesten találkoztak, oda mentek világot látni, édesanyám egy panzióban dolgozott, főzött, s később ez lett a már tanult mestersége; apámat egy fotón, hófehér köpenyben, fűszerbolti segédként látom a bolt előtt állva. Őt nem ismertem, hosszú történet, csak a lényege röviden: 1947 szeptemberében, egyéves születésnapomon *eltűnt*, s ez a státus csak évtizedek múltán változott át *elmentre*, amikor hírért kaptuk, hogy egy belga–francia határmenti városkában élt, dolgozott, ott is halt meg. Anyánk – a bátyám akkor hároméves volt – pár évig küszködött még Pesten az ilyen-olyan állásokkal,

Csillebércen is dolgozott az úttörőtábor konyháján, azután visszaköltöztette a családot a szülőfalujába, s a Pécsváradhoz tartozó Szilágypusztán lett az állami gazdaság főszakácsa. Ismét néhány év elteltével átköltöztünk a Mecsek túlfelére, ott pedig a Bikali Állami Gazdaság üzemi konyháján kapott főszakácsi állást. Ez – az elmondottnál jóval bonyolultabb – szociális környezet, s te a szellemit kérdezed. Egyrészt azonban a jó és rossz élettapasztalások szellemi értelemben is alakítják az embert, másrészt mégis: a szüleim rövid házassága alatt összegyűlt kicsiny, egyetlen polcnyi, de igen érdekes házi könyvtár lett az én *intellektuális fejlődésem* alapja. Amennyiben annak tekinthető, hiszen tíz–tizennégy éves korom között ennek a polcnak a tartalmát olvastam, egytől egyig olyan könyveket, amelyek határozottan nem gyerek kezébe valók, nem is értettem belőlük semmit. Színek szerint olvastam: előbb a tizenkét piros-arany, Athenaeum kiadású Móricz-sorozat köteteit, ezek, kissé rongyoltan, ma is megvannak. Utána a kék-arany, szintén Athenaeum-féle történelmi műveket, amelyek közül egyre emlékszem, Hegedűs Lóránt *Két*

Andrássy, két Tisza című könyvére, a tartalmára viszont egyáltalán nem. De a pár kötetes (fehér) Nyirő-sorozat, kivált a *Kopjafák* tájképei, a havasok, a viselet, az ételek, a munkafolyamatok leírásai élesen megőrződtek bennem, főleg a vizuális memóriámban, s amikor, már egyetemista koromban először jártam Erdélyben, Farkaslakán is, s a Tamási-portán elénk toppant a házigazda, Gáspár bácsi, elfogott valamiféle felismerés-ráismerés-érzet. Később, a hatvanas évek elején, az akkor szokásos – ma már tudom, hogy igen jó irodalmat ajánlgató – utazó könyvárusoktól apránként megrendeltük a Magyar Helikon Balzac-sorozatát, az *Emberi színjátékot* (barna), megvettük Thackeray *Hiúság vásárát* (rózsaszínes) és Boccaccio (világoskék) novelláit: ezekhez sem értem még fel igazán ésszel, de, gondolom, nem rontottak rajtam. (Az egyetemi világirodalmi vizsgára ajánlottam is csoporttársaimnak, hogy a vaskos *Hiúság vására* helyett – a méretre emlékeztem – a rövidke *A nagy Hogarty gyémántot* olvassuk, így is lett.) A dombóvári gimnáziumban azután, magyartanárunknak a kortárs irodalom iránti határozott érzékenysége folytán, valamint a tanórákon kívüli irodalmi szakkör jóvoltából – többek között – Csoórral is megismerkedtünk (a *Tudósítás a toronyból* című szociografikus művével szinte megjelenése pillanatában, 1963-ban, majd magával az íróval is, vendégünk volt a gimnáziumban). De a dombóvári kisiskolai életére, meg a tolnai szülőtájra is emlékeztetve, Illyés-műveket is olvastatott – és elő is adatott – velünk a tanárunk. És rendszeresen a városi könyvtárba zavart bennünket friss irodalmi folyóiratokat olvasni. S még valamit megjegyeznék: Baranya megye soknemzetiségű táj, Bika-lon például igen sok sváb élt, osztálytársaim legalább fele is az volt. A tágabb családomban a házasságok révén később lettek Nádszegről hazatelepült – a reszlovakizációnak ellenálló – felvidékiek (sógornőmék), a Szászvár közeli Aparthantról kizavart, „bundista” (vagy nem!)

svábok, akik visszajöttek a szülőföldjükre; de az 1940 után (bácskai kitérővel) az „anyaországba” került, s 1945-ben – zömmel a kizavart, baranyai svábok házaiba költöztetett – bukovinai székelyek is. Bonyolult, nemegyszer traumatikus életsorsokat, történelmi összefüggéseket, más szokásokat, másféle kultúrát ismerhettem meg általuk. S hogy a kérdésed másik része se maradjon válasz nélkül: a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemet a magyartanárom ajánlotta, azt mondta, jó hely, s nem bántam meg, hogy hallgattam rá; a tudományos tartalmaiban nehezen leírható népművelés szakot az abban az évben nem induló néprajz helyett vettem föl (utóbb iratkoztam be a néprajzra); a magyar szak pedig, érdeklődésem okán eleve adódott. Lehettem volna halbiológus is, a bikali gazdaság társadalmi ösztöndíjjal támogatott, hatalmas halgazdasága, halastavai mellé képzett szakemberként visszavárt volna, de az irodalom nagyon vonzott, a halak viszont egyáltalán nem, s szerencsére nem noszogott a cserére senki.

– *Az egyetemen milyen közösségbe kerültél? Voltak meghatározó mestereid? Az akkor uralkodó ideológiával szemben hogyan tudatok érvényt szerezni törekvéseiteknek, elképzeléseiteknek?*

– Az mindig véletlen, hogy egy iskolai, egyetemi közösség épp milyen lesz. 1965-ben a magyar-népművelés szakon egymás mellé sodorta a véletlen Ablonczy Lászlót, Pálfy G. Istvánt, Márkus Bélát, jómagamat, de másokat is még, így fölöttünk járókat – Görömbei Andrást, Imre Lászlót, majd Bertha Zoltánt is, akiket kezdetől erős kohéziós erő kötött össze: kulturális-irodalmi, szellemi, ideológiai-eszmei értékazonosság. Márkus Bélával végzős egyetemistaként házasodtunk össze, s nagy ajándéka az életnek, ebben is szerencsések vagyunk, ha a barátságok is túlélnek az évtizedeket, és (leginkább) a politikai változásokat. Viszont ne lepődj meg: ideológiai csatáink az egyetemen nem voltak, ilyesmire nem emlékszem. (Ez nem zárja ki, hogy

másoknak igen.) Az nem csata, nem huszáros érdekérvényesítés, hanem személyes döntés, és az esetleges, indexbeli következmény vállalása, hogy bizonyos tárgyak esetén nem biztosítottuk folyamatos figyelmünkről az órát, a tanárt; ez így alakult például a *tudományos szocializmus* tantárgy esetében. S ott volt néhány kritikus népművelési *tudományterület* is. Ez a véletlen egybesodorta magyar–népművelési csoport, amely a magyar szakon elismerésre méltóan, vagyis jó jegyekkel honoráltan dolgozott, rendre birkózott a másik szak *magas* követelményeivel. Voltak látványos ellenállási akcióink, és bokáig jártunk például az *andragógia*, a *felnőttnévelés akkor még úttörőnek* számító, oldalas meghatározásának értelmezési káoszában, de ez rajtunk kívül senkit nem érdekelt, az ideológiához sem volt túl sok köze. Ugyanakkor Bán Imre, Barta János professzorok, a régi magyar és a tizenkilencedik század irodalmának tudósai, az Adyt tanító Kovács Kálmán, a kortárs irodalommal foglalkozó Juhász Béla erős alapokat adtak. Velük szemben pedig semmiféle ideológiai ellentörekvés érvényesítésére nem volt, nem is lehetett szükség. S nem volt Gunda Béla néprajztudós esetében sem.

– *Meghatározó szellemi közösség volt – regionális és országos szempontból egyaránt – az akkori Alföld folyóirathoz kapcsolódó kör. Kik tartoztak ehhez a társasághoz?*

– Az Alföld című folyóiratot a mi *bontakozó* időnkben egyetemi tanáraink vezették, Kovács Kálmán, Fülöp László rovatvezetőként, majd Juhász Béla. Volt egy kritikusi kör, amelyben a reménnyel kecsegtető irodalom szakosokat pátyolgatták, majd megjelenési lehetőséget kaptunk, megtisztelő felkéréseket kritika írására, s lett egy antológiánk, az *Együtt*, 1971-ben. A szerzők között voltak költők (például Aczél Géza, Gulyás Imre, Várkonyi Anikó, Ószabó István – nem a színész); a tanulmányírók között Ablonczy László, Márkus Béla, Kulcsár (Szabó) Ernő, Imre László, Takács Péter. Én Veres Péter-

Érmindszenten, 1977-ben, Ady születésének századik évfordulóján. (Jobbról: Filep Tibor, debreceni újságíró, Pálfy G. István, Farkas Árpád, Ablonczy László, Márkus Béla, háttal: Cs.Nagy Ibolya. Takarásban: Czine Erzsébet, A. Szabó Magda

ről írtam. Azután még egy kötet született 1975-ben, a *Közelítések*, hasonló szerzőgárdával, azt Görömbei András és Márkus Béla szerkesztették, írtak is bele, minden kritikus lírikust mutatott be. Jó iskola volt, sokat számított a támogató háttér.

– *Több író kezdte a pályáját újságíróként. Útirajzaid és esszéid finoman cizellált stílusa, gazdag nyelvezete akár tekinthető szépirodalomnak is. Dédelgetél írói ambíciókat? Mi vezetett az újságírás felé? Ablonczy László írta rólad, hogy már egyetemista korodban igen szókimondó voltál. Cikkeid némelyike meglehetősen nagy vihart kavart, állítható, hogy dokumentumértékűek azok a viták, amelyeket írásaid generáltak. Akik ismernek, tudják, nem rejtet véka alá a véleményedet, noha hangsúlyozod, hogy ez a privát állásponod. Mi inspirált a véleményed megosztására, milyen hatásra vártál a megjelent írásokkal kapcsolatban?*

– Író lenni? Ilyen ön(fel)értékelési zavar sohasem volt bennem. Újságíró viszont szerettem lenni, végzés után előbb az Egyetemi Életnél

majd a megyei lap kulturális rovatában dolgoztam. Igen sok színház- és könyvkritikát írtam, előbbieknek nem volt mindig jó fogadtatásuk a Csokonai Színházban, s néhány kritikát újraolvasva, azt mondom: olykor azért volt is némi ingerlő arrogancia a szerep-elemzéseimben. Kedveltem, talán leginkább a publicisztikai műfajok közül, a klasszikus, terjedelmi korlátokkal nem gátolt irodalmi-szociografikus riportot, és a Kosztolányi-féle, persze, utánozhatatlan, de azért egy sorozatban megpróbáltam, *Alakok*-féle tárcariportot. (Amelyről Németh László azt írta, 1929-ben: „salaktalan” mű.) Azt nem állítom, hogy nem voltak vitáim olykor szerkesztőkkel, főszerkesztőkkel a cikkek ilyen-olyan politikai, ideológiai áthallásai, vagy nem a kí-

vánatosnak gondolt, elvárt következtetések, látletek miatt, de hadd jegyezzem meg Farkas Árpád nyomán: *nem volt kötelező nem igazat írni*. Lehetett: de *nem volt kötelező hazudni*. És soha nem fordult elő, hogy átírtak, változtatni akartak volna velem valamit, legföljebb nem került be a cikk a lapba, vagy a témát új feladatként megkapta valaki más.

– Szerény vagy most is. Több indulatos reflexiót olvastam néhány – talán nem szándékosan – vitaindító írásoddal kapcsolatban. De emeljük ki a kritikákat. Számodra mi a fontos, ha kritikát írsz, mi jellemzi a kritika-szemléletedet? Németh László például nagy jelentőséget tulajdonított a kritika szerepének. Te hogy látod a kritika helyzetét, feladatát, jelentőségét?

– Németh László talpig becsületes kritika-felfogását említed, talán arra is gondolva, amit az *Egy új nemzedék esztétikája* is taglal, s amelynek *Ars poetica* című kis fejezetéből súlyos tételemondatok is idézhetnénk itt. Olyanokat azonban, amelyek gyakorlati megvalósítására alighanem csak ő volt – következetesen – képes. Például? „Az az érzés, amelyre én ars poeticám fölépíteném: egyfajta tisztaságérzés: a szellemi határok tisztelete” – írja. De ez nem csupán a szerzőknek szóló intelem: hogy nem bánhatnak büntetlenül a kezük közé fogott anyaggal, mert „minden közlésforma tilalom is: engem csak erre használhatsz”, hiszen „mégiscsak be kell látni, hogy a fuvola nem ad trombitahangot”. A poétikai eszközök, és a „cél és eszköz” önkényes összekeverése, „csereberéje” is szétfeszítheti a mű szellemi határait. Azt is jelenti, hogy a kritikus, aki leírja, értelmezi a művet, valamiképpen bele is avatkozik, s ha túlzottan, ő maga is lerombolhatja a kritizált mű szellemi határait. No, de ki képes ugyanezt a határt mindig pontosan érzékelni, ha hiányzik belőle, márpedig hiányzik, a némethi zsenialitás? Vagyis, észleljük vagy sem, a személyiségünk a kritikáinkban is ott bujkál: ha tola-
kodóbb, támadóbb, az, ha belátóbb, segítőbb,

Sütő András sírjánál, Marosvásárhelyen, 2021. szeptember 18.
(A. Szabó Magda, Abloncy László, Márkus Béla, Cs. Nagy Ibolya)

akkor az, s merenghetünk bizakodva, hogy melyik csoportba tartozónak tarthatjuk magunkat, avagy tartanak bennünket. Ha személyesebbre formálom mindezt, a kérdésed szerint, akkor a kép, talán, a következő. Hogyha valamely mű szellemisége, üzenete, sugallata vagy poétikai formajegyei *alapvetően* a saját eszmeiségem, szellemi, esztétikai ízlésem ellen valók, akkor, ha lehetséges, azt a művet kritikusként igyekszem elkerülni. Remélem, ez nem félreérthető: nem a konfrontációt kerülöm, ez nem jelenti a művel szembeni kritikátlanságot, ez színtiszta önzés. Jobban szeretem, ha a munka számomra is öröm: élvezetesebb eleve összerakhatónak tudni, amit kritikusként előbb szétbontunk, mint kényszerűen otthagyni romjaiban. Itt rezeg a kérdés: hogy akkor milyen is ez a számomra vonzó, említett szellemiség, eszmeiség, formavilág? Az esztétikai érték nem a küldetéses, közösségi vagy az én-kereső szubjektivitás fogalomkörében, azok mértékegysége szerint méretik meg, hanem a megjelenítés módozatainak, értékszintjének mértéke alapján, s mindkét esetben. S legyen szabad úgy vélekedni, azt gondolni, hogy jogom van jobban vonzódni, s ezt ki is nyilvánítani, azon művekhez, amelyekben ennek a mi világunknak a kép-kockái is fölfedezhetők. Amely könyv, írás mutatni akar valamit, ami nem csupán a szerző személyes komfortzónáján belül érvényes, hanem közösségi érvényessége is van. Király László így ír – arról, hogy miért nem sodorta magával, csupán játékosan meglegyintette a jelentésvesztő/túlburjánzó-tató-poétika szele – a *Reggel fél 7, Márai* című versében: „nem szeretnék posztmodern kalangyakaró lenni éppen itt – ki jó megszire ellátszik, csak épp a kévék hiányoznak körül”.

– *Számos átfogó tanulmányt írtál az erdélyi magyar irodalomról, annak szinte valamennyi meghatározó személyiségéről. Ha jól tudom, Sütő Andráshoz szoros barátság is fűzött. Tanulmányaid, interjúid mellett több tiltott könyvét is szerkesz-*

tetted, kiadtad. Hogyan alakult a barátságotok, amely nyilván szoroson összefüggött a társadalmi, kulturális értékmentéssel, valamint befolyásolta az is, hogy a rendszerváltozást követő években sok támadás érte, amelyben természetesen kiálltatok mellette? Hogyan ítéled meg az életmű mai sorsát?

– Még a Csokonai Kiadóban – a Hajdú-bihari Naplótól mentem az újonnan alakult kiadóhoz – jelent meg Sütő András két napló-esszé-cikk-dokumentumkötete. A *Szemet szóért* című bevezetőjében azt írja: „alapvető jogaink megszerzésének dolgában nagyrészt ott tartunk, ahol 1989 decemberében új reményekkel az égre fölnéztünk. A kezdeteknél tehát.” – S menyire igaza volt 1993-ban is. A *Heródes napjai – Naplójegyzetek az erdélyi magyarok exodusáról 1984–1987* címében hordja a lényegét, ez 1994-es kiadású. E kéziratok addig kiadhatatlanok voltak, fióklakók Romániában (ott egy ideig továbbra is még), ez a tény csak erősítette az író fenti aggályait. Az *Erdélyi változatlanságokat* már a Kossuth Egyetemi Kiadóban szerkesztettem, 2001-ben, az „emberhez méltatlan, jogfosztott, megalázott élet” drámai példáiról beszél benne az író – még mindig arról. A legutolsó Sütő-könyv – az író bravúros címadásának újabb példajaként is – a *Létvégi hajrában*, 2006-ban jelent meg, Sütő András még segédkezett – betegen is Ablonczy László keze alá dolgozgatva – a cikkek válogatásában, de korrigálni már nem tudta, s nem vehette kézbe az elkészült művét. A fájdalmasan önironikus cím is utal arra, hogy olyan leletmentés, sietve egybeválogatott anyagok tárháza a kötet, amelyek még mindig nem szólhattak megnyugtató kisebbségi-közösségi létállapotokról, anyanyelvi, kulturális szabadságról, következmények nélkül vállalható nemzetiségi identitásképről. Így teljes Sütő András életműve: novellák, drámák, esszék, publicisztika, dokumentumok, beadványok, levelek, naplók együtt, amelyek nélkül, bármelyik nélkül, csonkább, hiányosabb volna Európa így is gyalázatosan parányi tudása

a magyar kisebbségi sorsról. De Sütő András alkotásai nélkül csonkább lenne a romániai magyarság önismerete is. Ismétlem magamat, mert nem változik, miért is változna a velem, életművével kapcsolatos vélekedésem. A műveivel igazolható érték-képen nem változtat semmit, ha az irodalmi-történelmi-politikai közelmúlt-ra fókuszáló, azt rendbe rakni, mintegy újraolvasni igyekvő értelmiségi csoport némely tagja, vagy épp egy irodalomidegen irodalomelmélet képviselői Sütő András számára az esztétikumon kívüli partszakaszon, esetenként a „mozgalmi irodalomban” jelölnék ki a méltó helyet. A Hét című, marosvásárhelyi hetilapban 2005-ben lezajlott, több hónapos vita résztvevői közül ezzel kapcsolatban ide citálhatnánk pár nevet. Abban a vitában (egy összefoglalóban megírtam a Hitelben) maga a főszerkesztő is világító útjelző karókat vert le, hiszen tisztázta a *lényegét*. Ez pedig szerintem Sütő *magyar nacionalizmusa*, valamint az életműve iránti *érdektelenség*, amely nemcsak a Sütő-művek *amortizálódását* jelenti, de azokét is, akik e műveket esztétikai értéként írják le. Holott, ez a leghevesebb hozzászólásokból kiderült, mindezt a művek esztétikai megméréstét megkerülve nyilatkoztatták ki, talán a megismerés fáradságos és hosszas munkáját, a műolvasást is elhanyagolva, de nagy erkölcsi-szakmai magabiztossággal, „ragyogó irodalmárok sötét múltja” után kutakodva. Az íróval szembeni verbális támadásokról annyit mondanék: nincs szüksége védelemre, védik a művei, s azt: nyomasztó lehet elviselni a mások tehetségét azoknak, akik vágynak csupán ilyesféle rangra. Erős, szoros baráti kapcsolatban voltunk Sütő Andrással – Ablonczy Lacival; A. Szabó Magdával, a feleségével; Márkus Bélával; Görömbei Andrással együtt –, más lett nélküle Marosvásárhely is, és a hargitai Sikaszó, ahol egyszer az erdei házukban vendégeskedtünk, Éva asszony istápolása mellett.

– *Három eddigi monográfiád közül kettő szintén erdélyi magyar szerzőkről szól: Farkas Árpádról és Király Lászlóról. Adódik a kérdés: miért őket választottad?*

– Mindkettőjükre felkérést kaptam. De kaphattam volna, ha magam is nem tartom-tekintem mindkettőjüket a kortárs magyar költészet kiemelkedő alkotóinak. Ismét Sütő András idézem: úgy gondolta, hogy íróként egy nyelvi, kulturális, történelmi kényszerűségek szorításában élő közönség sorsának irodalomba emelése a dolga. Így gondolom én is, persze, könnyű a partvonalon kívülről egyetérteni, ugyanakkor nem a kizárólagos, csupán az egyik lehetséges művészi ars poeticának tekintve ezt (az író sem mondott mást). Azzal együtt értelmezendő mindez, hogy az alkotás, a mű, ez a már teremtett világ nem születhet meg – akkor nem irodalom – az esztétikumképzés értékes formai elemei nélkül. Úgy vélem, mindkét költő esetében egységben van az íróletből fakadó morális kötelességtudat és a megjelenítés, a poézis magas esztétikuma. Öröm volt végigolvasni, alakulásában látni, igyekezni megfejteni az életművüket.

– *Valamennyi szerző más-más megközelítést, értelmezési módot igényel, mégis a monográfiák írásakor kialakult-e meghatározó munkamódszered? Mit tartasz a legfontosabbnak hangsúlyozni egy monográfia keretein belül?*

– Nincs köbe vésett szabályrendszere annak, miképpen íródhat meg egy alkotói pályakép, vagy épp monográfia, legföljebb (sorozatok esetében) a kiadó kérheti bizonyos formakövetelmények betartását. És igazad van, minden életmű más megközelítést igényel. Kiss Anna utánozhatatlanul sűrű képvilágú, burjánzó, különleges víziókat megjelenítő, gyönyörű nyelvezetével az olvasót egy pillanatra el nem engedő életműve esetében például nem lehetett egy lezártan eligazító bevezetőben tisztázni, milyen ez a líravilág, csak kisebb értelmezési pontokat jelölhettem. A költő saját metaforájánál

Szilágyi Istvánnal és az unokájával a Hargitán

maradva: egy szövőszéken nő ennek a poézisnek a végenincs szőnyege, a művek minden, sokadik olvasásakor is feltűnnek a mintavariánsok, amelyek úgy régiak, hogy egyben újak is: vagyis, miközben a szöveget írtam, folyton folyvást olvastam, eleitől újrakezdve minden könyvét, hogy el ne tűnjenek azok az egymásba kapaszkodó szálak, színek. A Farkas Árpád-monográfia írásakor úgy jártam el, hogy a hosszú bevezetőt alapvetésnek szántam: a továbbiakban bizonyítani vagy cáfolni szándékoztam a magam tételeit, illetve mások előfeltevéseit, ítéleteit. Király László életműve több műfajú: versek, lírai próza, novellák, regény együtt. A kronológián belül tematikai fejezetekbe is rendeztem a műveket. A monográfiáknak a szakirodalmat, a recepciót is tárgyalnia-használnia kell, illik, csak a közömbös, az értékítéletet elmosókat kerültem.

– *A határon túli magyarság sorsával kapcsolatos felelősségvállalás, a hungarológia tudomány, a hi-*

ánypótló kutatások, s ezek nyomán a mai napig szinte tankönyvként olvasható kiadványok megjelenetése szintén meghatározó hagyománnyá váltak a debreceni egyetemi közegben. A politikai-gazdasági változások következményeként sok változás történt. Hogy ítéled meg a kisebbségben élő magyarság helyzetét, a trianoni diktátum 100. évfordulóját követően?

– Nem lehet, nem is méltányos, de nem is tudnám pár mondattal elintézni a választ, hiszen az én tapasztalataim kezdetektől az irodalom, a színház világára, azon belül is a romániai magyarság irodalmára, művészeti életére korlátozódnak elsősorban: bennük, általuk persze ott van a megjelenített élet. Tehát futó, felületi jelzés, amit mondok, csonka így a kép, mert csak egy negatív, de eléggé elkésztető, *hungarológiai* példát említek – mégis – arra: *Európa szabadon, kényszer nélkülien* önfeladó igyekeztének mára megvannak a kisebbségi változatai is. Néhány éve Kolozsváron rendezték meg

Kuncz Aladár Fekete kolostoránál Noirmoutier-ben

a soros hungarológiai kongresszust. A tanácskozás egyik szekciójának témája éppen a kisebbségek, a fogalomnak mára igencsak kitágult értelmezése, témaköre volt. Így szólt az egyik előadás tartalmi címe ott, az egyetemen, ahol még a mosdó szót sem lehetett magyarul kiírni: *a diákhitelt felvett, s azt visszafizetni nehezen tudók kisebbségének problémája*. Ezt vélte fontosnak a szerző! Egy másik előadó azt taglalta: a magyarországi kritikai beszéd *gyarmatosítja* az erdélyi irodalmat, vagyis kisajátítja az értékállítást. Világosabban: túlértékeli, ideológiai alapokon ítél. Ez, azon túl, hogy egy hamis sztereotípiát, hiszen ki így ítél, ki úgy, mások tekintete pedig közömbösen elsuhan a kisebbségi irodalmak fölött, az állítás szerintem

a lustaság fedőneve. Ki akadályozza meg ugyanis az önálló, és szerintük valós értékrend megmutatásában, kiigazításában azokat a magukat *gyarmatosítottaknak* vélő kisebbségi irodalomtörténészeket, kritikusokat, akik tévesnek gondolják az amúgy sem létező itteni értékegységet? Annyit fűznék még ehhez: az évtizedek során tanúja voltam, tanúi voltunk igen sok ember erkölcsi-szakmai helyállásának, következetes önazonosságának, ajándék számunkra például Szilágyi Istvánék, a farkaslakai, Tamási Áron szellemi jelenlétén munkálkodó Hadnagyházaspár barátsága, s az volt a szatmárnémeti színház kiváló művészeinek, Ács Alajosnak a baráti szeretete is. Aki azért nem települt át, holott karakterében, tehetségében Páger Antal,

Szabó Sándor társa lehetett volna itt, mert nem tudta otthagyni a kertje „kukacos cseresznyefáját”, meg a Szamost, ahol a kutyáit úsztatta...

– *Tamási Áron életművét is szíveden viseled. Irodalomtörténészként és a Tamási Áron Alapítvány kuratóriumának tagjaként tanulmányozod, figyelemmel kíséred a kiadványokat, új kiadásokat, színházi, filmes adaptációkat. Emellett évente átadásra kerül a Tamási Áron-díj és ösztöndíjak tehetséges erdélyi magyar fiatalok számára. Mit jelent neked Tamási hagyatéka, miért fontos számodra az alapítványi munka? Most jelent meg az A. Szabó Magdával közösen kiadott Tamási-album az MMA Kiadónál. Miért tekinthető ez a kötet kuriózumnak?*

– Ne tekintse senki fellengzős kijelentésnek: a Tamási Áron özvegye, Bokor Ágota által 1992-ben létrehozott alapítvány kuratóriumának – az író végrendelete által is meghatáro-

zott – feladata képviselni, megőrizni és tovább hagyományozni az író szellemiségét, alkotói-emberi hitvallását. Mindenkor Tamási Áron önvallomása szerint: „vallom és hirdetem, s mindig hirdetni fogom, hogy az országok felett van egy szellemi és erkölcsi közösség, amely a világon szétszórta élő magyarokat egybe-kapcsolja és egy lelki impériumban egyesíti”. Ez megtisztelő feladat, nagyon sokrétű, s jó érzés, ezt te is ismered, hiszen kurátortársak vagyunk, hogy az író eszmeiségének, poétikai értékének megítélésében mennyire azonos a kurátorok gondolkodásmódja. E feladat ösztönzött bennünket arra, hogy elkészítsük ezt a könyvet. Elegáns, szép kötet, ezért köszönet jár az MMA Kiadó munkatársainak, s lehet, hogy valóban vannak az albumban kuriózumok is. Mindenekelőtt a képanyag: eddig ismeretlen, nem közölt

Tamási szülőházánál, 2021. szeptember 19. Az idei Tamási-díjat Kilyén Ilka színésznő kapta. (Jakab Emil fotója)

fotók, grafikák tucatjai. Azután terjedelmes bibliográfiai és szakirodalmi melléklet, korabeli kritika-szemlék, és bősséggel korántsem közismert Tamási-cikkek részletei (s a pályakép is kerüli az esetleg olvasót elrettentő szakzsargon). És ami az eddig megjelent monográfiákból, tanulmánykötetekből, albumokból hiányzik: az író színre vitt drámáinak, játékaiknak majdnem teljes bemutató-listája, s a hozzájuk társítható színlapok, előadásfotók sokasága.

– *A harmadik monográfiád, amely időrendben az első volt, Kiss Annáról készült. Több olyan kritikád és tanulmányod is megjelent, amelyek női szerzőkről szólnak. Például Vathy Zsuzsáról, aki Lázár Ervin feleségeként, édesanyaként gyakran tematizálta a nőiség és írói hivatás összehangolásának problematikáját és szépségeit. Található némi párhuzam a sorsotokat illetően: férjed Márkus Béla, aki szintén irodalomtörténész, s három gyermeket neveltetek fel. Probléma-e ma is a „saját szoba”, meglátásod szerint van-e női és férfi szerző, vagy csupán szerző és művek vannak?*

– Igen, csupán szerző és művek vannak. És még van az, amit a genderizálódó, lassan százféle (nyolcvanhétnél tartunk?) szexuális önmeghatározást, gyermekek nemi átalakító műtéteit emberi alapjogként hirdető – olvastam valahol azt az ámulatot keltő állítást is, hogy –, *evolúciós változást* megjelenítő európai és világpanoráma lassan már nem óhajt megnevezni sem: hogy mégis van azért férfi szerző, és van női szerző. Tekintsük ezt az én régimódi magánsejtésemnek: a nőírók *mindig* másfajta érzékenységgel rezonálnak a világ dolgaira. Sőt: valahogyan, valamiképpen beleköltöznek a műveik férfialakjaiba is.

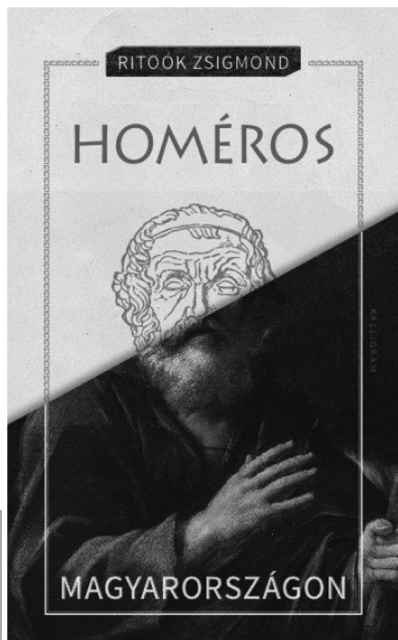
– *A világ átpolarizálódni látszik. Mit gondolsz, a történelem megismétli magát? Milyen következményekre számíthat az a magyarságra és a magyar kultúrára vonatkozóan?*

– Gyanítom, hogy nem az emberiség történelmének nagy, egymást követő civilizációs omlásaira gondolsz, kulturális vagy politikai megbirodalmak bukására, hanem a mi kisországnyi bajainkra s éppenséggel a mára. Amikor erre a kérdésre válaszolok, október 23-ának kora estéje van, láttam egy hatalmas békemenetet, tegnap pedig a moziban az *Elkxrtuk* című filmet. A női 007-es bravúrjaira hajazó menekülésjelenet amúgy látványos képeit leszámítva, alapinveniójában dermesztően valóságos film volt. Az 1990-ben magunk mögött hagyni remélt kommunista ideológia, stratégia és taktika, az összes hatalomtechnikai fogás megjelenik benne, a 2006-os rendőrterror képeivel, tényeivel hitelesítve: tizenöt évvel a rendszerváltozást, némi *délutáni csendespihenőt* követően ismét garázdálkodhatott a hamvaiból föltámadt élcsapat. (A feltámadáshoz persze, ez tagadhatatlan, előzetes választópolgári felhatalmazás, segédlet is kellett.) Most pedig, újabb másfél évtizeddel később az önmagát már baloldali demokratának, miegyébnek tituláló ellenzék egy újabb élcsapata pontosan másolja a hajdani, az ős-kommunista hatalomtechnika módszertanát. És a kérdésre csak azt a választ adhatom: én nagyon bízom a magyarság és a magyar kultúra jövőjében.

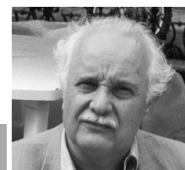
Ekler Andrea

Ekler Andrea
(1971, Budapest) kritikus,
irodalomtörténész, szerkesztő, József Attila-díjas

Az epepeia pályafutása hazánkban

Biernaczký Szilárd
(1944, Budapest)
néprajzkutató, afrikanista,
Kós Károly-díjas

Ritoók Zsigmond: *Homéros Magyarországon*,
Budapest, Pesti Kalligram, 2019.

Marót Károly 1948-ban megjelent könyve címeként ez áll: Homeros a „legrégebb és legjobb”...

Tény, hogy amint az egész ún. művelt világban, itt a Kárpát-medencében is évszázadokon át hullámzik el az ógörög irodalom *kettős csúcsteljesítményének* példátlan erejű, ellenállhatatlan sodrása. Maga Marót úgy gondolja, bár nem biztos, hogy egyet kell vele értenünk, közülük is az *Iliász* az igazi.

Az immár magas életkorú Ritoók Zsigmond akadémikus viszont, aki számos jelentős ókortudományi munkával ajándékozta meg a magyar kultúrát, lásd például: *Görög énekmondók* (1972), *Források az ókori görög zeneesztétika történetéhez* (1982), az összegyűjtött tanulmányokat magába foglaló *Vágy, költészet, megismerés* (2009) vagy az 1972-es mű alapjául szolgáló nagy fontosságú, bár kéziratban maradt kandidátusi disszertáció (*Tanulmányok a görög énekmondók történetéhez*, 1965), ezúttal ismét jeles ajándékot helyezett nyelvközösségünk terített asztalára. Bár szerényen csak adalékoknak tekintti munkáját, új könyvében lényegében Homérosz magyarországi recepcióját, befogadását, hatását, a latinosság mellett jóval szűkebb, még-

is jelentékeny ógörög érdeklődés gazdag pályafutását tekinti át és összegezi.

Ókortudósunk a nyitó fejezetben az európai, majd a magyarországi görögnyelv-ismeret, iskolai görögtanulás tényeit nyomonza. De máris kiderül, hogy az ógörög kultúra iránti hazai érdeklődés valahol immár Janus Pannonius idejében és személyében felvillan. Majd ezt követően sorakoznak a mind gazdagabbá váló, fényre hozott adatok, ismeretek. Ritoók kiemeli a görögül tudó és Homéroszt olvasó nyugati humanisták közül Erasmust és Melanchthont, mivel nekik voltak kapcsolataik a magyar művelődéssel. Többek között Oláh Miklós későbbi esztergomi érsekre vetőtik a fényt, akinek bizonyos Rutgerus Rescius ígért, majd küld egy Homérosz-kiadványt. De említésre kerül Zsámboki János, vagy például Gyulai Torda Zsigmond, aki egy Melanchthonnak írott levelében idézi az *Iliász* két sorát.

Egyszóval a *Homérosz mint tananyag* című fejezetből világosan kiderül, hogy a görög eposz-költő már a 16. században nem jelentéktelen szerepet töltött be az iskolai oktatásban. Szerzőnk azt is számba veszi, milyen eszközök álltak

az oktatáshoz rendelkezésre. Így megállapítja, hogy a század második felében mintegy száz Iliász- és Odüsszeia-kötet lehetett az országban, elsősorban a különféle keresztény felekezetek kollégiumainak a könyvtárában, de a főpapok is birtokoltak példányokat. Érdekes módon a görög források olvasása összekapcsolódik a *Biblia* ismeretével, és az fogalmazódik meg a 17. század második-harmadik évtizedében, „hogy Isten egyháza számára a szellemtudományok tanulmányozása első rendű szükséglet” (1621-es sárospataki szabályzat). Más kérdés, hogy a történelmi események sodrában és a következő század közepére a görög nyelvű művelődési igény hanyatlásnak indul.

A következő fejezet már az újhumanista mozgalom Németországában tanuló magyar diákok működését, illetve a hazai oktatási tevékenységét tárja fel. Így például Budai Ézsaiás tanársága idején, 1796 és 1804 között volt „debreceni diák Kölcsey is, aki alkalmasint a Budai órákon kaphatta az indíttatást a Homérosszal és Pindarossal való foglalkozásra.” Eközben sor kerül a klasszikusoknak az általános műveltségen belüli jelentősége felmérésére, Homérosz mint művelődési forrás jelentőségének a számbavételére. Izgalmas követni Ritoók ismertetését, miként válik a görög nyelv kötelező tananyaggá, majd a 19. század utolsó évtizedében hogyan minősül át a természettudományok előretörése folytán választható tantárggyá. Meglepő módon (a Tanácsköztársaság visszahatására) ismét kötelezővé válik egy időre a középiskolákban a görögoktatás. Majd 1934-től választhatóvá válik, és a nyugat-európai nyelvek fokozatosan kiszorítják.

Miközben persze Homérosz immár magyar fordításban, szemelvények útján az irodalomtanítás részévé kezd válni. Illetőleg a második háború után átkerül a történelemoktatás részévé, és a változás, Homérosznak mint irodalomnak visszatérése az oktatásba csak 1965-től kezdődik meg. Homérosz folyamatosan mind

több helyet kap a kezdeti kétlapos ismertetésnél. Mindemelllett Ritoók felteszi a lényeges kérdést: „vajon a Homérosszal való foglalkozás fejleszti-e az irodalom-befogadói érzékenységet?” A válasz bizonytalanságot rejt magában, hiszen a korábbi tankönyvekkel szemben már megjelent olyan 9. osztályos tankönyv, amely esztétikai szempontok közé rendezve anyagát kihagyja Homéroszt. Utóbb tudósunk azokat a részleteket tekinti még át, amelyek a klasszikus művekből a tankönyvekbe bekerülnek, adott esetben kommentálásokkal együtt.

Ezt követően Ritoók immár a homéroszi költészet útjával foglalkozik. Elsőként rámutat arra, hogy Janus Pannonius érdemleges Homérosz iránti figyelmét követően csak három külföldre szakadt magyarról tudunk, aki a görög eposzköltővel foglalkozott. Közülük talán Stephanus Bergler érdemel említést, aki kiadott egy görög–latin kétnyelvű, teljes Homéroszt Amszterdamban, 1707-ben.

A kötet szerzője ezután a 17–18. századi Nyugat-Európa, Franciaország, Brit-Szigetek, Németföld helyzetét elemzi a Homérosszal való foglalkozás szempontjából. Majd a 18–19. századi magyarországi *újrakezdésre* irányítja a figyelmét. Rámutat arra, hogy a 18. század végén még nem a klasszikus ókortudomány, hanem az esztétika (Szerdahely György Lajos és Scheidius Lajos), illetve a történelem (Budai Ézsaiás) részeként tárgyalták a nagy eposzköltő művészetét. Az említett érdemeit ecsetelve is Ritoók úgy látja, hogy az ókortudomány még hosszú időre nem születik meg hazánkban. Mindemelllett számba veszi a 19. század elején született Homérosz-dolgozatokat (Teleki József, Fabriczy Sámuel, Edvi Illés Pál stb.).

Ezt követően Kölcsey nevezetes művéből (*Nemzeti hagyományok*, 1826) tárja fel a Homéroszra utaló részleteket, felmutatva a himnusz-költő elemzésének korszerűségét: miként látja meg a költészet kezdeteit jelentő új-zélandi kanibál csatadal vagy a tahiti énekesek költésze-

tével szemben Homéroszban a hőskor végi határpontot, összegzést. Majd Arany igen sokrétű esztétikai reflexióit mutatja be, amelyek már inkább a homéroszi költészet tanulságait leszűrve a saját epikus költészeti törekvések irányába mutatnak.

Eközben viszont megkezdődött a hazai klasszika-filológia mint önálló szaktudomány kiépülése a század közepétől. Kiemelve például Hunfalvy Pálnak Szabó István *Ilias*-fordításához adott terjedelmes, hatvanhét lapos bevezetését, vagy Szász Károly nagy kétkötetes, eposzokról írott munkája Homérosz-fejezetét.

Számos más jelentős dolgozat ismertetését követően külön fejezetet szentel Ritoók – tudománytörténeti fejtegetéseinek sarkalatos pontját képezve – Marót Károly munkásságának, aki ismeretesen kettős, ókortudományi és ugyanakkor folkloristához méltó fegyverzetben volt képes közelíteni a homéroszi eposzokhoz, mint a számos vonatkozásban nép- és műköltészet határán álló és valóban tornyokat alkotó epikus költészeti alkotásokhoz.

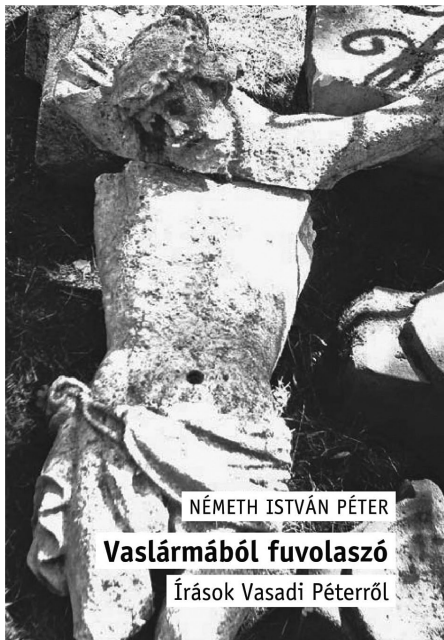
Külön figyelmet érdemel a már említett két nagy 19. századi költőnk, Kölcsey és Arany „Homérosz-kultusza”. Mint olvashatjuk, előbbi az epikus hagyomány alakulásának összefüggésében, utóbbi a „személyes érintettség”, az eposz 19. századi lehetősége kérdésének okán fordul az ókori eposzköltő művészetéhez. Ugyanakkor Ritoók szerint a homéroszi tanulmányok a 19. század második felében kezdenek szaktudománnyá válni hazánkban.

Szívesen elidőznénk még Ritoók sokoldalú feltárásainál, mivel azok a hazai művelődés sa-

játosan vonzó vetületét tárják az érdeklődő olvasó elé. Azonban a terjedelmi határok okán ezután már csak futólag érintjük a szerző által ismertetett, elemzett, egyébként valamivel közismertebb tématerületeket. Így tájékoztatást kapunk a brit összehasonlító etnológiai iskola 20. század eleji hatásáról Hornyánszky Gyulánál és a már említett Marót Károlynál. Náluk és másoknál is kimutatásra kerül ezután a világhírű amerikai eposzkutatónak, Milman Parrynek, az ún. *oral formulaic* iskola megalapítójának hazai hatása. Utóbb a múlt század harmincas éveiből a Homérosz-kultusz virágázása rajzolódik a szemünk elé.

Ezután Ritoók egy több mint százoldalas könyvrészben a homéroszi eposzoknak a magyar irodalomra tett hatását tekinti át ugyancsak rendkívül gazdag adatolással, többeknek egész fejezetet szentelve: a Trója-monda korai felbukkanásától, illetőleg Janus Pannoniustól Arany, Babits, Kosztolányi, Móricz, Bánffy Miklós, Márai Sándor, Devecseri Gábor, Rónay György, Rába György vagy Géher István művein, novelláin, költeményein, színdarabjain át egészen Nádas Péter *Sziráénékéig*. Majd egy fejezetben a magyar nyelvű Homérosz-fordításokról kapunk, ugyan az eddigieknél tömörebb, de ugyancsak rengeteg adatot, ismeretet felsorakoztató fejezetet, amelyet az az izgalmas kérdésfeltevés zár: vajon Devecseri Gábor klasszikus veretű fordítása egyszer s mindenkorra megoldotta-e a Homérosz-fordítás kérdését, vagy lesznek újabb koroknak újabb magyarítási kísérletei?

Biernaczky Szilárd

NÉMETH ISTVÁN PÉTER

Vaslármából fuvolaszó

Írások Vasadi Péterről

Németh István Péter: *Vaslármából fuvolaszó. Írások Vasadi Péterről*, Cédrus Művészeti Alapítvány, Budapest, 2021.

Szemes Péter

(1979, Zalaegerszeg)
irodalomtörténész, kritikus,
Kaposváron él

Zene és csend, csend és zene

Hisszük: a költő addig él, amíg versei éltetik. Ezért is öröndetes, hogy Vasadi Péter 2017-es távozását követően az idei esztendőben, születése 95. évfordulója tiszteletére újabb pályatárs, újabb hivatásos olvasó vette ismételtén kézbe a jeles alkotó köteteit, és tekintette át életművét. Németh István Péter *Vaslármából fuvolaszó* című esszékönyve így egyfelől odaállítható a recepció mérföldkövei, Halmai Tamás (*Szegénység és ragyogás*, 2012.) vagy Szénási Zoltán (*Vasadi Péter*, 2014.) nagyobb lélegzetű, összegző munkái mellé, másrészt tovább gyarapítja a tapolcai irodalomtörténész (és poéta) mesterek (Batsányi János, Keresztury Dezső, Lipták Gábor) és barátok (Czigány György, Kerék Imre, Papp Árpád) szerzői teljesítményeit fénybe emelő, monografikus igényű dolgozatainak sorát. A költő és az oeuvre iránti fokozott elemzői-értelmezői figyelem oka tehát nem csupán a minőségelvet valló tudós és műtész szakmai érdeklődése volt, hanem a bejárt út egészét jól ismerő, annak bizonyos szakaszain segítőkísérő társul szegődött „kisebb testvér” – belső erkölcsi parancs szerinti – értékelmutató, szeretetteljes emlékező és -állító szándéka is.

Már a találóan választott kötet cím is jelzi, Németh István Péter, amellet, hogy magától értetődően otthonos Vasadi Péter szövegvilágában (*Vasláрма, fuvolaszó* állt volna az első tervek szerint a *Fahíd* fedelén) – ami ilyen jellegű könyvek esetében joggal elvárható, gyakran mégsem teljesül –, tudja, sőt átérzi az azt életre hívó alkotói szándékot is: zenévé és csenddé, csenddé és zenévé formálni a mindennapok zaját, zörejét. S mint a jó karmester, miközben végigvezet a műveken, a legváltozatosabb módokon avat be titkaikba. E szekunder műfaji sokszínűség, a hatalmas (mégsem hivalkodóan használt) asszociációs bázis, a nyilvánosság szélesebb körei számára is érthető és élvezhető nyelvezet mind-mind hozzájárulnak ahhoz, hogy a monografikus munka olvasói ne csak megismerjék és megértsék, hanem meg is szeressék Vasadi költészetét.

A kötet írásai három csoportba sorolhatók. Döntő hányaduk a pálya mérföldköveivel, a különböző könyvekkel foglalkozik, azonban nem teljességre törekedve, még a kronologikus rendet is csupán nagyjából tartva, sokkal inkább a jellegzetességekre és nívumokra fókuszálva.

Jól példázza ezt a nyitó szöveg (*Az égi tanonc*), amelyben – triptichonként – a *Fényromok* (1987), *A viola hatalma* (1995) és az *Innen* (2000) vizsgálatait állítja egymás mellé a szerző. A 2000-es dekád líraterméséből csak *A figyelem kertvárosát* (2008) elemzi, illetve a *Nem ragyogtak hiába* (2002) prózáit tekinti át, gondosabban az utolsó alkotói időszak, a 2010-es évek bőségének gyümölcsseit szedegeti. Élményszerűen láttatja a *Tetőzés* (2014) verseinek életpártiságát, részvétteljes humánusát, szent minőséggel telítettségét és a reményt, amely áthatja a magasság felé futó költői pillantásokat (*A szív térérzete*). A *Csönd születik* (2016) interpretációjának (*Légy csönd*) zárlatában pedig a személyes minta érvényességét emeli ki: „Vasadi Péter aranyfedezete, hogy igazat szólt, maga a szépen élt élete, amit ránk külön költői testamentumával is példaként hagyott: »Mindenkinek tőrje csak a magáét. / Tudjon. Tanuljon. Nézzon vissza. / Lenni akarjon. S mélyebb. Igazabb« (*A bíboros – b. John H. Newmannek*).” Végül: a pálya lezárulását követően is kitartó figyelem, az elemzői hűség jele két posztumusz tematikus kötet, a szerelmes (*Szerelem és Szerelem*, 2018), illetve (részben, a korpusz felét kitevő) zenei tárgyú költemények (*A kórus kitart*, 2018) gyűjteményeinek görcső alá vétele („...*Szerelem. Tudod? Szerelem.*”; *Zenétől lejtő mondatok, bársonyos csendek*).

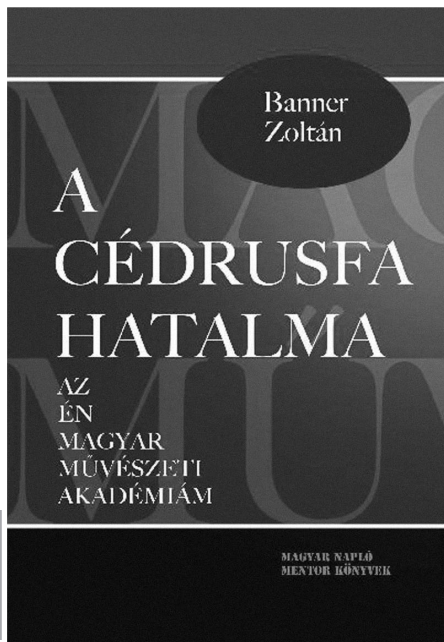
Néhány fontos, emblematis, emellett nyilvánvalóan számára is különösen kedves Vasadi-verssel részletesebben foglalkozik Németh István Péter. A *Pörlekedem* angyallal vívott szó-duellumát – diákoknak szánt levelében – többek közt Pierre Emmanuel *Delacroix*-jának jákobi küzdelmével állítja párhuzamba (*Levél egy új költeményről*); az *Esedezés bocsánatért...* útja Csokonaihoz (és hévízi szobrához) vezet (*Hévízi verssorok Csokonai koszorújába*); a *Karácsony*, 2017 lírai búcsújának stációit bejáró *A létezés karácsonyi ünnepe* az emlékezés szép gesztusával is teljes. A kötet egyik legjobb, legérdekesebb esszéjeként külön ki kell emelnünk az *Egy életen át írt költeményt*. Ebben a szerző irodalomtörténetileg is hasznos

adalékokkal szolgál a *Finálé – HAIR* szövege kapcsán, amelyen 1943-tól – 1956-os simításokkal – 2006-ig dolgozott Vasadi, s befejezését egy baráti ajándékként küldött Nana Mouskouri-kazetta tette csak lehetővé (ez például az ajánlás indoka).

A könnyűzenét kedvelő, a balatonfüredi Kiserdőben fülén walkmannel sétáló költő képének felidézése pedig az írások harmadik, általánosabb jellegű, személyesebb hangú csoportjához visz át. Az *Újraolvasó-naplóm Vasadi Péterről* a 47. születésnap közeléből (ennyi idősen látott napvilágot Vasadi első, *Jelentés Babylonból* című verseskönyve is) közöl reflexiókat a 80 felé balagó alkotó életművéről: indulásáról, a Balatonfelvidék megjelenéséről tájlrájában, „kinyilatkozató” költészetéről és a bibliai Rákel (Ráchel) történetének ábrázolásáról. Az évek során különböző folyóiratokból a napi teendők listája mellé kimásolt rövid, szentenciózus Vasadi-passzusokat veszi sorra a *Határidőből – öröknaptár* tíz bekezdése, rámutatva e „szálkák” (és tágabban a költészet) életet formáló, sőt meghatározó jellegére. S ha ezek fellelése mindmennyi örömteli alkalomnak tekinthető, még inkább annak számíthatott a *Vasadi Péter postái* gyűjtőcím alatt közreadott levelek érkezése. Ezeket 1993-tól kisebb-nagyobb rendszerességgel írta ifjú barátjának Balatonfüredre, majd Tapolcára a költő, a lapok – a becéző megszólítás és a „Pétör” szignó is jelzi – összekacsintó humorról, szeretetről, megbecsülésről, pályatársi figyelemről tanúskodnak. Bátorítást, erőt, hitet adva egy életre, amelyekkel nemcsak lehet, de *kell* építkezni.

Ezt hálálta meg méltóképpen kötetével Németh István Péter, a belső erkölcsi parancs teljesítése mellett eltüntetve fehér foltokat, bizonyosan sokak számára közelebb hozva ezt a kortárs költészetünk legjavához tartozó, mélységet és magasságot egyként megmutató életművet és kiváló alkotóját, újabb óvó fényt gyűjtve a feledés homálya ellen. A költő ezüst ünnepén nem adható ennél szebb ajándék.

Szemes Péter

Banner Zoltán egyeteme

János Zoltán
(1954, Miskolc)
irodalomtörténész,
József Attila-díjas

Banner Zoltán: *A cédrusfa hatalma. Az én magyar művészeti akadémiám.* Magyar Napló Kiadó, 2020.

Az idén nyolcvankilenc esztendőes Banner Zoltánt nem kell bemutatni sem a magyarországi, sem az erdélyi olvasóknak, különösen nem a teljes magyar művészetet figyelemmel kísérő művészettörténészeknek. A költő, előadóművész, szerkesztő, kritikus, művészeti író s a szó legigazibb értelmében népművelő szakember még 85. születésnapjához közeledve kezdte egybeszerkeszteni – hatalmas és sokrétű életművével a háta mögött – *A cédrusfa hatalma. Az én magyar művészeti akadémiám* című, 2020 végén megjelent könyvét. Szatmárnémetiből indult el, majd több mint félszáz könyvén át Erdély legkisebb szögleteiből a világ magyarságának figyelméig emelte tágabb szülőföldjére s a történeti Erdély műkinccseit és alkotóikhoz kötődő személyes emlékeit. Mindazt a tudását, amelyet 1932-től 1988-ig magyarként és gondolkodóként egy idegen állam területén, ott mégis szellemi, történeti hazájában megszerezhetett, majd békéscsabai világfókuszából gazdagított tovább. Ez a tudás- és ismeretanyag pedig páratlanul gazdag. Sőt: intézményeket, tanszékeket, kutatócsoportok teljesítményét meghaladóan annyira összetett és mély – az

állandó munkalázban és a szolgálat tisztességében élő ember akaratából –, hogy mindenféle méricskélő óvatosság nélkül nyugodtan személyes egyetemnek tekinthető. Túl pedig a személyes érdeklődésen és elemző kreativitáson: egész Erdélynek és a Partium s a Bánság vidékeinek Szent István korától felhalmozott, a török, a Habsburg-időkben, majd a trianoni diktátum után is egyre növekvő, egymásra halmozódó, egész Európában egyedi értékösszege és ennek felhajtóereje áll mögötte. Meglehető: maguk az első magyar királyok és erdélyi fejedelmek nézték ki odafentről (a könyvében németföldi felmenőire is visszapillantó) Banner Zoltánt, hogy gyűjtse össze, rendszerezze és összegezze átfogó könyvben mindazt a szerzőteagázó műfajú, mégis azonos genius loci figyelmé alatt született – s e könyvében elsősorban képzőművészeti vonatkozású – értéktartományt, amit Erdély és a Részek Magyarországnak, Európának és a világnak adott.

S ha a könyv műfaji összetettségének belső ábrája nem a szigorú tudományosság száraz koncepcióját, hanem az élet hullámmzó kihívásait követi is, az csak előnyére válik az auto-

biográfiába ágyazott kifejtésnek. Mert az érdeklődő és nyitott szellem bátor kalandozásait és igényes teljesítményét egyszerre tárja fel. A szerzőnek a művekre: szobrokra, festményekre, épületekre, népművészeti tárgyakra és irodalmi, színművészeti, zenei, valamint folklóralkotásokra tekintő sokszínű elemzéseibe izgalmasan kódolja bele a maga szellemi – és geográfiai természetű, lineáris – önéletrajzát is. Egyértelműen igazolja az alcím öntudatos, a célba vett művek nagyszerűségét és az általuk kapott s megjelenített értéktudatot. *Az én magyar művészeti akadémia* alcímet a szerző azért is írhatta a metaforikus főcím alá, mert alkotói összegzését jó félszázados helyszíni ismeretszerzés, majd elméleti analízissor, európai és belső tájékozódás, külső és belső utazások száza, tucat- és százszámra született elemzések, portrék, folyamatértelmezések készítették elő. A művészeti író sorsrétegeit átfogó könyvekbe rendező akaratnak e gyűjteményes művét az *Erdélyi magyar művészet a XX. században* (1990), a *Teremtő önvédelem. Az erdélyi magyar naivok művészete* (1995) és a *Szó, eszme, látvány. Erdélyi művészek írásai* (2002) három nagyobb részösszegző kötete készítette elő. Ezek hátteréből és a még teljesebb életműréteg összefoglalásának igényéből a szerző nem kevesebb igénnyel fogott könyvtervéhez, minthogy a különböző műfajú beemelt szövegeken („naplón, esszén, vallomáson, tanulmányon, beszéden”, sőt versen, levélen, sorsepizódon és egyéb írástípusokon) át – saját szavait idézve – „a huszadik századi erdélyi magyar művészet identitásörző értékeit” helyezze bele „az egyetemes magyar művészet keretébe.” Ám a könyv egybeszerkesztésével és írásával műve ennél az igencsak tágas látómezőkben teljesített feladatnál nem kevésbé fontos, egyéb, az életút sajátos nyitottságából és magyarságtudatából fakadó funkciókat is

felvállalt. Így például korára és Közép-Európára vonatkozó történelmi elemzéseket, az európai és a világcivilizáció kortárs áramlatainak bemutató kritikáját, a művészi közélet eseményeinek és a művészek életpezódjainak a korról valló bekezdéseit is. Valamennyit a karakteres véleményalkotás pecsétjeivel hitelesítve. Ezért írhatta bele a munka fűlszövegébe egész emberi szerepének tételmondataként: „Tulajdonképpen harmadik önéletrajzom (...) ez a könyv, mert bármilyen szervesen is fonódik egybe a három pályám íve, mindegyik más társadalmi, szakmai és szellemi közegen törhetett a közös cél felé: hidat verni az ERDÉLYI SZELLEMI FEJEDELEMSÉG kapujához a száz év alatt elszünetelt veszteségek szakadéka fölött.”

A mondatban nyilvánvalóan jelenik meg az a fogalom, amely Banner Zoltán egész életművét mozgatta, amiért hegyeken-völgyeken gyalogolt, szervezett, szavalt, írt recenziót, monográfiák tucatjait, tartott kiállítás megnyitót: ez pedig az erdélyiség, abban is az erdélyi művészet kivételes identitásörző öntudata, az erdélyi magyarság Trianon fölé emelkedő etikája és minősége, illetve ennek az értéknek a végtelen szeretete és szolgálata. Ez a legbelső tartalom üt át a könyv minden egyes lapján, át a csalódottságokon, a veszteségeken, az idő-kényszerítette országváltáson és az öregségen is. Banner Zoltán e hatalmas épületnek mindegyik kapujához a szeretetnek azokon az energikus terein át juttatja el olvasóját, amely nélkül sem művészettörténetet, sem önéletrajzot nem lehetne írni, s amely nélkül – sem Erdélyben, sem idebenn – nem létezne már a magyar nemzet. Könyve ezért szolgálhat nagy tanulságokkal nem csupán a műalkotások értékelőinek, hanem a nemzetre mint az emberi levegővétel legtermészetesebb közegére tekintőknek is.

Jánosi Zoltán

GEREBEN FERENC

**BOLDOGULT
OLVASÓKOROMBAN**

Írások a magyar olvasáskultúráról

KOSSUTH & LUB L'Harmattan

Az olvasáskutató Gereben Ferenc könyvéről

Nagy István
(1947, Bag)
egyetemi docens,
Budapesten él

Gereben Ferenc: *Boldogult olvasókoromban.*
Írások a magyar olvasáskultúráról,
L'Harmattan Kiadó, 2019.

Az olvasásszociológus Gereben Ferenc könyve – *Boldogult olvasókoromban* – a szerző magyar olvasáskultúráról szóló írásait tartalmazza. Olyan könyvet tarthat kezében az olvasó, melynek szerzője az egykori Eötvös-kollégista, tudós tanárember, akinek könyvét, az olvasáskutató olvasástörténetét, jó szívvel ajánlhatom mindenkinek, aki tanárként az irodalommal foglalkozik, és nem kevesebbre vállalkozik, mint arra, hogy tanítványait az értő olvasásra, az olvasás szeretetére nevelje. A tudós tanárember könyve valóban „életgyónás”, „önvallomás”, amely bennem, az irodalommal foglalkozó olvasóban (magam is tanár vagyok) elmélyítette azt a meggyőződést, hogy a könyv és az olvasás a tartalmasabb emberi élethez tartozó személyes szükséglet. Az olvasás lehet menekülés a mindennapok gondjai elől, ugyanakkor értékelhető úgy is, mint a kiteljesedő személyiség önmegvalósító gesztusa. Egyetértek Gereben tanár úr véleményével, mely szerint, a „diktatúra idején az irodalom menedékké vált”, mára pedig – nem örvendetes ezt tudomásul venni – úgymond, kisebbségi tevékenység lett az olvasás.

Tanár úr könyvének egyik legfontosabb fejezetében – *Nyelvében él a nemzet!* – az identitástudat és olvasás problémáit tekinti át határon innen és túl. Olyan kérdések elemző vizsgálatára vállalkozik, mint az identitástudat és az anyanyelvhez való viszony; olvasás és kisebbségi lét, az anyanyelv szerepe a határon túli magyarság azonosságtudatában, a kisebbségi lét önértelmezései.

Az olvasáskutató olvasástörténete. A *kisgyermekkortől a nagypapa korig* című fejezetben a szerző olvasáskultúrához való viszonyáról, olvasási készségeiről értesülünk. Egyetértek Gereben Ferenc megállapításával: „akiknek jobbak a társadalmi körülményei és adottságai, azoknak adatnak meg a kultúra, az olvasás áldásai is.” Ebben a fejezetben találkozhatunk olyan fontos, alfejezetként olvasható megállapításokkal, mint „a családi struktúra hatása a család olvasási aktivitására”. A könyvtárhasználatra is az tart, tarthat igényt, akinek megadatott a lehetősége az otthoni olvasásra. A szerző megállapítja, hogy összehasonlítva a magyarországi könyvtári tagok szerény arányát a nyugat- és észak-európai államokéval,

„a magyar polgárosultság sajnálatosan visszamaradt voltával” magyarázható. A kulturális termékek minőségi befogadásáról olvassuk: „Minden emberben ott szunnyad egy »dal«, vagyis egy – értékekből, attitűdökből, műveltségelemből, nevelési mintákból, élettapasztalatokból, korábbi műalkotások élményeiből stb. összeálló – befogadói feltételrendszer, amely döntő módon befolyásolja, hogy mit ért meg, mit tud feldolgozni, bennsővé tenni egy eléje kerülő másik »énekből«, vagyis műalkotásból.”

Az *Olvasáskultúránk az ezredfordulón* című fejezetben a legfontosabb változások társadalom- és kultúratörténeti okairól olvashatunk. A számítógéphasználat ugyan egyre nagyobb méreteket ölt, mégsem csupán ezzel magyarázható a nyomtatott könyvek iránti érdeklődés csökkenése. Ez nem utolsó sorban azzal is indokolható, hogy a könyvolvasás megőrizte rétegspecifikus vonásait, vagyis az aktív olvasás a mai napig a polgári értékek közé tartozik. Fontos megjegyezni, hogy a határon túl jobban ragaszkodnak a magyar irodalom hagyományos értékeihez, jóllehet ott is érezhetőek a kommercializálódási tendenciák. Az ezredforduló magyar olvasáskultúrája azt mutatja, hogy visszaszorulóban van a hagyományos értékek, a klasszikusok, általában a magyar irodalom szerepe. Mondhatni, kisebbségi tevékenység lett az olvasás, amely mögött az életmód és az értékrendszer változása áll. Lehangelő felmérési adatok mutatják azt az elszomorító tényről, hogy a mai magyar értelmiség is egyre kevesebbet olvas.

Gereben tanár úr könyvének egyik, talán legtöbb fontos információt adó fejezete: *„Nyelvében él a nemzet!” Identitástudat és olvasás – határon innen és túl*. Legyen szabad itt a fejezet egyes alfejezeteinek címét is jelezni, annál is inkább, mert ezek az alfejezetek fontos, olvasáskultúrával kapcsolatos kérdésekre irányítják a figyelmet: *Az anyanyelv szerepe a határon túli magyarság azonosságtudatában; Identitás és olva-*

sáskultúra; Változások a határon túli magyarság olvasási szokásaiban; Hogyan olvasunk – határon innen és túl?

A *Mit jelent az ön számára magyarnak lenni?* című fejezetben a kérdésre erdélyi, kárpátaljai, szlovákiai és vajdasági magyarok válaszolnak. Arról beszélnek, hogy milyen „vonzások és taszítások hálójában” élik meg magyarságukat, tekintettel az anyanyelv által „vonzott” és „taszított” identitáselemekre, köztük olyan kérdésekre, mint az anyanyelv identifikáló szerepe, a családi neveltetés fontossága, a magyar történelem és kultúra, benne az irodalom ismerete. A szerző e fejezet zárszavában olyan kedvezőtlen tendenciákról is említést tesz, melyek a szórványosodás és asszimiláció kedvezőtlen mértékét mutatják: a magyarság fogy és elöregedőben van, csökken az iskolázottság mértéke és a városlakók száma, nő a vegyes házasságok aránya és az asszimiláció mértéke.

Az identitástudat és a vele kapcsolatos határon túli magyar olvasáskultúra nagy mértékben befolyásolja a *nemzeti önkép* alakulását: „...a határon túli magyar olvasáskultúra mennyiségi jellemzőire *az anyanyelv domináns, de a más nyelvek által közvetített értékekre is nyitott beállítódás* hat leginkább serkentően.” A többségi (anyaországi), illetve kisebbségi (határon túli) szituáció, miként a szerző hangsúlyozza, „erős és maradandó nyomokat rajzol az emberek szellemi arculatára”.

E sorok írója ugyancsak nagy érdeklődéssel olvasta az *Engedjétek hozzám a verseket!* című fejezetet, mégpedig két okból is: egyrészt természetesen itt is az olvasásszociológus beszél az egyetemisták olvasáskultúrájáról, vagyis a „felsőfokon” történő olvasás természetéről, másfelől az irodalomszerető magyar szakos tanár vállalkozik Radnóti *Razglednicák* és Pilinszky *Négysoros* versének lírapoétikai, Nagy László *Ki viszi át a szerelmet* remekművének pedig értékszociológiai elemzésére. Példamutató verselemzéseket olvashatunk, melyek mentesek

a ma oly gyakori elvont, szakterminológiával teletűzdelt írásoktól. Vagyis, miként a Pilinszky-elemzés címében olvashatjuk, „a vers egy lehetséges olvasatával” van dolgunk.

Az *Értékek vonzásában* című fejezetben a „Kultúra és a lelkiállapot” kérdését vizsgálja a szerző, konkrétan, „a magyarországi olvasáskultúrának az utóbbi évtizedekben egyre pregnánsabbá váló két alaptendenciáját”, nevezetesen a kommercializálódás és prakticzálódás veszélyét. Ugyancsak itt hivatkozik Kopp Mária *Magyar lelkiállapot* (1992) című könyvére, amelyben a szerző a család válságáról, a „családi struktúra megbomlásáról” beszél. Andorka Rudolf és Kopp Mária előadásainak fontosságát pedig abban látja, hogy a szerzők „a magyar társadalom betegségének jelenségeivel és okaival foglalkoznak”. Ebben a fejezetben olvashatunk az értékrendi változásokról a rendszerváltás időszakában, az olvasás értékörnyezetének nézőpontjából. A „*Katakomba-kereszténység*” és a *kultúra* című fejezet az olvasási-művelődési szokások és a vallásosság kapcsolatának kérdésével foglalkozik, különös tekintettel a csökkenő vallásosság és az olvasási aktivitás összefüggéseire.

Fontos kérdésekre irányítja olvasói figyelmünket az alábbi fejezet is: *Kellenek-e manapság a klasszikusok? (A nemzeti kánon változásairól)*. „Klasszikusokon – az elsőrendű, kiváló, mintaszerű irodalmi művek alkotóit, praktikusán jórészt a XIX. században, illetve a XX. század első felében alkotó írókat értjük, akik a magyar olvasáskultúrában jelentős mértékben (de korántsem teljesen) az ún. magyar nemzeti klasszikusok közül kerülnek ki.” A szerző, miközben olvasásszociológiai felmérésekre és saját tapasztalataira is támaszkodva megállapítja, hogy

„a mai kor embereinek nem, illetve nagyon kevésbé kellene a klasszikusok”, joggal teszi fel a kérdést: „korszakunk olvasója mit utasít el a klasszikusokban, illetve mi mindent veszít mellőzésükkel?” Sajátos olvasásszociológiai tényről olvashatunk a klasszikusokról szóló fejezetben, ahol Gereben Ferenc egy nagyon magyar jelenségről számol be, nevezetesen arról, hogy az irodalom („a magyar történelemben nem először”) „erős politikapótlék (sőt esetenként tudomány- és valláspótlék) szerepet is betöltött”. A klasszikusok térvesztését a szerző az irodalmi kánon mint biztos fogódzó elvesztésével magyarázza, s ezt a feltevést egy kérdő mondat pontossítja: „Vagy új irodalmi kánon jött volna létre, melyet a társadalom még nem tett magáévá?” Szegedy-Maszák Mihály egyik tanulmányára hivatkozva írja a szerző, hogy a nemzet nemcsak „szövegközöttiség”, hanem „szövegközösség” is, melynek „alapszövegei”, „nagy narratívái” nem sérülhetnek, és nem mehetnek feledésbe. Innen már csak egy lépés a kérdésre: „Kellenek-e manapság a klasszikusok?”

Az utolsó fejezet (*Hagyományos és/vagy digitális olvasás*) olyan fontos kérdéseket vet fel, mint az ingerszegény olvasás problematikája, a kreativitás szerepe, az egyéni szellemi erőfeszítés szükségessége az olvasásban. Ugyanakkor nem zárja ki egy lehetséges paradigmaváltás esélyét sem, amely alapvetően határozná meg anyanyelvi olvasáskultúránk jellegét, valószínűsítene azt a feltevésünket, hogy „a jövő embere radikálisan *másképp fog olvasni* (akár könyvet is), mint az idősebb mai nemzedék”

Legyen úgy, de olvasson lelki épülésére...

Nagy István